

DEĞİŞEN BİR BÖLGESEL DÜZENDE SİYASAL İSLAM'IN DÖNÜŞÜMÜ

Editör: Mohammad Affan

Ocak 2019

الشرق
مشرقي
ALSHARQ FORUM

AL SHARQ FORUM KİTAP

AL SHARQ FORUM KİTAP

**DEĞİŞEN BİR BÖLGESEL
DÜZENDE SİYASAL
İSLAM'IN DÖNÜŞÜMÜ**

Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu

Eş Başkan: Galip Dalay

Eş Başkan & Editör: Mohammad Affan

Özel Çalışma Grubu Çekirdek Kadrosu:

Abdulrahman Alhaj

Amjad Ahmed Jebreel

Courtney Freer

Ezzeddine Abdelmoula

Intissar Fakir

Lucia Ardovini

Nabil Al Bokairi

Ocak 2019

**الشرق
ALSHARQ FORUM**

Bu kitap, genel olarak Al Sharq Forum'a, özel olarak da Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu'na yaptığı değerli katkılara binaen merhum Cemal Kaşıkçı'nın hatırasına ithaf edilmiştir. Özel Çalışma Grubu yuvarlak masa toplantılarına düzenli bir şekilde katılan Kaşıkçı'nın düşünceleri tartışmalarımızı zenginleştirdi. Demokrasi ve ifade hürriyeti için yaptığı fedakârlıklar Al Sharq Forum için ilham kaynağı olacaktır.

Kendisi her zaman hatırlanacaktır.

Bu kitap, Al Sharq Forum Araştırma Departmanı tarafından düzenlenen özel çalışma grubunun nihai ürünüdür. Özel çalışma grubu, çalışmalarını 2018'in Şubat-Aralık ayları arasında yürütmüştür.

Başkanlar:

Galip Dalay, Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu Eş Başkanı

Mohammad Affan, Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu Eş Başkanı ve Editörü

Özel çalışma grubu şu kişilerden oluşmuştur:

Abdulrahman Alhaj, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Üyesi

Amjad Ahmed Jebreel, Arap ve Ortadoğu Araştırmaları Üzerine Çalışan Bağımsız Araştırmacı

Courtney Freer, Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Okulu bünyesindeki Ortadoğu Merkezi'nde Araştırmacı

Ezzeddine Abdelmoula, El Cezire Araştırmalar Merkezi Araştırma Müdürü

Intissar Fakir, Carnegie Ortadoğu Programı Araştırmacısı ve Sada Journal Genel Yayın Yönetmeni

Lucia Ardochini, İsveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Ortadoğu ve Kuzey Afrika Programı Araştırmacısı

Nabil Al Bokairi, Yemenli gazeteci, araştırmacı ve siyasi aktivist

Tamer Badawi, Al Sharq Forum'da Araştırmacı

Araştırma Asistanları: Mustafa Kaymaz, Öner Yiğit ve Rawan Hammoud

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellif(ler)ine aittir.

Telif hakkı © 2019, Al Sharq Forum

Her hakkı saklıdır.

Eserin Özgün Adı: *Transformation of Political Islam in a Changing Regional Order*

Tercüme: Mustafa Kaymaz, Deniz Baran, Umut Mişe

Redaksiyon: Yasin Küçükkaya & Muhammet Selim Teke

Son Okuma ve Yayına Hazırlama: Mehmet Emin Cengiz

Tasarım: Jawad Abazeed

Türkiye'de basılmıştır.

Kapak Fotoğrafı: Anadolu Ajansı

Bu yayının tüm hakları Al Sharq Forum'a aittir. Al Sharq Forum'un izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Adres: Yenibosna Merkez Mahallesi, 29 Ekim Caddesi.

İstanbul Vizyon Park A1 Blok, Kat:6 No.:52 34197

Bahçelievler / İstanbul / Türkiye.

Telefon: +90 212 603 18 15 / Faks: +90 212 603 16 65 / E-posta: info@sharqforum.org

İÇİNDEKİLER:

Giriş 1

Mohammad Affan

1. Bölüm 15

**İdeolojinin Ötesi: Arap Baharı Sonrası Tunus'ta Siyasal İslam'ın
Dönüşümü**

Ezzeddine Abdelmoula

2. Bölüm 41

**2011 Sonrası Dönemde Mısır'da Siyasal İslamcı Hareketler: Eski Aktörler,
Yeni Dinamikler**

Lucia Ardovini

3. Bölüm 69

Katılım, Halk ve Saray: Fas'taki İslamcılar Yeni Stratejiler Arayışında

Intissar Fakir

4. Bölüm 101

Arap Ayaklanmaları ve Ürdün'de İslamcıların Dönüşümü: (2011-2018)

Amjad Ahmed Jebreel

5. Bölüm 127

**Arap Baharı Sonrası Kuveyt'te Siyasal İslam: Pragmatizm Çağında Siyasi
Koalisyonların Yükselişi**

Courtney Freer

6. Bölüm 157

Muğlak Bir İdeolojinin Siyasi Faydaları: Suriye'deki Nureddin Zenki İslami Hareketi

Abdulrahman Alhaj

7. Bölüm 189

Arap Baharı Sonrasında İslamcılık: Yemen Örneği

Nabil Al Bokairi

Sonuç Tespitleri 205

Değişen Bir Bölgesel Düzendeki Siyasal İslam'ın Dönüşümü: Yeni Dinamikler, Yeni Politikalar?

Galip Dalay ve Mohammad Affan

Yazarlar 211

Al Sharq Forum Hakkında216

Giriş

Mohammad Affan

Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu Eş Başkanı ve Editörü

Siyasal İslam, 2010 yılının sonlarına doğru başlayan başlayan Arap isyanlarından bu yana –hem bir ideoloji hem de bir toplumsal hareket olarak- çok büyük değişimler geçirmiştir. Arap isyanları, tüm eksikliklerine rağmen, Şark Bölgesi'ndeki siyasi dinamikleri kalıcı bir şekilde değiştirmiş ve siyasal İslamcı hareketler (SİH) de dahil olmak üzere bölgenin toplumsal ve siyasi yapıları üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

SİH, onlarca yıldır süren siyasal katılıma dair kısıtlamaların, baskının, ötekileştirilmenin, belli kanallarla iş birliği yapma zorunluluğunun ve sınırlamaların ardından kendisini bütünüyle yeni bir gerçekliğin içerisinde bulmuştur. Bazı ülkelerde SİH, tarihlerinde ilk defa iktidara yükselme ve uluslararası alanda kabul görme fırsatını yakalamıştır. Başka ülkelerde ise karmaşık bölgesel ittifaklar ve husumetler sebebiyle bitmek bilmeyen iç savaşların bir parçası olmuş veya siyasal İslam'a karşı agresif saldırılarla beraber gelen kanlı tasfiyelerin kurbanı hâline gelmiştir. Genel olarak, Arap ayaklanmaları Şark Bölgesi'nde SİH'in sisteme dahil edilme/sistemden dışlanma dinamiklerini önemli şekillerde değiştirmiştir.

Özel çalışma grubumuz, Arap ayaklanmalarının ardından SİH'in geçirmekte olduğu dönüşümü incelemiş ve analiz etmiştir. Araştırmacılar ve araştırma asistanlarından oluşan toplamda 13 kişilik grup, 2018 yılının Şubat ve Aralık ayları arasında çalışmalarını sürdürmüş ve araştırmalarını Arap isyanları fenomeninin farklı biçimlerde kendini gösterdiği 7 ülke üzerinde yapmıştır: iktidar değişimini de beraberinde getiren büyük çaplı mobilizasyonun olduğu ülkeler (Tunus ve Mısır),

reformcu bir ajanda ile sınırlı bir varlık gösterilen ülkeler (Fas, Ürdün ve Kuveyt) ve kanlı bir iç savaş yaşayan ülkeler (Suriye ve Yemen). Bu araştırmanın arkasında yatan fikir, SiH'in farklı bağlamlarda Arap isyanlarının yarattığı çeşitli zorluklara karşı nasıl tepki verdiğini ve nasıl hareket ettiğini anlamaktır.

Bu hedefe ulaşmak için, özel çalışma grubu dört konuya odaklanmıştır:

Konu 1: Yapısal Yeniden Modellenme

Bu konuda, SiH'in farklı yapısal ve örgütsel dönüşümleri mercek altına alınmaktadır. Bu dönüşümler arasında bir dini hareket ile ona bağlı olan siyasal partinin ilişkilerinin yeniden tanımlanması, şiddet yanlısı bir askeri kanadın yahut silahlı birliklerin kurulması veya yerel hareketlerin Müslüman Kardeşler'in uluslararası ağı ile ilişkilerinin gözden geçirilmesi gibi yapısal değişimler de yer almaktadır. Ek olarak, örgüt içi ihtilaflar veya baskı ve tasfiyeler sonucunda ortaya çıkan istemsiz yapısal değişiklikler de—örgütten kopuş veya örgütün parçalanması gibi durumlar da dahil olmak üzere—göz önünde bulundurulmuştur.

Konu 2: Stratejik ve İdeolojik Dönüşüm

Bu konuda, Arap isyanlarının başlangıcından bu yana SiH'in stratejilerindeki ve/veya ideolojilerindeki değişimlerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bir başka deyişle, SiH'in karşı karşıya kaldığı farklı durumların, bu hareketlerin resmi siyasi mekanizmalara katılım ve barışçıl değişimi savunmak gibi önemli konulara dair görüşlerini nasıl etkilediği meselesine odaklanılmıştır.

Konu 3: İktidardaki SiH'in Değerlendirilmesi

Arap isyanları sonrasında üç ülkede (Mısır, Tunus ve Fas) SiH iktidara gelmiş veya en azından hükümetin bir parçası olmuştur. Bu konu

kapsamında, SiH'in iktidardayken benimsediği politikaların incelenmesi hedeflenmiştir. Bunların arasında yürütülen ekonomik politikalar, güvenlik kurumlarının reformuna dair projeler, dini işlerin idare edilişi, insan hakları ve azınlıklara yönelik yaklaşım ve yürütülen dış politikaların genel özellikleri yer almaktadır.

Konu 4: Öz Değerlendirme ve İdeolojik Revizyon

Bu konunun amacı, Arap isyanlarından bu yana SiH içerisinde gerçekleşen öz değerlendirme ve ideolojik revizyon faaliyetlerinin incelenmesidir. Bu tip faaliyetlerin Mısır, Tunus ve Ürdün'de gerçekleştiği bilinmektedir. Burada yapılan analiz; öz değerlendirme ve revizyon faaliyetlerinin arkasında yatan faktörler, bu faaliyetlerin nasıl organize edildiği, kimlerin bu faaliyetlerde yer aldığı ve getirilen yeni önerilerin neler olduğu gibi çeşitli açılardan konuyu ele almıştır.

Özel çalışma grubu birçok saha çalışmasının yanı sıra Fas, Tunus, Suriye, Türkiye ve Londra'da birçok İslamcı lider ve uzmanla mülakatlar gerçekleştirmiş, ayrıca Şubat ve Eylül aylarında iki büyük yuvarlak masa toplantısı ve Mayıs ayında büyük bir atölye çalışması gerçekleştirmiştir. Bu toplantılara bölgenin farklı yerlerinden birçok yüksek profilli siyasal İslamcı lider ile SiH üzerine çalışan önemli akademisyenler ve uzmanlar katılım göstermiştir.

SiH'i Tanımlamak

SiH'in nasıl tanımlanacağı hususu, projenin ilk safhasında özel çalışma grubu için büyük bir tartışma konusu olmuştur. Tüm İslami hareketleri SiH olarak sınıflandırmak mümkün değildir; bu sebeple, SiH'in tanımına dair ortak bir anlayışa ve uzlaşmaya ulaşmak önemlidir. Böylelikle, her bir analize hangi grupların konu edileceğine karar verilecekti.

Açıktır ki, SiH genel olarak İslami bir yönetimin (veya bir İslam devletinin) kurulmasını ve toplumu "İslamileştirmeyi" hedefleyen hareketler

olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, bu hareketler, kapsamlı bir İslami nizamın tüm toplumsal alanlara hâkim olması gerektiğine inanmaktadır. Bu da ancak devletin otoriter gücünün kullanılması ile ulaşılabilecek bir hedeftir.

Ancak SİH tanımını son derece ihtilaflı hâle getiren husus, SİH başlığı altında rastlanılan ideolojik ve yapısal çeşitliliktir. Örneğin, bazı hareketler ideolojik olarak ılımlı olarak sınıflandırılmakta, şiddete başvurmadan tedrici bir dönüşümü savunmakta ve mevcut rejimlerin meşruiyetini tanımaktadır. Radikaller olarak bilinen diğer gruplar ise mevcut rejimlerin şiddete başvurularak devrilmesini hedeflemekte ve yukarıdan aşağıya bir “İslamileştirme” stratejisini benimsemektedir. Dahası, bu ılımlı-radikal yelpazesindeki SİH’in yerleri büyük çoğunlukla değişen koşullara göre şekillenmektedir. SİH, yapısal olarak da farklı biçimler almaktadır: Siyasal partiler, dini kurumlar, hayır kurumları, lobiler, silahlı gruplar veya bunların karışımı olan yapılar.

Bizi tartışmalarımız sırasında daha çok ilgilendiren husus ise SİH ve Selefi cihadi hareketleri (SCH) nasıl ayıracağımızdı. SİH’in modern devlet çerçevesinden çıkmadan faaliyet göstermeye istekli olduğu ve sadece mevcut rejimleri reforme etmeyi/İslamlaştırmayı hedeflediği, ancak SCH’nin devlet sisteminin bizzat kendisini ve hatta mümkünse uluslararası düzeni dönüştürmeyi hedeflediği gibi bir ayrım öne sürülmüştür. Ayrıca, SCH’nin politik değişimi sağlamak için şiddet araçlarını benimsediği ancak SİH’in genelde şiddete başvurmadan tedrici bir değişim yanlısı olduğu da belirtilmiştir. Dahası, SİH’in toplumsal hareketler olarak kurulduğu ancak SCH’nin silahlı gruplar olarak ortaya çıkarak üye kazanma hususunda seçici ve dışa kapalı bir yapıda olduğu da ortaya konmuştur.

Bu argümanların bir kısmına şerhler düşülmüştür. Örneğin, klasik bir SİH örneği olan Müslüman Kardeşler ilk kurulduğu zaman, İslami

Halifelik'i yeniden tesis etme ve bölgedeki devletler sistemini değiştirme hedeflerine sahipti ve ulus devlet konseptine meydan okuyordu. Ancak, özel çalışma grubunun İşlami hareketlerin sadece mevcut ideolojilerine ve ajandalarına bakması gerektiği üzerinde uzlaşılmıştır. Nitekim bu hareketlerin mevcut ajandaları da modern devlet sistemini tanımaktadır. Ayrıca, Müşlüman Kardeşler'in kendi siyasi hedefleri doğrultusunda birçok kez yerel yöneticilere, özellikle de yabancı işgalcilere karşı şiddet araçlarına başvurduğu da öne sürülmüştür. Ancak bu konuda da bir uzlaşıya varılmış ve her ne kadar SİH'in bazı zamanlarda şiddete başvurması mümkün olsa da bunu kendi siyasi mücadelelerinin rutin bir unsuru olarak görmedikleri belirtilmiştir.

Bir diğer tartışma da Selefi hareketlerin SİH olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı hususunda ortaya çıkmıştır. Mısır'daki Nur Partisi gibi şiddet yanlısı olmayan Selefi partiler açıkça siyasal İşlam fenomeninin bir parçası olarak düşünölebilirler. Ancak tüm Selefi hareketler bir siyasi yapılanma veya parti kurmamakta ve bunların birçoğu sadece dini hareketler olarak kalmaktadırlar. Bu sebeple, yapılan tartışmaların ardından, bir siyasal parti kuran veya seçimlerde aday çıkarma, siyasi platformları ve ajandaları savunmak gibi eylemlerle politikaya rutin ve sistematik olarak dahil olan Selefi grupların SİH kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine karar verilmiştir.

SİH Üzerine Yapılan Çalışmalara Akademik Yaklaşımlar

SİH'in nasıl araştırılacağı hususu da özel çalışma grubu için önemli bir tartışma konusu olmuştur. Daha önce, çok yönlü ve durmaksızın değişim içerisinde olan bu olguyu kavramak için birçok yaklaşım ve teorik çerçeve kullanılmıştır. Ancak benimsenen yaklaşımların ve teorik çerçevelerin ideolojik duruşa göre belirlendiğinin akılda tutulması önemlidir. Örneğin; radikallik, aşırıcılık ve terörizm gibi boyutlara odaklanarak siyasal İşlam'ı bir güvenlik meselesi hâline getirmek

üstü kapalı bir şekilde, SiH'in mevcut veya potansiyel bir güvenlik tehdidi oluşturduğu inancının içselleştirilmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, araştırmaların nihai hedefi, siyasal İslam fenomeniyle nasıl mücadele edileceği, tamamen ortadan kaldırılamazsa da bunun yarattığı tehlikelerin nasıl bertaraf edileceği olmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, siyasal İslam fenomeni birçok ideolojiyi ve "İslamcı" olarak sınıflandırılan birçok radikal ve silahlı grubu kapsamakta ancak SiH kapsamına girebilecek grupların çeşitliliğini göz ardı etmektedir. Sadece aşırılık yanlısı gruplara odaklanıp meseleyi bunların üzerine inşa etmek son derece yanlıştır.

SiH üzerine çalışmalar yapılırken kullanılan bir diğer geleneksel yaklaşım da SiH'in kurucu belgelerine ve ideolojilerinin temel öncüllerine odaklanmaktır. Bu yaklaşım genelde hareketlerin devlet, demokrasi, toplumsal adalet ve azınlık hakları gibi konulardaki eğilimini anlamak için bir söylem analizine veya bu hareketler arasındaki çeşitli eğilimlerdeki benzerliklerin ve farklılıkların altının çizildiği mukayeseli bir yaklaşıma sebep olmaktadır. Böyle bir yaklaşım akademik olarak değerli olsa da araştırmacıların, hareketlerin ilk teorik pozisyonlarının ötesine geçmesini çok zor hâle getirmektedir. Ancak bu hareketlerin siyasi tutumları sadece kendi ideolojik pozisyonlarına bağlanamaz veya bununla açıklanamaz.

Siyasal İslam'a dair akademik çalışmalarda yaygın bir şekilde başvurulmuş iki yaklaşım, toplumsal hareket ve siyasal parti yaklaşımlarıdır. Birincisi, SiH'in gündemini nasıl oluşturduğuna, bu gündemi savunmak için kaynaklarını nasıl harekete geçirdiğine, nasıl üye kazandığına, üye sayısını nasıl çoğalttığına ve toplumla nasıl iletişim kurup onu nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. İkinci yaklaşım ise resmi politik hususlarla ilgilenmektedir: Seçimler, anket sonuçları, siyasi ittifaklar, platformlar, parlamenter ajandalar vb. Her iki yaklaşım da SiH'i bu hareketlerin örgütlenme ve faaliyet gösterme biçiminden yola çıkarak

incelemekte ve siyasal İslam fenomenini nötr bir bakış açısıyla, yani bu hareketleri İslami çerçeveleri sebebiyle bir takım özel yargılara tabi tutmadan ele almaktadır.

Dahası, Arap ayaklanmalarının ardından siyasal İslam’a demokratikleştirici bir unsur olarak yaklaşmak da gitgide popüler hâle gelmiştir. Bu yaklaşım, demokratikleşme süreçlerinin akıbetinin öncelikli olarak siyasi aktörlerin tercihlerine bağlı olduğu hipotezine dayanarak “sistemin unsurları” faktörüne ciddi ölçüde odaklanmaktadır. Arap ayaklanmalarının yaşandığı ülkelerin neredeyse tümünde temel sosyo-politik bir aktör olmalarından ötürü, araştırma ve analizlerin çoğu siyasal İslamcı hareketlerin benimsediği stratejilere ve kararlara, tutumlarının demokratik geçişi kolaylaştırdığına mı yoksa zorlaştırdığına mı odaklanmıştır. Bu yaklaşımın arkasındaki asıl fikir, siyasal İslamcı hareketlerin demokratikleşmede olumlu bir rol oynayabileceği fikridir. Açıktır ki bu fikir, liberal perspektiften olumlu bir tutuma işaret etmektedir ve siyasal İslam fenomenini güvenlikçi kaygılarla ele alanların yaklaşımlarının zıttı bir pozisyonda yer almaktadır.

Arap ayaklanmaları sonrası ortaya çıkan yeni atmosferin öne çıkan bir özelliği, Arap ayaklanmalarını destekleyen kamp ile karşı devrimci kamp arasındaki ayrışma ve uluslararası güçlerin meseleye dahil oluşudur. Bu durum, birçoklarını SİH’in bölgesel ve uluslararası ilişkilerini nasıl idare ettiğini, bunun neticesi olarak uluslararası güçlerin ajandalarını ve politikalarını nasıl şekillendirdiklerini inceleyerek siyasal İslam’ı uluslararası ve jeopolitik perspektiflerden ele almaya yöneltmiştir.

Bu çerçeveler dâhilinde geleneksel olarak kullanılan teoriler (politik fırsatlar teorisi ve akılcı tercih teorisi gibi), SİH çalışmalarına uyan politik aktörlerin tutumlarını yorumlamak için kullanılmaktadır. Ancak sisteme dahil olma ve ılımlılaşma teorisi de bu alanda büyük önem arz

etmektedir. Bu teorinin temel öncülü, siyasi grupların resmi olarak sisteme dahil oldukça ve çoğulcu bir politik sistemde hukuki olarak faaliyet göstermelerine izin verildikçe daha ılımlı hâle geldiğidir. Bu ılımlılaşıma eğilimine dair birçok açıklama ortaya konmuştur ancak en temel açıklama, grupların daha geniş yelpazede seçmen çekebilmek için ılımlılaştığıdır. Buna karşın, bu teori diğer değişkenleri fazla hesaba katmayarak kapsamını sadece rejim ve SiH arasındaki sisteme dahil etme/sistemden dışlama ilişkisi ile sınırlamaktadır.

Özel çalışma grubu bu teoriyi ele alırken başka bir önemli soru daha ortaya çıkmıştır: İlimlilaşmak tam olarak ne anlama gelmektedir? Yalnızca liberal demokratik ideoloji ile daha fazla uyumlu olmak anlamına mı gelmektedir? İlimlilaşıma kavramının tanımına indirgemecilik yapmadan nasıl ulaşabiliriz?

Bölgedeki SiH'in dönüşümlerine dair farklı eğilimleri keşfettikten sonra üç temel parametre belirlenmiştir: SiH'in şiddet araçlarına başvurup başvurmadığı, diğer ideolojik gruplarla iş birliğine razı olup olmadığı ve reformist bir ajandaya mı yoksa radikal bir rejim değişimi ajandasına mı sahip olduğu. Bir başka deyişle, bir ülkedeki SiH'in verdiği politik mücadelede şiddet araçlarına başvurmaktan kaçınması, diğer ideolojik gruplarla iş birliğine dair samimi bir niyet göstermesi ile büyük ve radikal rejim değişikliklerine dair taleplerini bırakması, ılımlılaşıma olarak kabul edilebilecektir.

Kitabın Ana Hatları

İleriki bölümlerde, Arap ayaklanmalarının eski otokratik liderleri koltuklarından ederek İslamcılarını kısa bir süre için iktidara taşıyacak büyük halk protestolarının yaşandığı Tunus ve Mısır'dan başlanarak farklı bağlamlardaki yedi vaka incelenmektedir.

İlk bölümde, Ezzeddine Abdelmoula Tunus Ennahda Hareketi'nin

geçirdiği dönüşüme odaklanmaktadır. Ennahda Hareketi'nin Arap ayaklanmalarının başlangıcından bu yana hem ideolojik hem de yapısal olarak yerinde değişimler geçirdiğini öne sürmektedir. Her ne kadar Ennahda ideolojik düzeyde geniş anlamda "İslamcılığı"nı muhafaza edebilmişse de bu çerçeve içerisindeki entelektüel içerik oldukça değişmiştir. Yapısal açıdan değerlendirildiğinde, Ennahda Hareketi örgütsel bir dönüşüm gerçekleştirmiş, siyasi ve dini faaliyetlerini ayırma kararı almış ve bu hamleyi "ihtisaslaşma ihtiyacı" ile meşrulaştırarak klasik bir ulusal demokratik parti hâline gelmeye çalışmıştır. Ancak Abdelmoula, ilgi çekici bir şekilde, bu değişimin kökenine inmekte ve tüm bu dönüşümlerin Ennahda'nın kuruluşundan bu yana aşamalı bir şekilde gerçekleştiği sonucuna varmaktadır.

Mısır konusunda ise Lucia Ardovini, SiH'i "İslami bir otorite için rekabet" çerçevesinde incelemektedir. Buna göre, Ocak Devrimi sonrasında Müslüman Kardeşler, Selefiler ve klasik siyasi İslam kategorisine uymayan El Ezher tarafından izlenen farklı yolları araştırmaktadır. Özellikle, 2013 Askeri Darbesi'nden sonra bu üç aktörün aralarındaki ilişkilerde değişen dinamiklere odaklanılmaktadır. Ardovini, Mısır'daki siyasi İslam'ın hâlâ devam eden dönüşümünün, Müslüman Kardeşler'in önce Mısır politikasının çevresinden merkezine doğru hızlı bir yolculuk yapıp daha sonra şiddetli bir şekilde tekrar çevreye itilmesi ve bir "cansızlık", "ruh arayışı" dönemine girmesi olarak özetlenebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Selefilerin de siyasi maceralarında beklenenin üzerinde bir etkiye ve pragmatizme sahip olduklarını ve El Ezher'in de rejim aygıtlarından her geçen gün daha fazla bağımsızlaştığını belirtmektedir. Sonuç olarak, Mısır'da İslamcılığın Müslüman Kardeşler ile başlayıp bittiğini öne sürmenin naif bir yaklaşım olacağını ve şu an son derece farklı konumlarda olsalar da İslamcı söylem ve aktörlerin Mısır'da hâlâ aktif olduklarını ortaya koymaktadır.

Farklı ülkelerde ise SİH, rejimi deviren bir aktör olarak hareket etmemiştir. Bunun yerine, muhafazakâr bir tutumu korumuş ve görece daha iddiasız politik talepleri ortaya koydukları bir reform ajandası benimsemişlerdir. Fas, Ürdün ve Kuveyt gibi ülkelerde halk protestoları rejimin sürekliliğini tehlikeye atacak bir eşiği geçmemiştir. Etkili yatıştırma stratejileri ve rejimle uzlaşılması, kararsız ve kafası karışık muhalefet, elverişsiz yerel ve bölgesel şartlar gibi birçok faktör nedeniyle bu yaşanmamıştır. Buna karşın, 2011 ve 2016 yıllarında parlamento seçimlerini kazanan ve Fas tarihinde ilk defa İslamcı bir hükümet kuran Fas Adalet ve Kalkınma Partisi gibi bir siyasal İslamcı hareket için böyle bir tercihin son derece işe yaradığını önemle not etmek gerekir.

Intissar Fakir'in yazdığı bölüm, Arap ayaklanmaları sonrasında Faslı İslamcıların karşı karşıya kaldığı ikilemi ele almaktadır. Fakir, Faslı İslamcıların, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ve ona bağlı grupların, Reform ve Birlik Hareketi'nin ve Adalet ve Maneviyat Grubu'nun daha önce sınırları açıkça belirlenmiş bir siyasi alanda faaliyet gösterdiğini ve monarşi tarafından konmuş kırmızı çizgilere uyum sağladığını belirtmiştir. Ancak bu durum 2011'den beri değişmiş, kamuoyu bu grupları siyasi alana daha çok itmiş ve bu durum da İslamcıların hem monarşi hem de kendi destekçileri ile ilişkilerini dengede tutma görevini daha zor hâle getirmiştir.

Her ne kadar Adalet ve Kalkınma Partisi ile Adalet ve Maneviyat Grubu farklı yollar izleseler de (birincisi, istikrar içerisinde reform stratejisini benimseyip ayaklanmalara katılmayı reddederken, ikincisi siyasal statükonun radikal bir şekilde değişmesini hedefleyerek 20 Şubat Hareketi'ne katılmıştır) iki hareket de şu an monarşi tarafından uygulanan baskıya göğüs germek, iç birlikteliklerini muhafaza etmek ve halk desteğini korumak hususlarında ciddi meydan okumalarla karşı karşıyadırlar.

Ürdünlü İslamcılar ise benzer zorluklarla fakat daha kötü sonuçlarla karşı karşıya kalmış gözükmektedirler. Monarşi ile olan ilişkilerini “katılımdan siyasi ortaklığa” çevirecek şekilde yeniden tanımlamak için Arap ayaklanmalarının sunduğu fırsatı kullanma girişimleri ve ayaklanmalar sonrasında karşı karşıya kaldıkları ters tepki, Amjad Ahmed Jebreel tarafından ele alınan temel konular olmuştur. Jebreel, Müslüman Kardeşler’in Ürdün’de devrimci bir yaklaşımdan ziyade reformcu bir yaklaşımı benimsemekte ısrarcı olmasına rağmen reform için yaptıkları baskının rejim tarafından kralla karşı “yumuşak bir darbe” girişimi olarak algılandığını öne sürmüştür. Bu sebeple, 2013 yılında Mısır’da Müslüman Kardeşler’e karşı gerçekleşen darbeden sonra, Ürdün’deki hareket de kralla olan ilişkileri ve iç birliğini koruma ve halk desteğini muhafaza etme hususlarında ciddi gerilemeler yaşamıştır.

Benzer bir şekilde, Kuveytli İslamcılar da ayaklanmaların başlangıcından beri ülkenin Emiri ile ilişkilerini idare etmekte zorluklar yaşamaktadırlar. Courtney Freer, çalışmasında; her bir grubun kökenini, dönüşüm evrelerini ve mevcut politik gelişmelerin bu grupların yapılarına ve ideolojilerine nasıl etki ettiğini inceleyerek Kuveyt’teki SiH’i mercek altına almaktadır. Selefiler ve İhvan, Sünniler ve Şiiler gibi birçok ayrı kategori mevcut olsa da Freer, Arap Baharı sonrası Kuveyt’te İslamcıların iki temel sınıf altında toplandığının altını çizmektedir: Rejime muhalif olanlar ve sadık olanlar. Freer’e göre, Müslüman Kardeşler ve Selefi hareketin aktivist kanadı, siyasal reform ajandaları dâhilinde diğer İslamcı olmayan ideolojik gruplarla siyasal iş birliklerini arttırırken Şii İslamcı gruplar ve Selefi hareketin radikal kanadı, pragmatik sebeplerden ötürü, hükümet ile olan ilişkilerini güçlendirmişlerdir.

İç savaşlar kendilerine has dinamikleri sebebiyle tamamen farklı bir zemin yaratmaktadır. Bu tip durumlarda, SiH ve Selefi cihadi

hareketler arasındaki ayrım çok daha bulanık hâle gelmektedir. Ayrıca, iç savaşlar radikalleri ılımlı grupların, askeri personeli ve savaş ağalarını politikacıların aleyhine güçlendirecek şekilde kenara iterek siyasi manzarada büyük değişiklikler gerçekleşmesine zemin hazırlamakta ve askeri operasyonlara duyulan ihtiyaçlar siyasal ajandaları gölgede bırakmaktadır.

Son iki bölümde Suriye ve Yemen örnek olarak ele alınmakta ve SiH'in iç savaş durumuna nasıl uyum sağladığı incelenmektedir. Abdulrahman Alhaj, Suriye'ye dair kaleme aldığı bölümünde Suriye'deki SiH'in kökenlerini ortaya koymakta ve bu hareketlerin Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşundan ayaklanmalara kadar geçen sürede geçirdiği dönüşümü kısaca ele almaktadır. Öte yandan, SiH/SCH sınırlarının mevcut karmaşıklığının ve geçişkenliğinin üstesinden gelebilmek için, iç savaşta ortaya çıkan, yeni kurulmuş siyasi-silahlı hareketler fenomenine odaklanmaktadır. Bu hareketleri kesin olarak tanımlamak güçtür: Silahlı gruplar, siyasi örgütlenmeler, farklı örgütlenmelere bağlı gruplar ve yerel idari komiteler iç içedir.

Alhaj, Nureddin Zenki isimli İslami hareketi, ele aldığı yeni tür hareketlerin bir örneği olarak seçmiştir. Alhaj'a göre, ayaklanmaların başlarında kurularak, yedi yıl boyunca belli bir istikrarı tutturup ayakta kalabilmiş birkaç silahlı gruptan biri olarak Nureddin Zenki Hareketi son derece uygun bir örnektir. Bu sebeple Alhaj, bu hareketin kuruluşunu, ideolojisini, iç yapılanmasını ve siyasi tutumunu, ayrıca yerel yönetim tecrübesini tamamıyla incelemiştir. Sonuç olarak ise hareketin ideolojisinin ve söyleminin ne denli netlikten uzak olduğunun, ittifaklarının devamlı olarak değiştiğinin ve politik tutumundaki tezatlıkların iç savaşın istikrarsız ve belirsiz ortamında ayakta kalabilmesine olanak sağlayarak sahip olduğu toprakları nispeten uzun bir süre kontrol altında tutmasına yardımcı olduğunun altını çizmiştir.

Yemen konusunda ise Nabil Al Bokairi üç temel SİH'in dönüşümünü incelemektedir: Birincisi, Yemen Reform Topluluğu'dur (Islah Partisi) ki bu grup siyasi ve entelektüel olarak Müslüman Kardeşler hareketine yakındır. İkincisi, Selefi gruplardır ve bu gruplar birkaç siyasal parti kurmuşlardır. Bunlar arasında Nahda Hareketi, El-Reşad Yemen Partisi ile Barış ve Kalkınma Partisi vardır. Üçüncüsü ise Şii siyasal İslamcı kanada mensup olan "Ensarullah", yani Husiler'dir. Al Bokairi, İslamcı hareketlerin gelişimini kısaca ele aldıktan sonra bu grupların Arap ayaklanmaları sonrasında geçirdikleri ideolojik değişimlere odaklanmaktadır: İslam ile politika arasındaki ilişkiye dair yeni fikirler Islah Partisi'nin "elit gençliği" arasında nasıl ortaya çıktı? Selefi eğilimdeki gruplar uzun bir süre politikadan geri durduktan sonra nasıl parti politikalarına dahil olmaya karar verdiler ve mezhepçi bir ajanda Husi Hareketi'nin siyasi tutumunu nasıl şekillendirdi? ...

Son olarak, özel çalışma grubunun çalışmaları esas alınarak bazı notlar düşünülmekte ve politika önerileri yapılmaktadır. Her ne kadar Arap ayaklanmaları sonrasında SİH'in geçirdiği dönüşümlerin hâlâ devam ettiği ve kesin sonuçlara ulaşmak için henüz erken olduğu haklı bir şekilde öne sürülebilirse de sekiz yıllık bir dönemden sonra şu ana kadarki gözlem ve bulgularımıza dayanarak bazı model ve eğilimlere dair çıkarımlar yapmak mümkündür. En nihayetinde, siyasal İslam fenomeninin öngörülebilir bir gelecekte yok olması veya tamamen dönüşüm geçirmesi beklenmemektedir. Ancak bu fenomenin varlığı, geleneksel olmayan çeşitli biçimlerde ortaya konabilir ve geçirdiği dönüşüm, beklenmeyen sonuçlara ve hibrid yapıların ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu durum da siyasal İslam üzerine çalışmayı gerekli bir vazife hâline getirmektedir.

1. Bölüm

İdeolojinin Ötesi: Arap Baharı Sonrası Tunus'ta Siyasal İslam'ın Dönüşümü

Ezzeddine Abdelmoula

El Cezire Araştırmalar Merkezi Araştırma Müdürü

Neredeyse altmış yıl boyunca süren otoriter yönetimin ardından Tunus, 2011 yılının başından itibaren oldukça hızlı ve çok yönlü bir dönüşüm sürecine girdi. Birbirinden bağımsız ve uzak kent ve kasabalarda baş gösteren halk protestoları dört haftanın sonunda kitlesel bir değişim hareketine dönüşerek Bin Ali rejimin düşmesine neden oldu. Bu değişim, ülkede ve bölgedeki diğer ülkeler içerisinde yeni dinamiklerin kıvılcımını yakarak çoğu hâlâ etkisi süren bir dizi dönüşümü beraberinde getirdi.

Birazdan değinilecek olan birkaç faktör, bahse konu sosyo-politik hareketin Arap bölgesinin en uzun süren ve en katı rejimlerinden birinin devrilmesine katkı sağladı. Bu faktörlerden ilki, ayaklanmaların; İslami Eğilim Hareketi'nin (İEH) 1981 yılındaki kuruluşundan beri toplum içerisindeki özgür ve yasal bir şekilde örgütlenme ve faaliyet gösterme hakkından mahrum bırakılmış olan İslamcılar da dâhil olmak üzere farklı toplumsal ve siyasal unsurları bir araya getiren kolektif niteliğiydi. Protestoların bu kolektif mahiyeti, bir adım sonra kapsayıcılık ve ortak eylem ruhu gibi aşamaların önünü açtı ki bu, demokratik geçiş süreci için hayati bir öneme sahipti. Demokratik geçiş sırasında yalnızca siyasi sistem değil aynı zamanda bu geçiş sürecine katkı sunan birbirinden farklı partiler de değişime uğradı.

Bu bölüm, Tunus'ta Ennahda Hareketinin temsil ettiği siyasal İslam'ın geçirdiği dönüşümlere odaklanmaktadır. Geçiş dönemlerindeki diğer tüm sosyo-politik hareketler gibi Ennahda da değişen siyasal

ortama ayak uydurmak ve yeni gerçekliğe uyum sağlamak için bazı dönüşümlerden geçti. Söz konusu dönüşümler nelerdir ve bunun Tunus'taki siyasal İslam ve siyasi düzenin tümü üzerinde ne gibi bir etkisi olmuştur? Yazarın gözlemlerine, mülakatlar ve mevcut belge ve veri dizisinden elde edilen bulgulara göre Tunus'ta siyasal İslam'ın geçirdiği dönüşümlerin hemen hepsi birbiriyle eş zamanlı olarak ve aynı hız veya derinlikte yaşanmadı. Söz konusu dönüşümler daha çok, siyasi bağlama ve ideoloji, yapı ve siyasi konum ve stratejiler gibi gerçekleştikleri alanlara bağlı olarak gelişti.

Bu araştırma için toplanan verilerin analiz ve yorumu, Ennahda içerisindeki dönüşümlerin hareketin kurulduğu tarihten beri süregelmekte olduğunu ama Arap baharından sonra kayda değer bir şekilde ivme kazandığını göstermektedir. Hareket her ne kadar ideolojik düzeyde geniş "İslamcı" çerçevesini korumayı başarmış olsa da bu çerçevenin entelektüel muhtevası kapsamlı reformların sonucunda büyük oranda değişti. Hareketin 2016'daki 10. kongresinde benimsenen yeni "entelektüel ve teorik referans", "entelektüel vizyon ve köklü yaklaşım" adıyla bilinen otuz yıllık eski programın yerini aldı.

Bu bölümde ele alınan ikinci değişim alanı siyasi konum ve stratejileri kapsamaktadır. Genel itibarıyla hareket birçok kritik sosyal ve siyasal konuya yönelik geçmişte sahip olduğu konumlanmayı hâlâ sürdürmektedir. İster demokrasi, güç paylaşımı, vatandaşlık, kadın hakları isterse ulusal ve ulus aşırı düzlem, siyasi amaçlar için şiddet kullanımı vb. konularda olsun, temelde çok az değişim kaydedildi. Strateji ve sosyo-politik bir pozisyonun benimsenmesine gelince, hareket içinde ve çevresinde yaşanan dönüşümlerin bir benzeri yoktur. Devrimin Tunus'ta hem devlet hem toplum düzeyinde yarattığı yeni dinamikler Ennahda'yı siyasi iktidarın kalbine yerleştirip beraberinde muhalefet saflarında karşılaşmaya alıştıklarından tamamen farklı yeni tür zorluklar getirdi. Bu hızlı ancak istikrarsız siyasi yeniden konumlanma ile birlikte

hareketin demografisini yeniden şekillendirip kimliğini önemli ölçüde etkileyebilecek yavaş ama sağlam bir toplumsal konum değiştirme süreci yaşandı.

Yapısal düzeyde ise Ennahda köklü değişimlere tanık oldu. “Uzlaşma” adı altında hareket 10. Kongresi sırasında siyasi eylemi, davet (vaaz) faaliyetlerinden ayırmaya karar verdi. Bu ayrım en başta davetle ilgili tüm yapıların ve alt-yapıların ya dağıtıldığı veya örgüt dışında bırakıldığı tam bir yeniden yapılandırma anlamına geldi. Ayrıca bu durum; fonlama, rehberlik, kapasite geliştirme vs. açılarından kaynak tahsis politikalarında kökten bir değişim anlamına da geliyordu. Uzmanlaşma hareketin sivil toplum örgütleri tarafından ilgilenilmesi gereken kültür ve yardım faaliyetleri gibi diğer öğelerinin de ayrılmasına neden oldu.

Bu yapısal dönüşümün kısmen modern bir örgüt kurmayı amaçlayan bir hareketin doğal evriminden kaynaklandığı doğrudur ancak dönüşüm aynı zamanda Tunus’ta Arap Baharı sonrasındaki yeni siyasi gerçekliklere bir tepki olarak da gerçekleşti. Ennahda’nın 2011’de yasal bir siyasi parti olarak tanınması, partinin sivil niteliği de dâhil olmak üzere aynı yapı içerisinde dini ve siyasi faaliyetlerin birleştirilmesini yasaklayan birtakım şartların sağlanmasını gerektirdi.

Bu dönüşümün sonuçlarının, başlangıçta benimsenen teknik ve taktik yönlerinin ötesine geçtiğini belirtmek gerekir. Ennahda’nın sosyo-politik duruşu ve Tunus’ta siyasal İslam’ın geleceği geniş kapsamlı sonuçlar doğuracaktır. Sözgelimi 2018 yılı yerel seçimleri sırasında hareket, seçim listelerinin yüzde 50’si kadar bir kısmının başında parti üyesi olmayan ve aynı ideolojiyi paylaşmayan kişiler olmasına karar verdi[1]. Bu karar yeni yapıyı teste tabi tutarak partinin hem elit hem de taban düzeyinde toplumun görece yeni kesimlerine nüfuz etmesini sağladı. Bu nedenle Tunus’ta siyasal İslam’ın dönüşümü üç başlık üzerinden incelenecektir: ideoloji yapısı ve siyasi duruş ve stratejiler.

I. İdeolojik ve entelektüel çerçevenin değişimi

Pek çok siyasal İslamcı hareket gibi Ennahda da 1960'ların sonlarında Arap bölgesinin tamamı ve İslam dünyasının birçok bölgesinde görülen daha geniş bir ihyacı eğilimin parçası olarak ortaya çıktı. Bu hareketler ise en erken reformcu hareketin varisi oldular ve temel özelliklerini muhafaza ettiler. Aktivist İslamcılarının kökleri kendilerine sadece söylemsel unsurlarının büyük bir kısmını değil, aynı zamanda vizyonlarının temelini veren reformcu projede sabitleşmiştir[2].

İslamcı hareketlerin ortaya çıktığı tarihsel bağlam, kısmi farklılıklar içerse de birçok siyasal İslamcı hareketin benzer ideolojileri paylaşmalarını gerektirdi. Böylesi bir bağlamda neredeyse tüm siyasal İslamcı hareketler, özellikle hilafetin çöküşü ve geleneksel ulema (İslam âlimleri) kurumunun bu bağlamda oynadığı rolün etkisini yitirmesinden sonra modernist hareketlere eşlik eden yükselen seküler ideolojiler karşısında İslami kimliği muhafaza edip savunmak zorunda kaldılar. Bunlar ayrıca yerel şartlara bağlı olarak resmen ve gayriresmi olarak İhvan adını paylaşıp aynı düşünce ekolüne bağlandılar.

Tunus da bundan müstesna değildi: Nitekim Ennahda hareketi her geçen gün etkisini gösteren bir otoritenin yokluğunda ortaya çıkıp, başlangıçta şeriat temelli bir İslam devleti hedefiyle bir kimlik, referans çerçevesi ve yol gösterici bir ilke olarak diğer siyasal İslamcı hareketlerin benimsediğine benzer bir İslam anlayışını taşıdı. İhvan'ın geniş entelektüel çerçevesi Ennahda ideolojisinin yapı taşlarından birini oluşturmaya rağmen hareket, gün geçtikçe kendisini tahkim eden İslami kimliğinin İhvanı yanının etkisinin azalmasına katkıda bulunan diğer kaynaklara da açık bir pozisyondaydı. Bu kaynaklara Pakistanlı Ebu Ala Mevdudi ve Cezayirli Malik bin Nebi'nin yazıları ve İran'daki İslam devrimi literatürü dâhildi[3]. Daha sonraki bir aşamada hareket, Zeytuna Üniversitesi ve Hayreddin Tunisi ve Muhammed

Tahir ibn Aşur da dâhil olmak üzere Tunuslu reform yanlısı entelektüel isimlerin mirasına yöneldi. Çelişkili bir şekilde Gannuşi'nin 1964 ve 1968 yılları arasında Maşırık'a (Mısır ve Suriye) yaptığı ilk seyahati sırasında ilk tanıştığı kişiler İslamcılar değil Arap milliyetçileri olmuştu. Hatta Gannuşi, Nasır yanlısı Sosyalist Birliği'ne katılmış ve birliğin Şam'daki aktivistlerinden biri olmuştu[4]. Bu çok kaynaklı başlangıç, Tunus'taki siyasal İslam'a en başından itibaren rengini vererek onu elli yıllık evrilme seyahatinde yeni gelişmelere ayak uydurmaya hazırladı.

Bu seyahatteki özellikle de Arap Baharı'ndan sonraki ana gelişmelere ayrıntılı olarak girmeden önce, Ennahda'nın entelektüel tarihini kurucu lideri Şeyh Raşid Gannuşi'ninkinden bağımsız okumanın metodolojik zorluğunu belirtmek gerekir. Abdülmecid Neccar, Sahbi Atik ve merhum Salah Kerker gibi diğer liderlerin küçük çaplı katkıları dışında Gannuşi, Ennahda, ideolojisi ve siyasi düşüncesi hakkındaki yazılı malzemenin neredeyse tek kaynağı olma özelliğine sahiptir. Ennahda bir hareket olarak, tarihini izlememize yardımcı olabilecek çok az sayıda resmi yazılı belge yayımlamıştır. Bu bağlamdaki temel kaynaklar hareketin yıl dönümlerinde yayımladığı resmi açıklamalar veya belirli olaylar hakkında duyurduğu siyasi görüşler düzeyindedir. İdeolojik düzeyde "İslami Eğilim Hareketi'nin entelektüel görüşü ve köklü yaklaşımı"[5] Arap Baharı'ndan önceki en önemli belgedir. Bu belge, 1986'da benimsenmiş ancak 2016'da terk edilerek yerini yeni bir entelektüel vizyona bırakmıştır.

Giriş bölümünde belirtildiği gibi bu belge, "1980'lerin başında İslami alanda İslam mirasına yönelik duruş ve dini metinleri ele alma metodolojisi gibi birkaç konu etrafında dönen yoğun entelektüel tartışmaların ve ciddi bir diyalogsüreçinin ürünüydü." Otuz yıl boyunca bu ideolojik çerçeve Ennahda üyelerine ortak bir zemin sağladı ve bu durum, aynı zamanda Selefiler, Hizbuttahrir ve o dönemdeki adıyla İslami sol gibi diğer İslami gruplar arasında ayrı bir grup olarak hareketin bir anlamda sınırlarını belirledi.

Bu otuz yıl içerisinde Ennahda; şariat ve toplum, İslami devlet, Ümmet ile yöneticileri arasındaki ilişkiler, İslam'ın entelektüel mirası, siyasi meşruiyetin kaynakları gibi bir dizi konuyla ilgili önemli gelişmelere tanık oldu ama tüm bu gelişmeler ilk "Entelektüel Vizyonun" sınırları içinde kaldı. Arap Baharı farklı bir zorluklar dizisini beraberinde getirerek bu vizyonun şekillendiği bağlamdan köklü bir biçimde farklı olan yeni bir bağlamı meydana getirdi. Nitekim Ennahda'nın yürütme bürosu üyesi ve Tunus'un eski Dışişleri Bakanı Refik Abdüsselam'ın, "farklı tür konuların hâkim olduğu farklı bağlam ve koşullarda yazılmıştı" şeklindeki demeci bu tespiti doğrulamaktadır. "Bu tartışmalar köktenci fıkhi bir arka planla yazılmış ve tamamen dini olan içtihad, yorum ve kutsal metnin konumu ve otoritesi vs. gibi sorular etrafında döndü[6]." Benzer bir açıklama da Ennahda'nın 10. Kongresinin hazırlık aşamasında içerik komitesinin bir üyesi olan Rıza Dris tarafından yapıldı: "Eski entelektüel vizyon başka bir döneme ait. Farklı tür mücadeleler bağlamında üretilmiş ve iki tür aşırıçılık olan seküler ve dini radikalizme karşı bir cevap olmuştur. Şimdi miadı dolmuş ve etkinliğini kaybetmiş durumdadır[7]."

10. Kongre yeni bir entelektüel vizyonu benimsedi. Bu vizyona göre "Ennahda'nın siyasi parti kanadının referans çerçevesini artık yalnızca dini inanç oluşturmamaktadır. Parti; Allah, kâinat ve insana dair belirli bir görüşü benimsememektedir. Bu yeni vizyonda İslam; adalet, özgürlük, eşitlik, dayanışma, güven vb. değerlerin kaynağı olarak kurulmuştur. Bu değerler kendi içinde önemlidir çünkü İslam'dan ve entelektüel mirasımızdan neşet etmiştir fakat aynı zamanda bizim medeniyet ve siyaset projemizi inşa etmek için etkinleştirilebildikleri için de önemlidir[8]."

Bu ideolojik ve entelektüel yönelim, iki vizyonu metin düzeyinde karşılaştırdığımızda oldukça anlamlıdır. Daha da önemli olan husus ise bu düşünsel kavrayışın devrim öncesi ve devrim sonrası olmak üzere

Ennahda'nın iki farklı versiyonunu üreten gerçek bir dönüşüm sürecine çevrilmesidir. "Devrimden sonra adeta yeni bir Nahda inşa ediyoruz" diye sesleniyordu örgütün eski başkanı olan ve aynı zamanda 2014 genel seçim kampanyasının başı ve Şura Konseyi üyesi Abdülhamid Celassi. Özetlemek gerekirse Celassi, Ennahda'nın devrimden sonra bu adımı atarak entelektüel vizyonunu yenilemesini sağlayan kırılma noktaları olarak birkaç faktörü sayıyor: "Ennahda her zaman evrime ve ilerlemeye açık olmuştur ve bu da hareketin temel özelliklerinden biridir. 1980'ler dönemi ve üniversitelerdeki diğer düşünce akımlarıyla etkileşim içerisinde olmak bizim için yeni ufuklar açtı. Önde gelen liderlerinin eğitim gördüğü felsefe, hukuk vb. gibi alanlar bu gelişmeye katkı sağladı ve bu da hareketin 1981 kuruluş bildirgesi gibi en erken literatürüne yansdı. Ennahda'nın yer aldığı ve diğer siyasi partiler ve ulusal güçlerle birlikte imzaladığı 1988 ulusal anlaşması oldukça değerli bir katkıydı. 1990'lar ve 2000'lerde sürgün olarak gidilen ülkelerde yapılan entelektüel faaliyetler de çok önemliydi. 2006 ve 2010 arasında ülkemizde kendi aramızda yaşanan tartışmalar ciddi değerlendirme ve revizyonlara yol açarak devrimden sonra meydana gelen değişimlere zemin hazırladı[9]."

Tarihçi Abdüllatif Hannaşi bu kırılma noktalarına 2005 yılında Ennahda'nın taraflarından biri olduğu 18 Ekim Hak ve Özgürlükler Komisyonu'nda yaşanan tartışmaları ekliyor. Bu tartışmalar "cumhuriyet ve insan hakları ilkelerine dayalı, meşruiyetini halkın iradesinden alan sivil bir devletin kurulması gayesini onaylayan belgelerle sonuçlandı. Bu belgeler vatandaşlar arasında inanç, fikir, cinsiyet, toplumsal, siyasi veya dini aidiyetler üzerinden ayrımcılığın her çeşidine karşı direnmeyi destekledi[10]."

Bu bölümü sonuca bağlamak için Arap Baharı sonrası dönemde Tunus'ta siyasal İslam'ın ideolojik ve entelektüel dönüşümünü aşağıdaki başlıklar altında toparlayabiliriz:

1. Yeni bir öncelikler düzeni: Ennahda, tarihi boyunca kültür ve daveti temel önceliklerinden biri olarak görmüştür; siyaset ise yalnızca bu iki hedefe hizmet etmesi için vardır. Bu öncelikler hiyerarşisi devrimden kısa bir süre öncesine kadar hareketin literatüründe defalarca tekrarlanmıştır. Ancak Arap Baharı'ndan sonra bu hiyerarşi net bir şekilde değişmiştir. Nitekim siyaset ana hedef ve birincil faaliyet alanı hâline gelmekle kalmamış kültür ve davet de bundan böyle hareketin öncelikler listesinde yer almamaktadır.

2. Ennahda'nın yeni projesinde İslam'ın yeni konumu: İslam, Ennahda'nın siyasi projesinde yeniden konumlandırılmıştır. Her ne kadar İslam, hâlâ bir referans çerçevesi olarak görülse de artık hareketin eski literatüründe genişçe vurgulandığı üzere bir yasama kaynağı veya kapsamlı bir hayat tarzı değildir. Yeni vizyonda İslam, temel olarak Ennahda siyasi partisinin ulaşmayı amaçladığı değerlerin bir kaynağını teşkil etmektedir. Bu değerler; özgürlük, adalet, onur, ilerleme, kalkınma, yaratıcılık vb. gibi hem toplumsal hem de siyasal düzeylerde fiili ve somut politikalara dönüştürülebilir olmalıdır.

3. Şeriatın konumu: Şeriatın nasıl ve ne zaman uygulanacağına dair farklı anlayış ve yorumlarla da olsa şeriatın uygulanması tüm siyasal İslam hareketleri için merkezi bir hedef olmuştur. Bu bağlamda Ennahda Şura Konseyi üyelerinden Abdülmecid Neccar, 1991'de şeriatın uygulanmasının pratik metodolojisi üzerine bir kitap kaleme almıştır[11]. Gannuşi için 1990'ların ortalarına kadar şeriatın üstünlüğü, İslami demokratik sistemi diğer tüm demokrasi sistemlerinden ayıran konuların başında gelmekteydi[12]. Bu şeriat anlayışı ve onun İslami sistem içerisindeki yeri, devrim sonrası dönemde ciddi bir şekilde değişti. Zira Ennahda'nın bir koalisyon hükümetini yönettiği 2011-2013 yılları arasında yazılan yeni anayasa, şeriatı yasama kaynaklarından "biri" olarak dahi zikretmemektedir. Ennahda için bu anayasa, yeni şeriat anlayışıyla uzlaşmakta ve yorumlanmasının kabul edilebilir bir formülünü temsil etmektedir[13].

4. İslam devleti: İslam devletinin veya Ennahda'nın 1981'deki kuruluş bildirgesinin de altını çizdiği üzere "İslam'ın siyasi sisteminin" niteliğinin hiçbir zaman net olmadığı doğrudur. Yine de İslam devleti, her İslami hareket için tarihin tüm zamanlarında bir amaç ve stratejik hedef olmuştur. Gannuşi, 1993 yılında bu konu üzerine, İslam devleti olarak gördüğü sistemin temelleri, değerleri ve işlevlerini açıkladığı "İslam Devleti'nde Kamusal Özgürlükler" başlıklı bir kitap yayımlamıştır. Hareketin yeni vizyonunda ise ikâme değil ıslah edilmesi gereken mevcut devlet açısından bu tür bir alternatife yer yoktur. Ennahda'nın Arap Baharı sonrası yeni düşüncesinde devlet, Tunuslu elitlerin çoğunluğunun üzerinde ittifak ettiği "sivil devlettir." Entelektüel vizyonda tanımlanan sivil devletin temelleri; halkın seçimi, vatandaşlık, demokrasi, kuvvetler ayrılığı ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına dayanmaktadır[14]. Gannuşi, yeni İslam devleti anlayışında "ulusal" olanı "İslami" olana eşit görmektedir. Dahası Gannuşi, meseleye şöyle yaklaşmaktadır: "İslam devleti, içinde yaşadığımız ve faaliyet gösterdiğimiz ulus devlettir. Biz herhangi bir ulus aşırı projenin bir parçası değiliz[15]."

5. İdeolojinin ötesi: Söz konusu entelektüel dönüşümler Ennahda'yı asli ideolojik çerçevesinden uzaklaştırmaktadır. Hareketin artan pragmatik yönü ve Arap Baharı sonrası Tunus'ta değişen gerçeklikle arasındaki ilişkilerinde kullandığı açık kapı politikası Ennahda'ya belirli bir ideolojik çerçeveden, bilhassa siyasal İslam penceresinden bakmaya devam etmeyi zorlaştırmaktadır. Hareket hemen her cephede ama eşit olmayan hız ve derinliklerde değişiyor. Karina Piser gibi şüpheçiler bu fiili dönüşümlere yönelik değerlendirmelerini yeni dinamikler ışığında, kısa vadeli seçim hedefleri doğrultusunda tamamen organize bir marka değiştirme adımı olarak görmelerinin ötesinde yeniden gözden geçirmelidir: "Programına, eylemlerine ve yöneticilerine bakarak değerlendirildiğinde Gannuşi'nin partisi, gerçekte pek değişmemiş

muhafazakâr bir İslami parti olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak Ennahda'nın özenle tasarlanmış marka değişiminin bize gösterdiği şey, liderlerinin Tunus'un değişen seçim siyaseti arenasına ne kadar maharetle uyum sağlamaya devam ettiği yönündedir[16].” Monica Marks’a ait olan açık uçlu ve geri döndürülemez olarak anladığım “uzun vadecilik” kavramı bu dönüşümleri daha iyi açıklamaktadır[17].

6. Siyasal İslam’dan Demokratik İslam’a: Birlikte ele alındığında İslam’ın yeniden konumlandırılması, şeriatın yeniden yorumlanması ve İslam devletinin Ennahda’nın yeni vizyonunun dışında bırakılması hareketin gerçekten de siyasal İslam alanından uzaklaştığını göstermektedir. Şeyh Gannuşi ve idari kadronun geri kalanının siyasal İslam’ın yerine savunduğu alternatif, sayılan isimlerin ifadesiyle demokratik İslam’dır. Bu aşamada demokratik İslam’ın tam olarak ne anlama geldiğini sormak için erken olabilir ama açık olan yeni “Müslüman demokratlar” eğiliminin kendisini siyasal İslam’dan ayırmak için sık tekrarlanan, yüzeysel Hristiyan Demokrat benzetmesinin ötesinde hem teori hem pratik düzeyinde çok daha fazla çaba göstermesi gerektiğidir. Anne Wolf’un dediği gibi “Ennahda liderleri Ennahda’yı Batı’daki Hristiyan demokrat partilerle kıyaslama hevesinde olsa da aralarında önemli farklar vardır. Gerçekte Hristiyan demokrat partiler Batı’da dini yaşamının azaldığı bir dönemde evrilmiş ve böylece sosyal demokrasiler içerisinde erimiştir ama Tunus’ta İslami inanç ve uygulamalar her zamankinden daha güçlüdür[18].” Wolf’un isabetli gözlemi bu konudaki tartışmanın başlangıç aşamasında olduğunu ve Ennahda’nın yakın çevresinin ötesinde, Tunus ve diğer coğrafyalardaki siyasal İslam araştırmacılarını dâhil edecek şekilde genişlediğini göstermektedir.

II. Pozisyonlar, stratejiler ve sosyo-politik yeniden konumlanma

Bu bölümde, Tunus'taki siyasal İslam'ın bir başka alanda kendisini gösteren dönüşümleri incelenmektedir: Siyasi pozisyon, siyasi stratejiler ve sosyo-politik yeniden konumlanma. Bu bölümde aynı zamanda, siyasal İslam'ın bu başlıklarında gözlenen dönüşümlerin hem parti hem de siyaset sahnesi üzerindeki etkisi tartışılmaktadır.

1. Siyasi pozisyonlar:

Ennahda Hareketi'nin devrim sonrası dönemde sosyo-politik duruşundaki köklü değişimlerin aksine pek çok konuya yönelik orijinal siyasi duruşlarının aslında çok az değiştiğini belirtmek ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Ennahda'nın görüşlerini iktidara geldikten sonra değiştirdiği yönündeki yaygın algı, temelde insanların hareketin literatürü hakkında sınırlı bilgiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır ki bu da anlaşılabilir bir durumdur. Birincisi, hareketin duruşunu gösteren belgelerin dolaşımı devrimden önce çok sınırlı boyuttaydı çünkü bunlar çoğu zaman yasak ve kovuşturma konusu olmuştur. İkincisi, otuz yılı aşkın bir dönem boyunca Ennahda ve liderlerinin kamusal alanda ve resmi siyasi hayatta fiziksel anlamda varlık gösteremeyişi, hareketin kendi görüşlerini geniş halk kitlelerine doğrudan ulaştırmasını hep zorlaştırmıştır. Hareketin kendisini İslami bir siyasi hareket (İslami Eğilim Hareketi) olarak ilan ettiği Haziran 1981 yılından sonraki resmi açıklamalarına başvurduğumuzda ulusal ve uluslararası konular karşısındaki siyasi pozisyonlarının hemen hemen tamamının çok önceden zaten dile getirildiğini görmüş oluruz[19].

Söz konusu siyasi pozisyonun bazı örnekleri şunlardır:

- Düşünce özgürlüğünü savunmak
- Demokrasinin bir siyasi sistem olarak İslam'la uyumlu olması
- Vatandaşlığın arzulanan siyasi sistemin temelini oluşturması

- Komünistleri iktidara getirdiğinde dahi halkın iradesinin makbul olduğu anlayışı
- Çok partili hükümet sisteminin tercih edilmesine karşılık, tek partili siyasetin reddedilmesi
- Farklı arka planlara sahip partilerle iktidarın paylaşılabilmesi ve siyasi ittifaklarda bulunulabilmesi
- Kadınların her türlü sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetlere katılmalarının savunulması
- Şiddetin değişim aracı olarak ya da siyasi ve entelektüel çekişmeleri çözüme kavuşturmak için kullanılmasını reddetmek
- Başta Filistin davası olmak üzere dünya genelindeki tüm kurtuluş hareketlerini desteklemek

Ennahda, yukarıdaki tüm konularla ilgili olarak ilk görüşlerini büyük oranda küçük değişiklikler ile birlikte sürdürmüştür. Kayda değer bazı düzenlemeler gözlemlediğimiz en belirgin alan ulusal ile ulus aşırı ilişkiler arasındaki korelasyondur. Bu özel alanda ulusal boyuta doğru net bir eğilim vardır. Larbi Sadiki'nin de kaydettiği gibi bu, hareketin içinden geçtiği bilinçli bir “Tunuslulaşma” sürecidir[20]. Ennahda Başkanı'nın siyasi danışmanı olan Lütfi Zeytun'a göre “ulusal boyut daha açık ve koşulsuz olarak teyit edilmelidir. Devleti idare etmeye hazırlanan ulusal bir parti olarak Ennahda; seçenek, duruş, dış ilişkiler, ulusal çıkarlar, hatta terörle mücadele gibi iç çatışmalarda tamamen ulus devletin yanında olmalıdır[21].”

2. Siyasi stratejiler: İktidar paylaşımından mutabakat siyasetine

Politik strateji ve sosyo-politik yeniden konumlanma başlıklarında önemli değişimler yaşanmıştır. Muhalefetten bir anda iktidara gelmesi Ennahda'yı kenarlardan, Tunus siyasi hayatının merkezine getirdi. Son yedi yılda (2011-2018) parti, birçok iktidar konumu arasında gidip

geldi. Siyasi stratejileri de bu pozisyonlara ve hem yurt içinde hem de bölge çapında, daha geniş siyasi bağlamda yaşanan değişimlere göre şekillendi. Bu strateji değişiklikleri Ennahda'nın pragmatik boyutunu gün yüzüne çıkardı ve değişen dinamiklere ayak uydurma konusunda büyük bir esneklik ve beceriye sahip olduğunu gösterdi. Abartıya kaçmadan ve tereddüte yer bırakmayacak şekilde bu değişimlerin demokratik geçiş sürecini rayında tutmaya çok büyük katkılar sağladığını söyleyebiliriz.

Devrim sonrası döneme gelindiğinde, 2011'de yapılan ilk seçimler harekete hükümet kurup yönetme imkânı veren bir çoğunluk sağladı. Ennahda, bunu tek başına yapıp tek parti hükümeti kurmak yerine iktidarı seküler arka plana sahip iki partiyle (Cumhuriyet için Kongre ve Emek ve Özgürlükler için Demokratik Forum) paylaşmayı tercih etti. Muhalif iki ismin 2013'te suikasta uğraması ülkeyi ciddi bir siyasi krize sürüklemişti. Mısır'daki darbeden sonra hükümet üzerindeki baskılar artarak Ennahda'yı hükümetten çekilip kendisini iktidar içerisinde yeniden konumlandırmaya zorladı. Gannuşi bu stratejik çekilmeyi anlatırken "hükümetten çekildik ama iktidarda kalmaya devam ettik"[22] yorumunda bulundu. Bu adım Ennahda'nın devrimden sonra kullandığı ikinci stratejiydi: "Hükümeteşiz hükmetmek."

Üçüncü strateji Ennahda'yı yeni kurulmuş bir parti olan Nida Tunus'tan sonra ikinci sıraya yerleştiren 2014 seçimlerinden sonra uygulandı. Özellikle de kazanan parti yaygın olarak eski rejimin veya başka bir deyişle karşı devrimin temsilcisi olarak görüldüğü için hareket, muhalefet saflarında rahatça oturup devrimci güçlere öncülük edebilirdi. Bunun yerine Ennahda'nın tarihsel rakibi ve düşmanı, Bin Ali'inin varisi Demokratik Anayasal Birlik öncülüğündeki bir koalisyon hükümetine katılmayı tercih etti. Her iki hükümet partisinin içinde ve etrafında birçok tartışmaya neden olmuş ve olmakta olan bu "mutabakat stratejisi" (tevacuk o ki) hâlâ Tunus'ta işler durumdadır.

Ennahda'nın devletle ve geleneksel temsilcisi siyasi iktidarla ilişkisini tanımlayan tüm hesaplaşmacı mirasıyla bu stratejik kaymayı hayata geçirmesi pekâlâ çok kolay olmadı. Nitekim bu adımı açıklarken Gannuşi bu gerçeği kabul etmektedir: “Bu mutabakat söylemi başlangıçta kabul görmedi ve bu yüzden seçimlerde çok oy kaybettik. Bu seçenek parti kurumlarımızın içerisinde bile kabul edilebilir değildi. Şura Konseyi'ne bu yeni bir süreç, bir deneyelim; başarılı olursa bu zaten bizim istediğimiz şey, olmazsa da sorumluluğu kabul edip çekiliriz, dedim. Şimdi ise bu mutabakat politikası zemin kazanıyor ve etrafına daha fazla destekçi topluyor[23].” Sosyolog Abdüllatif Hermassi bu strateji değişimini “hayati bir dönüş” olarak tanımlıyor. Bu sadece bir siyasi söylem değişikliği değil aynı zamanda Ennahda'nın siyasal düşüncesinde bir değişiklikti, diyor Hermassi. Nitekim Raşid Gannuşi'nin seçimlerin kapanış töreninde yaptığı konuşma da bu dönüşü doğruluyor[24].

Bu mutabakat siyasetinin pratik stratejilerini siyasi düşünceye dönüştürmek için Arab Center for Research and Policy Studies in Tunis başkanı Mehdi Mebruk, “Ennahda bu stratejileri daha da geliştirerek onları entelektüel alternatiflerinin bir parçası olarak sunuyor. Tabanda yaşananlar bizi bilgilendirip bize yeni fikirler öğretiyor ve bunun da teorik olarak düşünülmesi gerekiyor”[25] önerisinde bulunuyor.

3. Sosyo-politik yeniden konumlanma

Değişen siyasi stratejiler Ennahda'nın sosyo-politik yeniden konumlanma sürecinden ayrı olarak anlaşılamaz. Bu, Arap Baharı'ndan hemen sonra başlayan çok kulvarlı bir süreçtir ama kesinlikle sona ermiş değildir.

- Yer altında, siyasetin, toplumun, kültürün ve ekonominin taşrasında faaliyet gösteren yasadışı bir protesto hareketinden resmen tanınmış, hükümet yöneten veya iktidar paylaşan bir siyasi partiye... Devlet

tamamen farklı bir şeydir, diyor Celassi: “Ennahda’yı yeniden üretip hareket tarzını yeniden düzenliyor. Teoriden pratiğe, kitap içinde çalışmaktan gerçek konuları ele almaya geçtik. Bu değişim, şimdiye kadar içinden geçtiğimiz tüm eski tecrübelerden daha önemlidir[26].”

-Devletle karşı karşıya gelmekten sistem içerisinde çalışıp sürdürülebilirliğini savunmaya... Bu da siyasi açıdan yeniden konumlanma gerçeği için radikal bir değişimdir. Küçük bir dini grup olarak ortaya çıkışından beri Ennahda, her zaman devletin karşısında olmuş, ideolojisini, politikalarını ve sosyo-ekonomik tercihlerini eleştirmiştir. Devrimden sonra hareket sistemin yapıları (ulusal, bölgesel ve yerel) içerisinde faaliyet gösteren ve muhaliflerine karşı onu savunan ayrılmaz bir parçası hâline geldi. “Bu büyük bir kazanımdır” diye düşünüyor Gannuşi, “Ennahda’nın statüsünü normalleştirip devletle ilişkisini düzeltti. Aynı zamanda partinin protestodan inşaaya doğru değişen kültürünü de önemli ölçüde etkiledi[27].”

- Kapalı, tutucu bir örgütten toplumun tüm kesimlerinin ulaşabildiği açık bir partiye... Bu Ennahda’nın geçirdiği en önemli dönüşüm olabilir. Bu, eski kapalı örgütün kapılarını açıp İslamcı olmayan Tunusluların partiye katılımını önleyen her türlü engeli kaldırarak hareketi toplumsal anlamda yeniden konumlandırmaktır. Bu açık kapı politikası, hiç şüphesiz Ennahda’nın iç demografisini yeniden şekillendirip üye tabanını da genişletecektir. Büyüklükten daha önemli olansa üyeliğin kalitesidir. Bu politika partiyi toplumun taşrasından toplumsal ana akıma taşıyıp toplumun kalbine yerleştirecektir. Bu “Ennahda içerisindeki tartışmaların etrafında döndüğü acil konulardan biridir” diye aktarıyor partinin Başkan Yardımcısı ve Tunus’un eski Başbakanı Ali Larayed. Bu parti, devrimden önce olduğu gibi kapalı kalıp sadece “kaymak tabakayı” temsil edemez, diyor aynı zamanda kendisi. “Tunus toplumunun geniş kesimlerini temsil etmek isteyen ve iktidara talip olan her siyasi parti kapılarını açıp merkeze kaymak zorundadır”, diye de ekliyor[28].

Altı maddelik yeni üyelik şartları bu dönüşümü kolaylaştırıp partiyi neo-Nahda denen noktaya bir adım daha yaklaştırmaktadır: 1. 16 yaşında veya üstünde olmak, 2. Hukuki bir engel taşımamak, 3. Düzgün ahlâklı,, terbiyeli ve fazilet sahibi olmak, 4. Partinin ilke ve hedeflerine inanıp onları uygulamaya çalışmak, 5. Parti program, tüzük ve iç yönetmeliklerine riayet etmek, 6. Başka bir siyasi partiye üye olmamak[29]. Bağımsız üyelerin partiye katılmasına ve seçim listelerinin yüzde 50'si kadar bir kısmının başında olmasına izin verildiği 2018 belediye seçimleri Ennahda'nın, bu açık kapı politikasının işlemesi durumunda, ne ölçüde kendisini toplumsal anlamda yeniden konumlandırma becerisine sahip olduğunun da açık bir göstergesidir.

III. Yapısal dönüşüm

Bu alanda da dönüşüm hem kesin ve hem de muhtemelen daha görünür oldu. Ennahda'nın 2011'de siyasi bir parti olarak yasallaşması dört yıl sonra hareketin 10. Kongresinde yaşanan büyük çaplı yeniden yapılandırmanın zeminini hazırladı. Fakat bu aşamaya gelip bu yeniden yapılandırmayı uygulamadan önce uzmanlaşma ve farklı faaliyet türlerini işlev bazında ayırma fikrinin Ennahda içerisinde bir süredir mevcut olduğunu bilmek önem arz ediyor. Örneğin 1998'de merhum Salah Kerker, hareketin İslami hüviyetini bırakıp davet, kültür ve eğitim faaliyetlerinde uzmanlaşması gerektiğini öneriyordu. Siyasi düzeyde ise Kerker, "vahiy devleti olarak bilinenden uzak bir akıl ve hukuk devleti kurmayı amaçlayan tamamen seküler bir siyasi parti kurulması" çağrısında bulunmaktaydı[30].

Gannuşi 2000'de bu konuya değinerek "İslami hareketin devlet ile toplum arasında ve siyasi parti ile reformist hareket arasında kalma kaygısı"[31] hakkında yazdı. İslamcı siyasi partilerin İslam'ın din ile hayat arasında ayrıma gitmeyen kapsayıcılığını yansıtacak şekilde kapsamlı olarak örgütlenmesi gerekip gerekmediğini veya İslam'ın

kapsayıcılığının kapsayıcı siyasi partiler kurulmasını gerektirip gerektirmediği konularını tartıştı. Gannuşi, “reformist projede bulunan farklı cepheler ve faaliyetler arasında işlevsel ayrım”[32] fikrini tercih etme eğilimindedir.

Pratik düzeyde ise 2010 yılına ve devrimden birkaç ay öncesine kadar Ennahda, örgüt ve faaliyetinin kapsayıcı doğasını vurgulamayı sürdürdü. 29. yıldönümünde yayımlanan bir açıklamada “Ennahda kültürel, toplumsal ve siyasal boyutları dâhil reformist projesinin bütünlüğünü sürdürmektedir”[33] ifadeleri göze çarpmaktadır.

Devrimden sonra uzmanlaşma fikri yeniden gün yüzüne çıktı ve bu fikir, 2012’de 9. Kongrenin hazırlıkları sırasında tartışıldı. Ancak öncelikli olarak yönetim ve seçim düzenlemelerine odaklanan kongrenin doğası nedeniyle bu tartışmalar Refik Abdüsselam tarafından da onaylandığı üzere 10. Kongreye havale edildi[34].

1. Stratejik bir tercih olarak uzmanlaşma

2016’da yapılan 10. kongreye gidilirken organizasyon komitesi hareketin yapısı üzerine iki yıllık kapsamlı bir tartışma yürüttü ve sadece siyasi faaliyetlerde uzmanlaşma kararı aldı. Bu karar, radikal bir yeniden yapılanma ve siyasi alanla din ve tebliğ faaliyetleri alanları arasında tam bir ayrım anlamına geliyordu. Örgütsel düzeyde ise bu, Ennahda’nın başka bir unsuru olmayan profesyonel bir siyasi partiye dönüştüğü anlamına geliyordu.

“Uzmanlaşma” terimi altında gerçekleşen bu yapısal dönüşüm, “stratejik vizyonda” şöyle açıklanmaktadır: “Tartışma, yeni aşamanın gerekliliklerine cevap verebilmek adına Ennahda bünyesinde gerçek bir gelişmeyi hayata geçirme ihtiyacı konusunda genel bir anlaşmayla sonuçlandı... Bu gelişme uzmanlaşmış bir parti ile kapsamlı bir hareket arasındaki muğlak karışımın referans çerçevesi İslam olan

demokratik bir siyasi parti statüsüne geçmeyi zorunlu kılmaktadır[35].” Centre des Etudes et des Recherches Economiques et Sociales (CERES) bünyesinde araştırmacı olan Sami İbrahim; bu “uzmanlaşmayı,” “Ennahda’nın bir derece sekülerliğe sahip sivil bir siyasi partiye doğru radikal dönüşümü”[36] olarak yorumlamaktadır.

2. Hareket ve parti arasındaki ilişki: Keskin bir dönüş

Uzmanlaşma; uzun süren, çok katmanlı ve entelektüel, yapısal ve siyasal olarak farklı boyutları olan bir soruna çözüm olması ümidiyle ortaya çıktı. Daha önce de gördüğümüz üzere “tek” bir İslami hareket şemsiyesi altında süregelen çeşitli yapı ve faaliyetler arasında işlevsel bir ayrımı hayata geçirme fikri neredeyse otuz yaşındadır. Ancak bu fikir etrafındaki uzun tartışmalar dizisi ancak 2016’da vücut bulabildi ve hareket karşısında parti lehine kesin bir kararla sonuçlandı.

Ennahda’nın böylesine tarihi bir karara varmak için bu uzatılmış gecikme için verdiği ortak açıklama dışsal bir faktördür. Bu faktör hareketin her zaman baskı ve takibata maruz kaldığı siyasi bir ortam yaratan otoriter sistemdir. Başka bir deyişle Ennahda’nın 1981’de siyasi hayata katılma niyetini açıklamasından itibaren devletle hareket arasındaki ilişkiyi niteleyen kesintisiz gerginlik, iç tartışmanın doğal bir şekilde evrilip ilerlemesini engellemiştir. Böylesine düşmanca bir ortamda öncelik, hareketi zayıflatıp parçalanmaya sürükleyecek adımlar atmak yerine onun birliğini savunmak olacaktır.

Bu açıklama makul ama yetersizdir. Bu dış faktöre ek olarak bir de iç faktörler vardır. Ennahda kurumları içinde hareket ile partiyi ayırma fikri dolaşıma girdiğinden beri tartışmanın ayırım yanlısı ve ilkesel olarak ayırım karşıtı olmak üzere iki tarafı olmuştur. Bazılarının deyimiyle muhafazakârlarla reformistler arasındaki bu bölünme, bu tartışmanın neden bu kadar uzun sürdüğünün de bir başka sebebidir. Larbi Sadiki’nin analizine göre Ennahda’nın siyasi profesyonelleşmeye

doğru geçiş kararı, “birkaç ay süren iç tartışmaların reformistler lehine eksiksiz sonuç verdiğini kanıtlıyor[37].”

İki birim arasındaki ayrım ve siyasi partinin profesyonelleşmesinden daha önemli olan ise hareketin kaderidir. Öyle görünüyor ki, yalnızca hareketin tüm insan ve mali kaynaklarının parti ve faaliyetlerine tahsis edilmesi nedeniyle değil, aynı zamanda bu tarihten itibaren hareket ve geri kalanını sahipsiz kalacağı için bu stratejik kararı alan Ennahda hareketinin bildiğimiz anlamdaki varlığı nihayet son bulacaktır. Bu aşamada, Tunus’taki siyasal İslam’ın hareket ile parti arasındaki ilişki bağlamındaki gidişatı şöyle görünmektedir: Kapsamlı bir İslami hareketten (Cemaat-i İslamiye (Ci)) siyasi partisi olan bir harekete (Ci/Ennahda) ve oradan da tam kapsamlı hareketi olmayan siyasi bir partiye (Neo-Nahda).

3. Sivil toplumun yeniden şekillendirilmesi: Ennahda’nın yeniden yapılandırılması ve siyasette uzmanlaşması hakkındaki tartışmaların birçoğu profesyonelleşme fikri ve siyasi partinin geleceğine yönelikti. Tartışmanın çok küçük bir kısmı “diğer” parçalara, hareketin asli projesinin siyasi olmayan unsurlarına (tebliğ, kültür, eğitim, yardım, sosyal aktivizm) odaklanıyordu. Üyelik tabanı bakımından hareketin hâlâ bir arada kalmayı başardığı ve herkesin hâlâ siyasetle ilgilenip partiye farklı açılardan hizmet ettiği doğrudur. Ancak bu durum büyük ihtimalle değişecek ve hem Ennahda partisi hem de genel olarak Tunus sivil toplumu üzerinde önemli sonuçlar doğuracaktır.

a) Ennahda ne kadar çok profesyonelleşir ve kapılarını ideolojik olmayan girişlere açarsa eski üye tabanı, aidiyet nedenlerini gözden geçirmeye o kadar çok itilecektir. Çünkü yeni gelenler sadece bireyler değil; gelirken beraberlerinde yeni tutumlar, yeni düşünce yapıları ve yeni siyasi eylem ve aktivizm anlayışları getiriyorlar. Bu yeni dinamikler sonunda mevcut olanla uyumlu olmak zorunda olmayan yeni bir siyasal

kültürün oluşumuna neden olacaktır. Yeni kültürden rahatsız olanlar ya duruma uyum sağlayacak ya da kendi imkânlarıyla sivil topluma katılacaklardır. Hareketi yeniden yapılandırma kararının başlattığı ve sürmekte olan iç tartışma bu mutasyonu kolaylaştıracaktır.

b) Demokratik sistem ne kadar istikrar kazanıp geçerli tek oyun hâline gelirse sivil toplum da o kadar büyüyüp yeni çıkan fırsatlardan istifade eder. Otoriter düzenlerde sivil toplum örgütleri ya varlık gösteremez ya da kuşatma altında faaliyette bulunur yahut da baskı ve tacizin her türlüüne maruz kalır. Gerçek olanları marjinalize edip gayrimeşrulaştırmak amacıyla paralel sivil toplum kurmak, otoriter rejimlerin yaygın bir uygulamasıdır. Bu sûni kuruluşlar her ne kadar realiteden kopuk olsa da sosyal aktivizmin bozulmasına çok ciddi katkıda bulunur ve bağımsız bir şekilde büyüyen örgütlerin doğal ilerleyişini önler. Devrimden sonra Tunus, sivil toplum alanı da dâhil olmak üzere pek çok alanda tashih edici kitlesel hareketlere şahit oldu. Demokratik geçiş sürecinde pek çok kuruluş yeniden örgütlenerek zayıflıklarını gidermeye başladı. Demokratik geçiş istikrarlı bir demokratik sistem kurmaya doğru ilerledikçe bu örgütler de aynı ölçüde güç ve nüfuzlarını geri kazanırlar. Bu süreçte sosyal tabanlarını yenilemek için ideolojik bariyerlerinin ötesine geçip yapılarını açmaları gerekir. Bunu yaptıklarında yeni alanlar keşfedip yeni kaynaklardan faydalanmaya başlayabileceklerdir. Kendi parti yapılarına uyum sağlayamayan ve sivil topluma katılmayı düşünen İslamcılar Tunus sivil toplumunun bu tarihi gelişimine katkıda bulunmaya hazır olmalıdırlar.

c) Tunuslu İslamcıların sivil toplum kuruluşlarındaki varlık ve temsili diğer ideolojik eğilimlere sahip olanlara göre daha sınırlıdır. Bu durum onların kısmen, sürekli saldırı, tutuklama ve sürgün nedeniyle on yıllar boyunca kamusal hayattan uzak kalmaya zorlanmış olmalarıyla açıklanabilir. Şimdi, Ennahda'nın yeniden yapılandırılmasının Tunus sivil toplumuna yeni kan, yeni fikirler ve yeni aktivist grupları

ekleyerek onun yeniden şekillenmesine dolaylı olarak katkı sağlama fırsatı bulunuyor. Ennahda'nın yeni "stratejik vizyonu" hareketin geleneksel üye tabanının bazı kesimlerini yeniden konuşlandırmanın öneminin farkında olduğunu gösteriyor ama hareketin bu stratejiyi mümkün kılmak için daha fazla çaba harcaması gerekiyor. "Hareket, halka hizmet etmeye adanmış ciddi bir insan kaynağına sahip. Bu kaynaklar eğitim, bilim, toplum, din, kültür, insan hakları vb. gibi farklı toplumsal eylem alanlarına yapıcı olarak dâhil olabilir. Bu katılım, mevcut örgütler ve diğer sivil toplum girişimleri üzerinden sosyal hizmetin dokusunun geliştirilmesine kademeli olarak katkıda bulunacaktır[38]." Gannuşi'nin deyiimiyle Tunus sivil toplumunun yeniden doğuşuna tanık oluyoruz[39]. Bununla birlikte bu alanın uygun pratik çözümler keşfedip uzun vadeli stratejiler geliştirmek için sadece Ennahda bünyesinde değil daha geniş toplumsal düzeyde de daha fazla tartışılmaya ihtiyacı vardır.

Sonuç Tespitleri:

1. Ennahda'nın dönüşümü dinamik ve kesintisiz bir şekilde Arap Baharı sonrası dönemde Tunus'ta değişen sosyo-politik gerçeklikle birlikte günlük ilişkilerin bir sonucu olarak gerçekleşiyor. Bu aşamada Ennahda'nın doğal evrimi olarak kendisini gösteren değişimler ile yeni sistemin dayattığı dış faktör ve baskıların sonuçlarını birbirinden ayırt etmek zor. Ancak bu dönüştürücü sürecin bitmediğini, geri dönüşü olmadığını ve açık uçlu olduğunu söylemek yerinde olur.
2. Dönüşüm ileri giderek geri dönüşü olmayan bir noktaya varmıştır. Şüphecilerin aksini iddia edemeyeceği bir seviyenin çok ötesine geçmiştir. Yaşanan artık taktiksel bir deneme değil daha çok stratejik bir değişimdir.
3. Dönüşüm Tunus'taki siyasal İslam'ın istisnasız her alanında gerçekleşiyor. Dönüşümün konusu ideoloji, yapı, kültür, siyasi

pozisyonlar, stratejiler ve sosyo-politik yeniden konumlanmadır.

4. Dönüşüm tüm bu alanlarda değişen derece, tempo ve hızlarda gerçekleşiyor. Mesela sosyal ve siyasi yeniden konumlanma ideoloji veya örgüt yapılarının dönüşümünden daha hızlı gerçekleşmektedir.

5. Bu değişen hızlar bir yanda liderlik ve üyelik tabanı öte yanda ise lider kadronun kendi arasında genişleyen bir uçuruma yansımaktadır. Örneğin Şeyh Raşid Gannuşi; Ali Larayed, Abdülhamid Celassi, Lütfi Zeytun veya Refik Abdüsselam'dan farklı bir hızda hareket ediyor.

6. Partinin benimsediği açık kapı politikası günün sonunda Ennahda'nın demografisini değiştirip kimliğini etkileyecek yeni üyeler ve yeni sosyal grupları beraberinde getirmekle kalmadı. Bu politika aynı zamanda İslami ahlâk, ilke ve değerlere dayalı eski kültürden farklı yeni bir kültürü de besliyor.

7. Bu dönüşümler bölünme ve parçalanmalardan muzdarip diğer siyasi partilerdeki küçük değişikliklerle kıyaslandığında büyük olmasına rağmen Ennahda şimdiye kadar birlik ve bütünlüğünü korumayı başardı. Ancak gelecekte, özellikle hareketin üst lider kadrosunun değişmesi hâlinde, bu birliğin bozulup bozulmayacağını söylemek zor.

8. Her ne kadar dönüşüm süreci geniş kapsamlı ve derin olsa da bunların çok azı belgelenip teorik olarak düşünülmüş bir literatüre dönüştürüldü. Bu fikirlerin çoğu hâlen hareketin içinde ve ona yakın çevrelerde dönen iç tartışmalar biçimindedir. Bu tartışmaların örnekleri siyasal İslam'dan "Demokratik İslamcılığa" geçiş etrafında dönüyor.

9. Bu açık uçlu süreç devam ettikçe Tunus'taki siyasal İslam, bazılarının tahmini güç olan daha çok değişime tabi olacaktır. "Neo-Nahda'nın" doğuşu hakkında artan bir tartışma olduğunu belirtmek gerekir.

10. Pratik anlamda, Tunus modelinde hareket ile siyasi parti arasındaki radikal ayrım hareketin zamanla ortadan kaybolacağı anlamına geliyor. Bu gelişmeyle birlikte genel olarak siyasal İslam'ın gidişatında yeni bir aşamaya tanık oluyoruz. Bazı ülkelerde hâlâ siyasi partisi olmayan İslami hareketler gözlemliyoruz. Başka bir ifadeyle, iki kuruluş arasındaki ilişkinin doğasından bağımsız olarak, mevcut bir İslami hareketin yanında faaliyet gösteren siyasi partiler gördük. Tunus'ta ise İslami hareketi olmayan bir siyasi partinin doğuşunu görüyoruz.

Referanslar

- [1] Raşid Gannuşi ve Rıza Dris, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [2] Basheer Musa Nafi, *The Islamists* (Beyrut: Al Jazeera Centre for Studies, 2010), 30.
- [3] Raşid Gannuşi, *Min tecrubat al-ḥarakah al-islamiyye fī tūnis* [Tunus'ta İslami Hareketin Tecrübesine Dair] (Londra: Maghreb Centre for Research and Translation, 2001).
- [4] Gannuşi, "Köyden Zeytuna'ya" "Min tecrubat al-ḥarakah al-islamiyye fī tūnis." içinde.
- [5] "The Intellectual Vision and Fundamentalist Approach of the Islamic Tendency Movement", *Ennahda Movement*, 1986.
- [6] Refik Abdüsselam, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [7] Rıza Dris, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [8] A.g.e.
- [9] Abdülhamid Celassi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [10] Abdellatif Al-Hannachi, "Tunisia: the Impact of Democratic Transition on the Ennahda Party" "The Prospects of Political Islam in a Troubled Region" içinde: Editör: Mohammed Abu Rumman (Ürdün: Friedrich Ebert Stiftung, 2018), 59.
- [11] Abdülmecid Neccar, *Fī el-menhec el-tatbīqī lil şari'a el-islamiyye* [İslam Şeriatı'nın Uygulanma Metodolojisi Üzerine] (BAE: UAE University Press, 1991).
- [12] Raşid Gannuşi, *Al-ḥurriyyat al-‘āmmah fī el-devlet el-islamiyye* [İslam Devleti'nde Kamusal Özgürlükler] (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 1993), 93.
- [13] Gannuşi ve Larayed, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [14] "10. Kongre'nin İç Tüzükleri," 107-110. Kısımlar, Ennahda Hareketi web sitesi, Mayıs 2016, <http://www.ennahdha.tn/%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B8%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%AA%D9%86%D9%82%D9%8A%D8%AD%D9%87-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%AA%D9%85%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D8%B4%D8%B1>
- [15] Raşid Gannuşi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.
- [16] Karina Piser, "The Mainstreaming of Tunisia's Islamists," *Foreign Policy*, 7 Ağustos 2016.
- [17] Monica Marks, "Tunisia's Ennahda: Rethinking Islamism in the Context of ISIS and the Egyptian Coup," *Rethinking Political Islam Series Brookings* (Ağustos 2015): 3-9.
- [18] Anne Wolf, *Political Islam in Tunisia: The History of Ennahda* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 161.
- [19] 1981-2012 Arası Ennahda Yıl Dönümü Açıklamaları, Ennahda Hareketi web sitesi,

<http://www.ennahdha.tn/%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86%D8%A7%D8%AA>

[20] Larbi Sadiki, "Why is Tunisia's Ennahda Ditching Political Islam?" Al Jazeera, 24 Mayıs 2016,

<https://www.aljazeera.com/news/2016/05/tunisia-ennahda-ditching-political-islam-160524094550153.html>

[21] Lütfi Zeytun, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[22] Raşid Gannuşi, Asharq al-Awsat Mülakatı, 30 Mayıs 2014, <https://aawsat.com/home/article/107071> [Erişim Tarihi: 30/08/2018].

[23] Gannuşi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[24] Abdüllatif Hermassi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[25] Mehdi Mebruk, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[26] Celassi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[27] Gannuşi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[28] Larayed, Yazarın mülakatı, İstanbul, Eylül 2018.

[29] "The Statute of Ennahda Political Party," Ennahda Movement, 2016.

[30] Salah Karkar, The Islamic Movement and the Problematiques of Renaissance (Fransa, 1998), 52.

[31] Raşid Gannuşi al-ḥarakah al-islamiyyah wa su'āl al-taghyir [İslami Hareket ve Değişim Sorunu] (Londra: Maghreb Centre for Research and Translation, 2000), 38.

[32] A.g.e, 45.

[33] "10. Kongre'nin İç Tüzükleri," 167. Kısım, Ennahda Hareketi web sitesi.

[34] Abdüsselam, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[35] "10. Kongre'nin İç Tüzükleri," 79. Kısım, Ennahda Hareketi web sitesi.

[36] Sami İbrahim, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

[37] Sadiki, "Why is Tunisia's Ennahda Ditching Political Islam?"

[38] "10. Kongre'nin İç Tüzükleri," 80. Kısım, Ennahda Hareketi web sitesi.

[39] Gannuşi, Yazarın mülakatı, Tunus, Eylül 2018.

2. Bölüm

2011 Sonrası Dönemde Mısır’da Siyasal İslamcı Hareketler: Eski Aktörler, Yeni Dinamikler

Lucia Ardovini

İsveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nde Araştırmacı

2013 yılında Müslüman Kardeşler (MK) iktidarını sona erdiren askeri darbenin yarattığı şoklarla birlikte Irak Şam İslam Devleti’nin (İŞİD) hızlı yükselişinin ardından ve örgütün aynı hızda düşüşe geçmesi, siyasal İslam hakkındaki yaygın kanaatlere meydan okuyarak akademisyenleri ve karar alıcıların yanı sıra bizzat İslamcılar da siyasal İslamcı hareketlere dair sahip oldukları temel varsayımlarını yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Temelde bu iki vaka, ana akım İslamcı siyasi değişim modellerine karşı bir meydan okumadır ve Arap isyanlarından sonraki sekiz yılın ardından devletin kurumsal siyaset sınırları dâhilinde hareket etmek isteyen MK gibi İslamcı gruplar; kendilerini başta iktidardan alaşağı edilme olmak üzere şiddetli baskı politikaları ve iç bölünmeler gibi sorunlarla karşı karşıya bulmuştur. Bunun yerine ise katılımcı siyaset yerine milis temelli bir yönetim yoluyla “devlet kurmaya” odaklanan gruplar, zaman içerisinde hem uluslararası gözlemciler hem de karar alıcıların gözünde siyasal İslam’ın temsilcisi olarak görülmeye başlanmıştır.

Mısır’da Abdülfettah Sisi’nin “bastırma ve bertaraf etme” politikalarının MK’nin kamusal imajı üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuş ve hareket, devlet ve dinin resmi temsilini elinde bulunduran iktidar mevkilerinden de tamamen tasfiye edilmiştir. Yasa dışı olma durumu ve artan baskılar, hareket için çok da yeni olmayan deneyimlerdir ancak darbenin sonuçları MK’yi hiç aşına olmadığı bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Mısır’ı terk etmeye zorlanan ve devlet tarafından tarihi sivil toplum ağlarına el konulan MK, zaman içerisinde sahip olduğu tarihsel direniş

araçlarını kullanamaz hâle gelmiş ve kendisine karşı geliştirilen baskı politikalarına karşılık yeni tepkisel pratikler geliştirmek zorunda kalmıştır[1]. Bu durum aynı zamanda Selefi Nur Partisi ve gün geçtikçe bağımsızlaşan Ezher gibi ülkede siyasal İslam ile bağlantılı anlatı ve algıları şekillendiren yeni aktörleri bir adım öne çıkarmıştır. Buna karşın MK, lider kadrosundaki birçok ismin ya hapiste olması ya da yurt dışına kaçmak zorunda kalması nedeniyle şimdiye kadar grubun birliğini muhafaza etme çabası içerisinde olmuştur ve darbe sonrası getirilen değişikliklere dair birleştirici bir strateji oluşturma mücadelesi vermektedir.

Genel itibarıyla bu çalışma, MK'nin iktidarının sona erdirilmesinin ardından İslami otorite hususunda yaşanan tarihsel rekabetin değişen dinamiklerine yakından bakmanın, İslamcı anlatı ve aktörlerin ülke içerisinde hâlâ oldukça aktif olduğunu net bir şekilde ortaya koyduğunu savunmaktadır. Dâhil olma biçimleri ve faaliyetleri şimdiye kadar bildiğimiz türden olmasa da İslamcı grupların, MK ile başlayıp yine MK ile silindiğini ve 2013 olaylarından sonra denklemin tamamen dışına itildiklerini varsaymak saflık olur. Buradan hareketle; Arap isyanları sonrası dönemde siyasal İslam'ın süregiden dönüşümü araştırılırken dikkate alınması gereken başkaca aktör ve anlatıların olduğu ve Mısır'daki siyasal İslamcı hareketlere dair çalışmaların salt MK ile sınırlı olmaması gerektiği sonucuna varabiliriz. Nitekim Mısır örneğinde, farklı aktör ve anlatılar bağlamında Selefililiğin siyasallaşması ve Nur Partisi ile Ezher'in rejim kurumlarından gün geçtikçe bağımsızlaşması sonucunda siyaset kurumunda yer alması kayda değerdir. Tüm bunlara bağlı olarak bu çalışmada, 2013 olaylarından bu yana ülkedeki İslamcılar/İslamcılığın içerisinde bulunduğu dönüşüm sürecinin izini sürme girişimi anlamında bahse konu üç ana aktörün tümü her biri ayrı bir izlekten değerlendirilecektir. Siyasi ve tarihi önemi nedeniyle askeri darbenin ardından MK'nin nasıl bir tutum belirleyeceğine

özel bir ilgi gösterilmiştir çünkü bu, hâlihazırda hareket içerisinde sürmekte olan yeniden yapılanma tartışmalarını anlamada ve MK'nin iktidar ve darbe sonrası tecrübesinin hem örgüt için hem de daha genel anlamda siyasal İslam algısı bakımından neye karşılık geldiğini çözümlemede hayati bir öneme sahiptir.

Bu çalışmadaki araştırma konusunun çerçevesi, siyasal İslam'ın mevcut gidişatının kapsamlı bir anlatımını sunmak suretiyle nicel yöntemler ve etnografik çalışma metodunun bir kombinasyonuna dayanmaktadır. Kısacası bu araştırmanın amacı, MK'nin atıl bir duruma mı evrildiğini yoksa yapıları ve ideolojileri üzerinde ciddi bir etkisi olacak bir tür kendini reforme etme sürecinden mi geçtiğini tespit etmek için siyasal İslamcı hareketlerin Arap isyanları sonrası dönemde Mısır'da devam etmekte olan dönüşümünü inceleyip izlemektir.

Teorik ve Kavramsal Arka Plan

Siyasal İslam üzerine yıllar içerisinde ve daha yakın zamanda ise 2011'deki sözüm ona Arap isyanlarının yarattığı demokrasi dalgası ve 2013 yılında MK iktidarına son verilmesine doğrudan bir karşılık olarak geniş bir literatür üretildi. İslamcı grupların Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) Bölgesi çapında birbiri ardına geçirdiği dönüşümler üzerine çok şey yazılıp çizildi. Ancak son çalışmaların büyük bir çoğunluğu siyasal İslam'ın mevcut evrimine mukayeseli bir perspektiften odaklanarak farklı ulusal bağlamlarda çeşitli İslamcı hareketlerin performans ve gelişimini incelemektedir[2]. Bu katkılar her ne kadar birbirinden kıymetli olsalar da çoğu zaman İslamcı hareketlerin isyanlardan sonra nasıl bir dönüşüm sürecinden geçtiğine dair yalnızca sınırlı bir kavrayış sunarak bu grupların tekil konular olduklarını veya ayırt edici özelliklerini araştırmaya odaklanmakta yahut dönüşümlerine ulusal bir perspektiften değil ulus aşırı bir pencereden yaklaşmaktadırlar. Oysa belirli bir bağlam içerisinde bazı eserler ortaya çıkmaya başlamış

olsa da[3] siyasal İslamcı hareketlerin bulundukları ülkelerin özgöl koşullarına nasıl bir tepki verdiğine yoğunlaşan bir analiz sunmak için daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple elinizdeki çalışma, özellikle örnek vaka olarak Mısır'a odaklanırken, uluslararası boyutun belirli iç bağlamlarda İslamcılığın mevcut gidişatını etkilemedeki rolünün de daha kapsamlı bir resmi için göz önünde bulundurulması gerektiğini kabul etmektedir. Bu durum, özellikle İslamcılığın bir bütün olarak yeniden yapılandırılması ve dağılmasının, 2011 ayaklanmasının ardından gün yüzüne çıkmasına karşın bilhassa 2013 yılında görevi başındaki Muhammed Mursi'ye yapılan askeri darbenin ardından daha da öne çıkmasında görünür olmuştur.

Bunun nedeni, MK'nin bölgedeki İslamcı hareketler üzerinde herhangi bir tekele sahip olması değil ancak en eski ve en etkili olanlardan biri olması ve oy sandığı yoluyla iktidara yükselişinin büyük bir sembolik anlam taşımasıdır. MK'nin 2013'ten beri Mısır ve Körfez'de şiddetli baskılara maruz kalması, aslında pek çok İslamcı grubun kendilerini hem yurt içi hem de ulus aşırı zorluklarla karşı karşıya bırakan kutuplaşmış bir bölge siyasetine karşı nasıl mücadele ettiklerinin önemli bir yansımasıdır. Bu noktada Stacey Philbrick Yadav, İslamcılık çalışmalarına yaklaşımın on yıl öncekinden ciddi anlamda farklı bir şekilde seyrettiğini ve geçmiş araştırmacı perspektifinin de pek çok yönden değiştirdiğini kaydetmektedir. Arap ayaklanmalarından önce bu hareketleri; sivil toplum faaliyetleri, sahip oldukları seçim stratejileri ve varlığına kısmen izin verilmiş İslamcı muhalif partilerin ittifaklarına yoğunlaşarak çalışmaya alışmıştık[4]. Söz konusu topoloji şimdilerde oldukça değişmiş durumdadır ve on yıl önce İslamcı gruplar çoğunlukla iç politikalarla sınırlanmış ve iyi örgütlenmiş olsa da bugünlerde işlevleri ciddi anlamda çeşitlenmiş ve ulus aşırı aktörlerden epey etkilenmişlerdir. Dolayısıyla bu durum İslamcılarla devlet arasındaki sürekli bir döngüsel ilişkiyi incelemeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Bu

yüzden 2011 sonrasında bu özel araştırma alanının da bir dönüşüm geçirmesi gerekiyor. Birçok siyasal İslamcı hareket, çok kısa bir dönemde muhalefetten iktidara yükselmiş, oradan baskı altına ve yeni bir kimlik arayışına girmiştir; bu nedenle de tecrübelerine nasıl tepki verdiklerini ve kendilerini buna göre nasıl yeniden yapılandıklarını inceleyerek öğrenilecek çok şey vardır. Pek çok kimse İslamcılığın üzerindeki bahar havasının yerini çetin bir kışa bırakacağından korkarken, bir yandan da siyasal İslam'ın kendisine ve onun bölge genelindeki mevcut gidişatına odaklanan farklı düşünce ekollerinin doğuşuna tanık oluyoruz[5].

Tarek Osman, Quinn Mecham ve konunun diğer uzmanları, İslamcı grupların 2011 sonrası dönemde bölgesel bağlamda her geçen gün daha da otoriterleştiğini bunun da Arap sekülerizmi ile İslamcılık arasındaki ikiliği derinleştirdiğini savunmaktadır. Sözgelimi Mecham, bir bütün olarak İslamcılığın akıbetini niteleyen dört ana eğilim olduğunu iddia etmektedir: Bunlar; MK'nin düşürülmesi ve bastırılması, IŞİD'de vücut bulan İslamcı milis temelli devlet kurma bilincinin yükselişi, artan mezhepçilik, vekâlet savaşları ve İslamcıların katılımcı siyasette yer alıp hükümetlerini doğrudan karşılarına almada sergiledikleri artan temkinliliğidir[6]. Mecham, MK'nin iktidardan indirilmesinin siyaset yarışındaki İslamcı gruplar için çok büyük sonuçlar doğurduğuna inanmakta ve dışlanma ve adaletsizlik algılarının da grubu günün sonunda militanlığa başvurmaya sevk edeceğini tahmin etmektedir[7]. Tarek Osman da benzer bir görüşe sahip olup, Arap ayaklanmaları sırasında iktidarı ele geçirememenin “büyük İslamcı gruplarda neyin yanlış gittiğine dair bir ‘ruhunu arama’ sürecine değil ‘düşmanca duygular ve hararetli bir öfkeye ve intikam hırsına neden olduğunu’[8] belirtmektedir. Sonuç olarak siyasal İslam taraftarları, söz konusu gerilemenin başlıca failini yalnızca “komplocu bireyler değil, bir bütün hâlinde sosyal gruplar”[9] olan bir adaletsizliğin kurbanı olarak görmektedir. Osman, yakın zamanda Selefi cihatçı gruplar sayı ve

desteklerini arttırırken militan olmayan İslamcı grupların siyasal İslam düşüncesinin şiddet ve terörle eş tutulmasına karşı savunmak zorunda kalacağı bir İslamcılığın ruhunu kurtarma kavgasının kaçınılmaz olduğunu öngörmektedir[10]. Ona göre bu kavgada İslamcı olmanın anlamı üzerine bir mücadele de yaşanacaktır.

Shadi Hamid, William McCants ve Muqtedar Khan gibi isimler de büyük ölçüde günümüz bölgesel nizam(sızlığ)ının ılımlı İslamcı gruplar için yeni bölgesel ihtiyaç ve koşullar ışığında bağlı oldukları grup hakkında tefekkür edip kendilerini yeniden üretme şansı olarak görmektedir[11]. Bilhassa Khan'a göre, MK'nin iyi yönetim sunma ve Mısır toplumunu ortak bir ülkü etrafında birleştirmedeki yetersizliği doğrudan siyasal İslam ile demokratik yönetişimin uyumsuz olduğu anlamına gelmemektedir[12]. Benzer şekilde örgütün bölgenin en eski ve en etkili İslamcı gruplarından biri olarak görülmesinin MK'nin siyasal İslam üzerinde bir tekeli olduğu yahut algılanan başarısızlığının İslami değerlerin başarısız olduğu anlamına da gelmeyeceğini savunmaktadır[13]. Sonuç olarak darbeye kadar tırmanan kitlesel protestolar İslamcılık veya demokrasinin reddedildiğinin değil, basitçe MK iktidarının istenmediğinin bir işaretiydi. Durumdan etkilendiklerine şüphe olmasa da MK'nin iktidardan indirilmesi bölge genelindeki İslamcı grupların hevesini kırmamış, aksine kamusal ve sivil alanlarda İslam'a duyulan istek sürekli şekil değiştirmekte ve bu noktada güncel zorluklara uyum sağlamanın yeni yolları aranmaktadır. Bunun anlamı ise sorulması gereken sorunun İslamcı siyasetin ölüp ölmediği değil gelecekte neye dönüşeceği.

Bu perspektif MK'nin iktidardan düşürülmesine bir bütün olarak siyasal İslam'ın sonunu çevreleyen daha geniş bir varoluş krizinin bir ifadesi olarak bakan ve büyüyen bir literatüre karşı çıkmaktadır. Asef Bayat, Oliver Roy ve Ali Alrajjal gibi post-İslamcılık savunucuları Temmuz 2013 darbesinin daha geniş etkilerini İslamcı projenin

MK'nin iktidardan indirilmesiyle bittiğini "Müslüman Kardeşler'in düşüşü İslamcılığın düşüşünü beraberinde getirdi"[14] ifadeleriyle ele almaktadır. Bu iddialar önemlidir çünkü MK'nin düşürülmesi hiç kuşkusuz İslam ile demokratik kurumların uyumu hakkındaki klasik soruları tekrar gün yüzüne çıkarırken aynı zamanda ana akım İslamcı siyasal değişimin geleneksel anlayışına da meydan okumaktadır. Fakat bu iddialar siyasal İslam'ın heterojenliğini ve diğer İslamcı grupların Arap isyanlarından sonraki deneyimlerini kavramaktan yoksundur. Barbara Zollner'in, 2013 sonrası dönemde Mısır'da katılım-ılımlılaştırma bağlantısı analizi gibi yakın tarihli çalışmalar İslamcı grupların ulusal bağlamları içerisindeki siyasi rolünü tartışmanın hâlâ devam etmekte ve bunun gerekli olduğunu göstermektedir[15]. Dahası MK, Arap isyanlarından sonra hızlı bir siyasallaşmayı ve bizatihi iktidarı tecrübe eden tek İslamcı hareket değildi ki bu noktada değinilmesi gereken bir başka örnek de Tunus'taki Ennahda Hareketi'dir. Birkaç on yıllık geçmişine sahip etkili bir halk tabanı ve muhalif siyaset tarihine sahip toplumsal hareketler otokrat ve diktatörlerin devrilmesini izleyen ilk demokratik seçimler halkasında hızla başarı sağlamış lakin bu hareketler çok geçmeden geçiş siyasetinin sert zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Bu durum, İslamcılığın MENA Bölgesi'ndeki mevcut gidişatını anlamak için siyasal İslamcı hareketlerin bulundukları ülkelere özgü bağlamlardan nasıl etkilendiğini incelemenin gerekliliğini açıkça resmetmektedir. Mısır örneğinde bu ihtiyaç, ülkede İslami otorite için yaşanan tarihi rekabetin Temmuz 2013 sonrasında nasıl değiştiğini ve eski aktörler arasındaki etkileşimlerin yeni dinamiklerce nasıl şekillendiğini araştırmak anlamına gelmektedir.

Nur Partisi ve Selefilik'in Siyasallaşması

Mısır'daki siyasal İslam hareketlerinin evrim ve yeniden yapılandırılması MK ile başlayıp bitmemiş; aynı zamanda bu durum, ülkedeki Selefi gruplar ve özellikle de Nur Partisi'ni de ilgilendirmektedir. Yalnızca eş benzeri görülmemiş ideolojik ve stratejik bir kaymayı temsil ettiği için değil aynı zamanda ülkede İslami otorite için yaşanan tarihi rekabeti şekillendiren yeni dinamikleri vurguladığı için de hareketin 2011'den sonra siyasallaşması oldukça önemlidir. MK'nin genel resmin dışında kalmasıyla (hem gerçek hem de mecaz anlamıyla) Selefilik şimdi, sözüm ona 2013 sonrası Mısır'daki İslamcılarının gidişat ve anlatılarını belirleyen en önde gelen aktörlerden biridir.

Davet el-Selefiyye (Selefi Çağrı) veya kısa adıyla Davet, MK'de görülen "öğreti gevşekliğine" bir tepki olarak 1970'lerde İskenderiye'de kuruldu[16]. 2011 yılındaki kitle gösterilerine kadar hareketin uzlaşmaz öğretisi ve Allah'ın iradesine karşı olan kul yapısı bir sistem olarak gördüğü Mısır siyasetine katılımı reddetmeleriyle biliniyordu[17]. Ancak ayaklanmaların miraslarından biri Selefilik'in siyasallaşması, seçim siyasetine dâhil olmaları ve eski ideolojik duruşlarına güç bela sığan pragmatik davranışa uyum sağlamalarıydı. Bu bağlamda Stephane Lacroix; "Mısır'da devrim sonrası dönemin en büyük sürprizlerinden biri MK'nin seçim zaferi değil Nur Partisi'nin (NP) güçlü bir rakip ve Parlamento'daki ikinci büyük parti olarak ortaya çıkmasıydı"[18] yorumunda bulunmaktadır. NP'nin siyasi davranışını ve Selefilik için daha geniş etkilerini çalışmak bu çalışmanın kapsamı dışında tutulsa da bugünlerde çoğu kişi tarafından alternatiflerine göre daha "makbul" görülmesi ve Mısır'da ayakta kalan son İslamcı parti olması ona herhangi bir şekilde de olsa değinilmesini gerektiriyor. Ayrıca Davet'in siyasallaşması bir hayli önemlidir çünkü yeni bir Selefilik türüne doğru bir kaymayı göstermekte ve uzlaşmaz bir siyasal İslam hareketinin çoğulcu yönetim tarzlarına dâhil olup olamayacağına dair

soruları beslemektedir. Lakin Selefilik'in Mısır siyasetine girişi sorunsuz olmayıp hareketin kimliğine ve gelecekteki doğrultusuna dair hem pratikte bazı zorlukları hem de köklü soruları beraberinde getirmiştir.

1977'deki kuruluşundan itibaren Davet; mesajını irşat ve sivil toplum faaliyetleri yoluyla yaymaya çabalamış, yönetimlerini "gayri sahih"[19] gördüğü MK'ye ise açıkça karşı çıkıp tarihsel olarak yönetimde yer almaktan kaçınmıştır. Bu yüzden Selefiler muadillerini hedef alan sert baskıları sık sık görmezden gelirken muhafazakâr Müslümanları MK'den uzaklaştırdıkları için rejim tarafından da "siyaseten faydalı" olarak görölmüşlerdir[20]. Hareket bu nedenle, Mısır'daki en büyük ve en aktif Selefi grup olmasıyla 2000'lerle birlikte ciddi bir çıkış yakalamıştır. Ancak hareketin 2011 ayaklanmalarının başlamasına da hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Siyaset sahasının aniden açılması hareketi hem yurt içinde hem de yurt dışında hararetli tartışmalara neden olan ciddi ideolojik, stratejik ve kimliksel sorularla uğraşmaya itmiştir.

Bu tartışmaları ortaya çıkaran temel konulardan biri, Davet'in 2011 yılına kadar savunduğu her şeye temelden karşı olan siyasi parti kurmayı dolayısıyla da siyaset kurumunda doğrudan yer alma kararı etrafında yoğunlaşıyordu. Tıpkı MK'nin Hürriyet ve Adalet Partisi'nin (HAP) kurulması nedeniyle yaşadığı bölünme örneğinde olduğu gibi Mısır'ın Selefileri de Mübarek sonrası dönemde Nur Partisi'nin kurulması üzerine ciddi iç bölünmelerle karşı karşıya kaldı. Mesajlarının siyasallaşması her zaman Davet'in ilkelerine aykırı olmuş ancak İmad Abdulgafur gibi isimler buna karşı çıkarak, söz sahibi olabilmek için kendi siyasi partilerinin olması gerektiğini savunmuştur[21]. Bu durum açıkça önemli bir ideolojik ve stratejik kaymanın yaşanması gerektiği anlamına geliyordu ve bu durum yalnızca somut iç çekişmelere neden olmakla kalmadı aynı zamanda Selefilik'in ölkedeki yüzü ve hedeflerini keskin bir şekilde değiştirdi.

Ashraf El Sherif, Mübarek'in devrilmesinin neden olduğu siyasal boşluk esnasında Selefilerin hareketin o dönemdeki karakteristiği olan ideolojik ve stratejik bölünmeleri yansıtan üç ana akıma bölündüğünü iddia etmektedir. Bunlar;

- İslamcı yoldaşlarını seküler rakiplerine karşı desteklemek isteyen (ve hâlâ istemekte) ve bu nedenle de MK ile müttefik olanlar
- Çoğu zaman siyasal şiddet ve devrimci eylemlerle kendisini gösteren “ulus aşırı İslamcı devrimciler” rolünü sıcak karşılayanlar ve
- On yıllar süren rekabete dayanarak Selefi bir parti kurup MK ile yarışmak isteyenlerdir. Bunlar, siyasete girme niyetlerini de “İslam'ın siyaset dâhil hayatın her safhasına dâhil olması ve İslami hareketlerin birleşmesi gerektiğini”[22] savunarak meşrulaştırdı.

Böylece Nur Partisi üçüncü akıma mensup olanlar etrafında kuruldu ve kuruluşu bir anda Davet'ten bağımsız mı yoksa onun siyasi kolunun temsilcisi mi olduğu konusunda yeni bir iç tartışma dalgası yarattı. Yine de hareketin çalkantılı iç dinamiklerine rağmen parti Selefi eğilimli “İslami Koalisyon” seçim ittifakında yer aldı ve resmen 2011-2012 parlamento seçimlerine girdi. Nur Partisi yeni kurulmuş olması dikkate alındığında oldukça iyi bir performans sergiledi: Selefi İttifakı, HAP'tan (%37,5- 10,1 milyon oy) sonra ikinci gelerek toplam oyların %27,8'ini aldı; NP ise meclisteki 498 sandalyenin 111'ini elde etti[23].

Olayların beklenmedik bir şekilde gelişmesiyle, Mısır Selefileri siyasal geçişlerinin birkaç ayı içinde hükümette bir çoğunluk koalisyonuna dâhil oldu ve ülkede MK'den sonra en popüler ikinci İslamcı grubu temsil etti. Ancak hareketin ani bir şekilde siyasallaşması ve tecrübesizliği, takip eden ay ve yıllarda siyasal davranışlarının keskin bir şekilde değiştiği anlamına geldi ki bu da siyasi tercih ve bağlılıklarının arkasındaki mantığı incelemeyi oldukça karmaşıktırmaktadır.

2012 parlamento seçimlerinden kısa bir süre sonra ve süregelen iç ihtilafların yanında MK ile artan çatışmalara rağmen parti, siyasete yönelik “aşırı pragmatik tutumlar” benimseyerek ve dini ideolojisini çok az paylaşan gruplarla ittifaklar kurarak bir kez daha Selefi ilkelere karşı geldi[24]. Kısa bir zaman sonra Aralık 2012 Anayasası ve Mursi’nin yaptığı bakan atamalarından memnun kalmayan[25] NP, fiilen bir muhalif partiye dönüşerek 2013 darbesi sırasında Sisi’nin yanında yer aldı. O dönemde bu adım “anayasada İslami kimliği muhafaza etme ve bir bütün olarak İslami akımın kazanımlarını koruyacak bir İslami partinin mevcudiyetini temin etmenin”[26] tek yolu olarak meşrulaştırıldı. Ancak NP’nin hiç kuşkusuz ayakta kalan ve kısmen müsaade edilen tek İslamcı parti olmasına rağmen beklentileri gerçeklikle pek uyuşmamaktaydı.

Öncelikle, Mursi karşıtı darbeyi desteklemek ülkedeki diğer tüm İslamcı güçleri (Asalet Partisi ve Vatan Partisi gibi) bir daha asla NP’nin yanında durmamaya ahdedti ki bu da seçim desteklerinin önemli bir kısmını kaybetmelerine neden oldu. Bunun yanında Selefilerin Mursi sonrası siyasi arenada önemli bir rol alamaması da artan yalnızlaşmalarını daha da perçinledi. Yine de rejimin MK’nin şiddetle alaşağı edilmesinden sonra İslamcı bir partiye tolerans göstermesi hangi bölgesel dinamiklerin devrede olduğunu incelemeyi gerektiriyor. Suudi Arabistan ve hanedanının MK’nin ülkelerindeki kanadıyla meşgulken Temmuz 2013 darbesini destekleyip sıcak karşıladıkları sır değildir. Bu durum, pek çoklarını Davet’in on yıllar boyunca siyasetten kaçınmış bir ideolojik hareketten parlamento seçimlerinde başarıyla yarışmaya yetecek kaynaklara sahip siyasi bir partiye bu kadar hızlı dönüşmesine olanak veren fonun arkasında bu bölgesel gücün olduğu spekülasyonunda bulunmaya sevk etti [27]. Suud Ailesi ile Mısır Selefileri arasındaki ideolojik yakınlık, Suudilerin iktidarlarına bir tehdit olarak gördüğü MK usulü İslamcılığı reddetmeleri kadar açıktır[28]. Bu

nedenle bu, pek çok kimseyi Davet'e fon sağlamaya ek olarak Suudi Arabistan'ın harekete askeri darbeyi destekleme konusunda baskı yapmış olabileceğine inanmaya sevk etti. Son kertede iddia edildiği üzere Suudi desteği pekâlâ NP'yi ayakta tutuyor olabilir ancak siyasi tercihleri partinin üyelerinden ve ülke genelindeki İslamcılardan gelen desteği hızla kaybetmesine neden oluyor.

Buna ek olarak en başından itibaren Sisi rejimi İslamcılar arasında kaybettiği desteği tekrar kazanmak için NP yerine Ezher'e dayanmayı tercih etti ve parti 2013 Anayasa Meclisi'ndeki 50 sandalyeden sadece 1'ini alabildi[29]. Dahası askeri darbeyi desteklemiş olması NP'nin Rabia katliamı gibi yurt dışındaki Selefilerin güçlü eleştirilerine neden olan daha sonraki olayları kınayamayacağı anlamına geliyordu. NP katılan tek dini parti olmasına rağmen sadece %2 oy aldığı 2015 seçimlerinde de iyi bir performans gösteremedi. Buna büyüyen iç ihtilaflar da eklenince NP'nin kendisini içinde bulduğu mevcut durum siyasete girerken öngördüğünden oldukça farklıdır. Mevcut rejim tarafından artık neredeyse hiç tolere edilmeyen partinin şimdi askeri ve siyasi bir hedef olmaktan kaçınmak için tek seçeneği Sisi'yi desteklemek hatta 2018 cumhurbaşkanlığı seçimlerine gidilirken onun arkasında durmaktır[30] ki bu yanı sıra pek çok kişi de NP'yi İslami davaya karşı derin bir ihanetin içinde görerek protesto ediyor. Bu destek kaybı partinin şimdi, Mısır Parlamentosundaki 596 sandalyenin sadece 11'ine sahip olması ve siyasi failliğini fiilen kaybetmesiyle açıkça görünüyor.

Tüm bunlara rağmen, NP ve Selefiler ülkede resmi olarak müsaade edilen yegâne İslamcı grup olarak kalmayı sürdürürken MK ise hem yurt içi hem de yurt dışında kovuşturma altındadır. Mübarek sonrası siyasi sisteme girme kararları çoğu kişi tarafından köklü bir strateji değişikliği olarak algılanmış ancak aynı zamanda Mısır'ın değişen iç koşullarına uyum sağlamada benimsenen çok net taktiksel bir yaklaşımın altını çizmektedir[31]. Kısacası Davet'in seçimlere katılma kararı büyük önem

taşıyor çünkü bu, Selefililiğin ileri taşınması için siyasi bir emsal teşkil ediyor. Fakat 2013'ten beri NP zor bela ayakta kalmayı başarabildi ve hiçbir önemli siyasi adım atamayıp Selefililiğin geleceğe doğru giderken karşılaştığı zorlukları arttırdı. Bu zorluklar şöyle sıralanabilir:

- Kimlik temelli: Daha fazla yabancılaşmaktan kaçınmak için NP'nin siyasal çabalarını Selefi anlatı ve kimliğiyle uzlaştırmamanın bir yolunu bulması gerekir.
- Stratejik: Günümüzde Nur Partisi net bir anlatısı ve planı olan bütünlüklü bir siyasi cephe ortaya koymak yerine sadece "hayatta kalıyor" ki bu da iç ve dış destek noktasında karşı karşıya olduğu kayıplarını daha da besliyor.
- Taktiksel: NP, Selefi oylarının daha da bölünmesini engellemek için bütüncül bir siyasi manifesto üretmelidir.

Bir dereceye kadar Selefililiğin MK'ye kıyasla 2011 halk gösterilerini takip eden süreçte yaşanan gelişmelerden çok daha fazla etkilendiği iddia edilebilir. MK her zaman siyasete dâhil olmuş olsa da Davet stratejik ve yapısal zorluklara neden olan önemli ölçüde hızlı bir siyasallaşma yaşamaktadır. Selefililerin 2011 sonrası Mısır'da karşılaştıkları uzun vadeli zorluk, ideoloji ve kimlikleri etrafında dönmektedir. Cevap bekleyen esas soru ise Selefililiğin İslamcı kimliğine bağlı kalmayı başarıp başaramayacağıdır ki bu da hareketin otoriter bir bağlamda işleyebilecek siyasi bir model ortaya koyma becerisine bağlıdır.

Ezher, Rejim ve MK

Her ne kadar "siyasal İslamcı hareketler" kategorisinde değerlendirilmesi şart olmasa da Ezher'in Mısır'daki siyasal İslam anlatılarının gelişimi üzerindeki etkisini araştırmak da bu çalışmanın amacı açısından merkezi bir yer tutmaktadır. Üniversite ve cami tarihsel olarak İslami Mısır'ın etkili kurum ve sembolleri olarak görülmüş ve bu yüzden

de ÷lkede sürekli değişen din-devlet ilişkisinin merkezi bir unsuru olmuştur. Hem devlet kurumu hem de dini geleneğin muhafızı olarak gr÷len Ezher her zaman İslami gruplarla özellikle de 1970’lerde g÷çl÷ bir yakınlık kurduğu MK ile ilişkisinde ikircikli bir tutum sergilemiştir[32]. Ancak bu ilişki tarihsel olarak rekabetle ve kurumu birden fazla olayda rejime yaslanmış ve rejim tarafında olmuş olmakla suçlayan birçok İslamcı grubun Ezher’e karşı g÷çl÷ eleştirileriyle damgalanmıştır. Bu durum özellikle rejimin MK’nin pop÷lerliğini kısıtlayıp aynı zamanda cumhurbaşkanlığına dini meşruiyet kazandırma girişimi olarak Ezher’e önemli idari görevler devrettiği M÷barek döneminde açığa çıkmıştır[33]. Bu inişli çıkışlı ilişki, ÷lkede İslami otorite için yaşanan tarihi rekabetin dinamiklerini ciddi anlamda değiştiren 2011 ayaklanmalarının getirdiği geçiş döneminde de devam etti.

Rejim ile İslami muhalefet arasında tampon görevi gören Ezher’in koruması gereken çıkarları vardı ve kamp÷slerinin kayda değer protestolara sahne olmamasına bağlı olarak kendisiyle 2011 ayaklanmaları arasına mesafe koymaya başarabildi. Ancak yeni aktivizm dalgaları Ezher’i, ÷lkenin geçiş s÷reci ile anayasal gelişmeleri hakkındaki siyasal tartışmalara ve kurumu uzunca bir s÷redir yitirdiği merkezilik, bağımsızlık ve Mısır toplumundaki rol÷ne dn÷ř çağrılarına muhatap etti[34]. MK ve NP gibi y÷kselen İslamcı siyasal hareketlerden çok farklı olan şeyh Ahmed Tayyib başkanlığındaki Ezher ulusal diyalog için bir forum ve çalkantılı geçiş s÷recinde adeta bir rehber h÷line geldi. Bu konum açıkça kurumun bağımsızlık isteğine hizmet etti ÷nk÷ Ezher’i devletin tam kontrol÷nden çıkaran ve 103 sayılı Kanuna yapılan ekler yoluyla kuruma tanınan yarı bağımsızlık stat÷s÷ Silahlı Kuvvetler Y÷ksek Konseyi (SKYK) tarafından 2012 yılında resmi bir h÷viyete kavuşturuldu[35]. Ezher’i dini otoritenin temsilcisi olarak korumaktan yana olan ve onu “MK Anayasası” denen 2012 anayasasında İslam’ın oynaması gereken rol hakkındaki gr÷şmelere

dâhil eden Mursi hükümeti de bu statüye ses etmedi [36]. Ayrıca öyle görünüyor ki tarihi rekabetlerine rağmen Ezher ve MK, muhtemelen Ezher öğrencileri arasındaki geniş MK tabanı nedeniyle HAP'ın iktidarı döneminde çoğunlukla sıcak bir ilişki sürdürdü. Bu durum Tayyib'i hem içeride hem de dışarıda eleştirilere hedef olan bir adımla 2013 darbesi sırasında Sisi'den yana olmaktan alıkoymadı. Her ne kadar bu tercihin arkasındaki tarihsel ve ideolojik mantığı incelemek bu çalışmanın kapsamı dışında olsa da Ezher'in 2013 sonrası dönemde oynadığı rol Mısır'da din-devlet bağlantısındaki büyük değişimlerin bir semptomu olma özelliği taşıyor.

Tayyib'in Sisi'nin yanında verdiği görüntü ilkin pek şaşırtmadı. Kendisinden önceki diğer cumhurbaşkanları gibi Sisi de MK'yi temel güç kaynağı olan sosyo-politik davranışlarına içkin dini meşruiyet iddialarından mahrum etmeyi amaçladı. Bu nedenle rejim, kendi dini meşruiyetini güçlendirmeye ihtiyaç duydu ki bu 2013 darbesinden sonra ülkenin dini söylemini yenilemeye girişmek anlamına geliyordu. Başlangıçta bu, birçoklarının rejim ve dini kurum arasında kurulan zayıf ittifak kılıfıyla dinin millileştirilmesi sürecinde olduğuna inanmasının nedeniydi. Daha da önemlisi Ezher liderliğinde bu, siyasal hayatta geniş bir yer tutan ve aynı zamanda MK ve Selefilerin anlattığından köklü bir şekilde farklı olan ve kesinlikle “çok daha uyumlu” olan bir İslam biçimi olacaktı[37]. Ancak görünüme göre Ezher, uzun süredir beklediği bağımsızlığını bırakmaya hazır değildi ve tarihinde ilk defa rejimin iradesine karşı güçlü bir şekilde duruyordu. Sisi defalarca dini söylemin yenilenmesi çağrısında bulunurken bir yandan da dini konular üzerinde kontrolünü sağlamaya çalışıyordu ve hatta 2015'te ülkenin kontrolden çıkmış radikalleşme sorunuyla mücadelenin bir yolu olarak Cuma hutbelerini standartlaştırmaya girişti[38]. Başlangıçtaki iş birliğine rağmen Ezher, cumhurbaşkanının taleplerine boyun eğmeyi reddetti ve sıklıkla kurumu modernize etmeye zorlayan

ve hatta IŞİD'i tekfirci ilan etmediği için örgütü desteklemekle suçlayan aktif hükümet propagandalarının da açık bir hedefi hâline geldi[39].

Bu yüzden Ezher ve 2011 sonrası Mısır'daki İslami bağlamda oynadığı rol söz konusu olduğunda, kurumun rejimle olan tarihi ilişkisinin her geçen gün tersine döndüğü görülmektedir. On yıllar boyunca dini meşruiyet arayışındaki farklı cumhurbaşkanları Ezher'i yanlarına çekmiş olsa da kurum, şimdilerde ülkedeki dini söylemi inşa konusunda çok daha bağımsız ve etkilidir. Ancak 2011'den ve MK hükümetinin devrilmesinden sonra bile Mısır'da siyasi ve dini otorite iç içe geçmiştir. Bu yüzden Sisi'nin Ezher'in rolünü tamamen elinden alması muhtemel değildir çünkü kurumun halk gözündeki meşruiyeti rejimin siyaseten meşrulaştırılmasındaki hayatiyetini korumaktadır.

Müslüman Kardeşler: İslam Çözüm müdür Yoksa Değil midir?

3 Temmuz 2013'te Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, silahlı kuvvetler ve şimdiki Cumhurbaşkanı Abdülfettah Sisi'nin yaptığı bir darbeyle iktidar koltuğundan edildi. Darbe, MK hükümetine ansızın son vererek örgütün bugüne kadarki tarihindeki belki de en derin krizi başlattı. Sisi'nin iktidarı ele geçirmesini izleyen ay ve yıllarda yaklaşık 1.000 MK destekçisi Rabia katliamında öldürüldü ve örgüt; Mısır, Rusya ve birçok Körfez devleti tarafından terör örgütleri listesine alındı ve binlerle anılan üyesi hapsedildi ya da doğrudan idam cezasına çarptırıldı[40]. Liderlerinin ya hapiste ya da yurt dışına dağılmış olması ve çoğu üyesinin gaddarca eziyete maruz kalmasıyla örgüt, neredeyse içinden çıkılmaz bir duraklama sürecine girdi.

MK'nin kısa süreli iktidarından sonra devletin zor aygıtıyla devrilmesi ve eziyete maruz kalması modern otoriter Mısır devletiyle olan tarihi karmaşık ilişkisinin bir semptomudur. MK, sosyal taban hareketi olarak başladığı 1928'den beri birbirini izleyen baskı ve yarı müsaade döngüsünün merkezinde olmuş ancak yine de Mısır'ın en etkili muhalif

grup ve sivil toplum aktörlerinden biri hâline gelmeyi başarmıştır. On yıllar boyunca örgüt, devletin bıraktığı boşluğun kontrolünü başarıyla elde edebilmiş ve onu çok gerekli sosyal değerler ve siyasal aktivizm kavramlarıyla doldurarak özünde “devlet içinde devlet” diyebileceğimiz bir konuma gelmiştir. Bunu, hareketin kademeli siyasallaşmasıyla da devletin ideolojik ve siyasal hedefi olan toplumun İslamlaştırılmasına ulaşmak için mükemmel bir araç olduğu fikrinin benimsenmesi takip etti[41]. Bu girişim sorunsuz olmadı çünkü böyle bir görüş MK’nin tamamı tarafından tam olarak benimsenmedi ve bu da sonuçta, genellikle “muhafazakârlar ve reformistler” olarak adlandırılan tartışma doğrultusunda sayısız bölünmeye neden oldu[42]. Ancak böyle bir tartışmanın kuşaklar arasında cereyan ettiği ve MK’nin merkezindeki tek tartışma olduğu varsayımı MK üyelerinin geniş çeşitliliğini ve 2013’ten sonra yüzleştiği iç soruların çokluğunu gözden kaçırmaktadır.

Siyasetin örgüt içerisinde oynaması gereken rolün ne olduğuna dair ideolojik ve stratejik tartışmaların kökü derinlere uzanmaktadır lakin bu tartışmalar HAP’ın kuruluşu üzerindeki tartışmalarda vücut bulmuştur. MK’nin fiili siyasi kolu olan HAP’ın iktidara yükselmesi iç bölünmeleri öne çıkararak kayda değer oranda üyenin yabancılaşma hislerinin de etkisiyle ve stratejik anlaşmazlıklar nedeniyle örgütten ayrılmasına yol açtı[43]. Çevreden Mısır siyasetinin merkezine oturmayı gerçekleştirmek zaten MK için büyük bir zorluk iken HAP’ın siyasi gidişatı konusunda yaşadığı iç birlik eksikliği durumu daha da karmaşıktırdı. Fakat HAP’ın hâlâ derin devletin hâkim olduğu hasmane bir siyasi ortamda yönetmek zorunda kaldığı yadsınamaz olsa da örgüt ideolojik, siyasi ve örgütsel eksiklikleri nedeniyle de başarısız oldu. MK’nin acziyetine yol açan koşulların derinlemesine tartışılması bu çalışmanın doğal boyutlarını aşmaktadır ama örgüt için içsel ve dışsal olan ve MK’nin düşüşüne ve böylece örgütün bugün

kendisini içinde bulduğu siyasi ve ideolojik duraklamaya neden olduğu söylenebilecek dört esas faktör bulunmaktadır. Bu faktörler sırasıyla şunlardır:

1. İdeolojik anlamda HAP'ın sınırları içerisinde net bir "İslami Proje" vizyonu yoktu ve parti, ideolojik İslami meşruiyet iddialarıyla tutarlı olmayan politika kararları aldı[44].
2. Siyasi olarak örgüt, sahip olduğu destek ve meşruiyet zeminini ciddi anlamda yanlış hesapladı ve sonucunda seküler ve devrimci grupları istişare ve karar alma süreçlerine dâhil etmeyi başaramadı.
3. Örgütsel bir bakışla hareketin katı hiyerarşik yapısı siyasi makam atamalarının "uzmanlık yerine sadakat" esası üzerinden yapılmasına yol açtı ki bu da gruba karşı halkın hoşnutsuzluğunu daha da alevlendiren etkisiz siyasi tercihlere neden oldu.
4. Son olarak MK ülkede silahlı kuvvetler ve derin devletin güvenlik ve yargı birimlerini hâlâ kontrol ettiği statükonun kalıcılığına başarıyla değinemedi[45].

Bunların hepsi MK'nin Mısır'daki en etkili siyasal İslamcı hareketlerden biri olma konumunu yeniden kazanması için çözümlenmesi gereken konulardır.

Darbeden sonraki beş yılın ardından MK, şimdiye kadarki tarihinin en kötü baskı ve iç krizinin ortasında kalmıştır. 2013'ten beri binlerce üyesi tutuklanmış, işkenceye maruz kalmış ve öldürülmüştür. Liderlerinin çoğu ya hapiste ya da yurt dışına dağılmış durumdadır ki bu da yeniden grup olmayı ve kendisine karşı geliştirilen baskılara karşı nasıl tepki verileceğini planlamayı daha da zorlaştırmaktadır. Örgütün ileriye gidebilmesi için düşüşlerine neden olan koşulları tefekkür edip bu düşünceleri 2013'ten sonra içinden geçtiği yeniden yapılanma sürecine dâhil etmesi gerekiyor. Pek çok kimse Mısır'daki mevcut siyasi süreçler

ve MK'nin devrilmesine yol açan "hatalar" üzerine yazmıştır. Ancak bu yeni dönemin örgütün kimlik, ideoloji, mesaj ve iç yapısı için ne anlama geldiğini inceleyen araştırmalar hâlâ çok kısıtlıdır. Her ne kadar şimdi MK'nin düşüşünün bir bütün olarak siyasal İslam'ın başarısızlığını temsil etmekten uzak olduğu açık olsa da mevcut durumlarının ne olduğu ve örgütün yeniden yapılanma ve ruhunu arama sürecine girip girmediğine ilişkin sorular bulunuyor. Bu sorulara verilecek cevaplar sadece siyasal İslamcı hareketlerin Mısır'daki mevcut gidişatını incelemek için değil aynı zamanda bölge genelindeki diğer İslamcı gruplar için de büyük önem taşıyor.

2013'te MK Mısır'da siyasi iktidardan düşürüldü ve hareketin o günden sonra toparlanması güç bir duraklama aşamasına girdiği söylenebilir. Liderleri dağılmış, üyeleri gizlenmiş ve gençlik kanadının şiddet araçlarına başvurmakla suçlandığı MK şimdilerde ise bugüne kadarki sorunlu tarihinin en çetin zorluklarıyla karşı karşıyadır. Mısır'ı terk etmeye zorlanan ve devlet tarafından tarihi sivil toplum ağlarına el konulan[46] MK ilk kez tarihsel direniş araçlarını kullanamaz hâle geldi ve baskıya karşı yeni tepki yolları geliştirmek zorunda kaldı. En önemlisi de Mısır'ın hem içinde hem de dışında ileriye dönük nasıl bir rol oynamak istediğine dair kimlik sorularına cevap vermesi gerekiyor.

Bugün MK içerisinde reform/dönüşüm süreçlerinin yaşanıp yaşanmadığını incelemek için önce Temmuz 2013 olaylarına nelerin yol açtığına bakmak gerekir. Buradaki temel varsayım, örgüt içinde hâlihazırda gelişen tüm değişikliklerin kaynağının, kısmen de olsa HAP iktidardayken neler daha iyi yapılabiliirdi konusunda yapılan bir tefekkürden alındığıdır. 2018 boyunca Türkiye ve Britanya'da MK üyeleri (ve eski üyeler) ile yarı yapılandırılmış birçok mülakat yaptım. Görüşülenlerin hareket içindeki statü ve bağlılığı önemli ölçüde farklıydı ki bu da örgütsel yelpazenin genelinden veri toplanmasını sağladı. Bu süreçte 2014 ve 2016'da toplanan verileri karşılaştırırken algıların

genel itibarıyla o zamandan beri değişiklik arz ettiğini gözlemlemek ilgi çekici oldu. Fakat bu tür bir saha çalışmasına yaklaşıırken örneklem büyüklüğü ne kadar olursa olsun bunun hâlâ Mısır'dan kaçmayı başarıp yurt dışına yerleşebilmiş olanlarla sınırlı olduğunu ve bu nedenle de kalanların zihin yapısını yansıtmadığını akılda tutmak gerekir.

Bugün ülke dışına yerleşmiş MK üyeleriyle konuşurken, yersiz genellemelere girmeden gerçekten de en azından bireysel düzeyde şimdilerde başlamış bir iç tefekkür süreci ve ders almak üzere geçmiş hataları kabullenme isteği bulunduğunu görebiliriz. Her ne kadar bu özel anlatı hiçbir şekilde Eski Lider Kadrosu tarafından desteklenmese de katılımcılara HAP iktidardayken neyin “yanlış gittiğini” düşündükleri sorulduğunda tepkilerde net bir değişim olduğu gözlemlenebilir. 2016'ya kadar en yaygın karşılık HAP'ın herhangi bir yanlış hesaplama veya zararlı bir iş yaptığı varsayımını neredeyse derhal reddedip bunun yerine sonunda Temmuz 2013 darbesine yol açan esas unsur olarak uluslararası komplolara veya fırsat eksikliğine işaret etmek olacaktı. Aksine, 2018'de yapılan mülakatların neredeyse hepsi bir düzeye kadar iç tefekkür ve öznelik farkındalığı içeriyordu. MK'nin siyasi düşüşü için daha sık bahsedilen motivasyonlardan bazıları siyasi uzmanlık eksikliği ve iktidarlarını tehdit eden sektörlere (ülkenin güvenlik aygıtı gibi) reform yapmadaki isteksizlikti. Tesadüf eseri olarak ayrıca çoğu katılımcıya göre MK'nin reform sürecinin başarılı olması için acilen değinilmesi gereken alanlar da vardır.

Ayrıca 2013 askeri darbesinden sonra MK'nin kademeli bir parçalanma süreci yaşadığı da netleşti. Strateji ve ideoloji konuları etrafındaki iç bölünme ve hizipleşmelerin derin tarihi kökleri vardır ama hareketin karşı karşıya kaldığı benzeri görülmemiş baskı düzeyleri yeni hizip ve tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örgütü bölen temel tartışma noktaları şunlardır: 1) Mursi hükümetinin düşüşüne neden olan koşulların yorumlanması ve bu tecrübeden alınması gereken

dersler 2) MK'nin ilerleyip rejimle yüzleşmesi için uyumlu bir anlatı ve strateji oluşturma ihtiyacı. Bir yanda iç tefekkür süreçlerinin MK'nin dönüşümüne yön vermesine izin verme isteği ve diğer yanda örgütün geleneksel ideoloji ve stratejisinden sapma konusunda gösterdiği isteksizlik olmak üzere yükselen gerginlikler vardır. Bu hizipler tarafından ortaya konan yaklaşımlardaki farklılık hareket ile parti arasındaki geleneksel çatışmaların ve “muhafazakârlar” ile “reformistler” arasındaki klasik ama tartışmalı mücadelenin de ötesine geçiyor. Aksine bunlar MK'nin kimliğini ilgilendiren köklü soruları ne derece ele aldığını vurguluyor. Parti siyasetine doğrudan katılım artık bir seçenek değil ama MK şimdi geleceğe giderken hangi rolü oynamak istediğine karar vermelidir. Kendini salt sosyal bir hareket olarak yeniden yapılandırmak veya iç şartlar köklü bir şekilde değişene kadar atıl kalmak arasındaki seçim ileriye dönük çok farklı iki yol sunuyor. Bu noktada Amr Darrag, “MK'nin karanlıkta gelişmediğini, aydınlıkta büyüdüğünü” kaydetmektedir.

MK'nin 2013 sonrası yaşadığı dönüşüm hakkındaki araştırmalar hâlâ sürüyor ama bu aşamada mevcut durum hakkında varılabilecek birkaç sonuç var:

2013'ten beri MK hâlihazırda içerisinde olduğu bir duraklama aşamasına girdi. Farklı arka planlara sahip çoğu katılımcı darbe ve rejime dair ne yapılması gerektiği konusunda üst düzeylerde hiçbir tartışma yapılmadığına yönelik huzursuzluklarını dile getirdi.

Buradan hareketle, bazı uyum süreçlerinin kademeli olarak başlatılmasını öneren, adım atılması çağrısında bulunan ve sayıları her geçen gün artan bir grup var. Yine de bir bütün olarak örgüt, büyük ölçüde atıl bir durumda kalmıştır.

Eski lider kadrosunun yanında değişim ve reform ihtiyacını bile tartışmaya dair isteksizliğe karşı dile getirilmeyen ortak bir

memnuniyetsizliğin olduğu görünüyor. Bu durum “bekle ve gör” stratejisi olarak tanımlanabilir.

Bu konuda bir görüş birliği olmasa da birçok katılımcı MK’nin üyelerini “devlet adamı” ve lider olmak üzere alması veya yetiştirmesi gerektiğini dile getirdi. Bu da MK üyeleri arasında mühendis, avukat ve doktor eksik olmasa da örgütün on yıllar boyunca teorisyen, ideolog ve siyasetçi çıkaramadığını kabullenmeye dayanıyor. İçinde bulunduğu güç durumdan çıkması için MK üyelerinin profesyonel olarak sosyal bilimler eğitimi alması gerekiyor.

MK üyelerinin 2013’ten sonra şiddete başvurduğu iddiası pek çok üyenin tartışmak istemediği veya bunları MK liderlerinin hiçbir şekilde teşvik veya kabul etmediği birkaç kişinin eylemleri olarak hızla reddettiği tartışmalı bir konudur. Kendisiyle mülakat yapılanlardan birkaçı, bunun yerine, Rabia katliamından hemen sonra şiddetin en azından meşru bir araç (çoğunlukla savunma amaçlı) olarak görüldüğünü savundu. Ancak bu noktada radikalleşme ve ılımlılaşma süreçleri üzerine net bir veri yoktur. Bu da daha çok araştırılması gereken temel bir konudur.

Bu durum yüksek sesle dile getirilmese de MK içerisinde hâlâ derin bölünmelerin yaşandığını göstermektedir. Mevcut hizipçilik büyük oranda 2013 olaylarının bir sonucu olup “muhafazakârlar” ile “reformistler” arasındaki “klasik” ama çoğu zaman tartışmalı kuşak bölünmesinin ötesine geçiyor. Aksine eski lider kadrosunun değişim konusundaki isteksizliğine yönelik huzursuzluğun kuşak aşırı olduğu, bireysel olarak daha pragmatik hâle gelen üyelerin ise belirli bir gruba mensup olmadığı görülmektedir.

Ayrıca şimdilerde MK üyeleri arasında “atıl” sayılabilecek, bağlılıklarını sürdürseler de ilişkilerini tamamen kesecek derecede yabancılaşmış üyelerden oluşan önemli bir kesim var. Bu durum, zorunlu olarak

yollarını ayıranlarla eşit tutulmasa da hiç şüphesiz geride kalıp örgütü ileri taşıma mücadelesi verenlerin moral ve etkinliklerini etkiliyor. Bu konuda net rakamlar olmasa da katılımcılar, ortalama olarak 2013 sonrasında üyelerin yüzde 40-50'si kadar üyenin atıl bir pozisyonda olduğunu tahmin ediyor.

Örgütün tipik bir özelliği olan güçlü hiyerarşinin algılanmasında gözle görülür bir değişim vardır. Eski lider kadrosunun meşruiyeti azalırken, MK üyelerinin bir kısmı daha pragmatik hâle bürünerek bağımsız düşünme ve hareket etmeye daha eğilimlidir. Eski liderlerden bir reform süreci başlatma konusunda hiçbir çaba sarf edilmiyor gibi görünse de şimdilerde MK içerisinde ortaya çıkan bağımsız inisiyatifler var. Yine de MK'nin mevcut duraklamadan çıkması için kat etmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır. Bunu başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için örgütün ikisi de hâlihazırda eksik olan uyumlu bir anlatı ve strateji üzerinde fikir birliğine varması gerekir. Bunu yaparken MK, uzun süredir kaybedilen halk tabanı ve itibarını yeniden başarıyla kazanabilmek için İslamcı anlatıların yurt içinde yeniden şekillenme biçimlerini hesaba katmalıdır. Bu süreçler hâlen çok fazla değiştiğinden MK'nin değinmesi gereken, çoğu siyasi kanat ile hareketin kendisi arasındaki onlarca yıllık gerilimler ve ileri taşınırken hangi rolü oynamak istediğiyle ilgili olan ciddi kimlik soruları bulunmaktadır.

Sonuç

MK ile bağlantılı çeşitli grup ve hareketler dâhil bir bütün olarak siyasal İslam'ın ve siyasal İslamcı hareketlerin 2011 olaylarından beri derin dönüşümlerden geçtiği inkâr edilemez. Mısır özelinde, MK'yi iktidardan eden 2013 darbesi siyasal İslam ile demokratik yapıların uyumuna dair uzun süredir var olan soruları yenilemiştir. Ayrıca "İslamcı" şemsiyesi altına giren çeşitli aktör ve kurumlar kendi kimlikleri konusunda köklü sorularla karşı karşıyadır. Selefi Nur Partisi örneğinde, grubun

yakın zamanda toplumsal bir hareket olarak kalmakla tanınmış bir siyasi aktöre dönüşme sürecini tamamlamak arasında seçim yapma ihtiyacıyla karşılaşacağı görülmektedir. Nur Partisi'nin siyasete atılmasının daha geniş anlamda Selefilik üzerindeki etkisi Mısır'da siyasal İslamcı hareketlere yönelik algılar üzerinde de ciddi etkiler yaratacağından bu durumun ihtiyatla çözümlenmesi gerekir. Daha özel olarak sorulacak bazı sorular, Mısır'daki karmaşık siyasi bağlamla ve ülkenin devlet ve din arasındaki değişen arayüzüyle uyumlu yeni bir Selefililiği şekillendirme kapasitesine sahip olup olmadıklarıyla ilgilidir. Benzer şekilde Ezher'in artan bağımsızlığı ve rejimle olan değişken ilişkisi de İslam ile devlet arasındaki bağlantıyı yeniden şekillendirmekte ve devam eden olaylar ışığında bunun incelenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda MK, iki zor durum arasında sıkışmış, 2013'te girdiği duraklamadan kendisini kurtarmak için gerekli olan iç birliği bulmaya çabılıyor görünmektedir. Bazı üyeleri gerçekte, örgütü sıkıştıran iç ve yerel çıkmazı aşma girişiminde bulunuyor olsa da eski liderlerin dayattığı sınırlar onların bunu başarmasını engelliyor. Yine de öyle görünüyor ki bir iç tefekkür ve üyelerinin içerisinde bulunduğu baskı hakkında proaktif olma isteği MK'nin farklı hizipleri arasında daha çok taraftar toplamaya başlıyor. Genel itibarıyla hâlen cevaplanması gereken başlıca sorulardan biri siyasal İslam'ı net ve somut bir siyasi ajandaya eşit görmenin hâlâ mümkün olup olmadığı hususundadır.

Referanslar

- [1] Steven Brooke, "Egypt", Rethinking Political Islam içinde, Editör: Shadi Hamid ve William McCants (Oxford: Oxford University Press, 2017).
- [2] Bkz. Hendrik Kraetzschmar ve Paola Rivetti, *Islamists and the Politics of the Arab Uprisings* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018); veya Tahir Kilavuz, "Roundtable: Future of Political Islam in the MENA under the changing regional order", Maydan Politics and Society, Ağustos 2018, <http://www.jadaliyya.com/Details/37864> ; Shadi Hamid ve William McCants, *Rethinking Political Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2017).
- [3] Courtney Freer, *Rentier Islamism: the Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies* (Oxford: Oxford University Press, 2018).
- [4] Stacey Philbrick Yadav, "Roundtable: Future of Political Islam in the MENA under the changing regional order," içinde, Maydan Politics and Society, Ağustos 2018, <http://www.jadaliyya.com/Details/37864>
- [5] Michael Totten, David Schenker ve Hussein Abdul-Hussain, "Arab Spring or Islamist Winter? Three Views", *World Affairs* 174, No. 5, (Ocak 2012): 23-42.
- [6] Quinn Mechan, "The evolution of Islamism since the Arab Uprisings," *The Washington Post*, Ekim 2014, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/10/24/the-evolution-of-islamism-since-the-arab-uprisings/?utm_term=.d1b8cc86c631
- [7] A.g.e.
- [8] Tarek Osman, *Islamism: what it means for the Middle East and the World* (New Haven: Yale University press, 2016), 244.
- [9] A.g.e.
- [10] A.g.e, 256.
- [11] Hamid, S., McCants, W., (editörler), *Rethinking Political Islam*.
- [12] Muqtedar Khan, "Islam, Democracy and Islamism after the counterrevolution in Egypt," *Middle East Policy* 21, No. 1, (Bahar 2014): 75-86.
- [13] Noah Feldman, "Don't Blame Islam for the Failure of Egypt's Democracy," *Bloomberg*, Temmuz 2013, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2013-07-05/don-t-blame-islam-for-the-failure-of-egypt-s-democracy>
- [14] Alison Pargeter, *Return to the Shadows: the Muslim Brotherhood and An-Nahda since the Arab Spring* (Londra: Saqi Books, 2016).
- [15] Barbara Zollner, "Does participation lead to moderation? Understanding changes in the Egyptian Islamist parties post-Arab Spring", içinde: *Islamists and the Politics of the Arab Uprisings*, Editör: Hendrik Kraetzschmar ve Paola Rivetti (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018).
- [16] Emmanuel Karagiannis, "The rise of electoral Salafism in Egypt and Tunisia: the use of democracy as

a master frame," *The Journal of North African Studies* 23, (Ocak 2018): 3.

[17] A.g.e, 5.

[18] Stéphane Lacroix, "Egypt's Pragmatic Salafis: the Politics of Hizb al-Nour," *Carnegie Endowment for International Peace*, Kasım 2016, 3.

[19] Ashraf El-Sherif, "Egypt's Salafists at a Crossroads," *Carnegie Endowment for International Peace*, Nisan 2015, <https://carnegieendowment.org/2015/04/29/egypt-s-salafists-at-crossroads-pub-59928>

[20] A.g.e.

[21] Lacroix, "Egypt's Pragmatic Salafis," 3.

[22] El-Sherif, "Egypt's Salafists at a Crossroads,".

[23] Nagwan El Ashwal, "Egyptian Salafism between Religious Movement and Realpolitik," *SWP Comments*, (Ağustos 2013): 1.

[24] A.g.e.

[25] Patrick Haenni, "The Reasons for the Muslim Brotherhood's Failure in Power," *Egypt's Revolutions içinde*, Editör: Stéphane Lacroix ve Bernard Rougier (New York: Palgrave Macmillan, 2016).

[26] Lacroix, "Egypt's Pragmatic Salafis," 12.

[27] Kristen McTighe, "The Salafi Nour Party in Egypt," *Al Jazeera*, Nisan 2014,

<http://studies.aljazeera.net/en/reports/2014/03/20143261283362726.html>

[28] A.g.e.

[29] Lacroix, "Egypt's Pragmatic Salafis," 13.

[30] Nadine Awadalla, "In survival mode, Egypt's last permitted Islamists back Sisi," *Reuters*, Mart 2018, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-islamists/in-survival-mode-egypts-last-permitted-islamists-back-sisi-idUSKBN1H42Q4>

[31] Lacroix, "Egypt's Pragmatic Salafis," 1.

[32] Nathan J.Brown, "Post Revolutionary al Azhar," *Carnegie Endowment for International Peace* (Eylül 2011): 6.

[33] Steven Barraclough, "Al-Azhar: Between the Government and the Islamists," *Middle East Journal* 52, No. 2, (Bahar 1998): 236-239.

[34] Brown, "Post Revolutionary al Azhar," 10.

[35] Ahmed Morsy and Nathan J.Brown, "Egypt's al-Azhar Steps Forward," *Carnegie Endowment for International Peace*, Kasım 2013,

<http://carnegieendowment.org/2013/11/07/egypt-s-al-azhar-steps-forward-pub-53536>

[36] Rachel Scott, "What might the Muslim Brotherhood do with al-Azhar?," *Die Welt des Islams* 52, No. 2, (2012): 134.

[37] A.g.e.

[38] "Reforming Islam in Egypt: Sisi VS. the Sheiks," *The Economist*, Şubat 2017, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2017/02/18/reforming-islam-in-egypt>

[39] Bano, M., Benadi, H., "Regulating religious authority for political gains: al Sisi's manipulation of al-Azhar in Egypt," *Third World Quarterly*, (2017): 1-18.

[40] "The Massacre that ended the Arab Spring," *Middle East Eye*, Ağustos 2018, <https://www.middleeasteye.net/news/what-is-rabaa-egypt-massacre-ended-arab-spring-1041665049>

[41] Ashraf El Sherif, "The Egyptian Muslim Brotherhood Failures," *Carnegie Endowment for International Peace*, Temmuz 2014,

<https://carnegieendowment.org/2014/07/01/egyptian-muslim-brotherhood-s-failures-pub-56046>

[42] Mona El-Ghobashy, "The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers," *International Journal of Middle East Studies* 37, No. 3, (Ağustos 2005): 378.

[43] Wilmot, J., "A commitment to politics: the trajectory of the Muslim Brotherhood during Egypt's 2011-2013 political opening," (Master Tezi, Simon Fraser University, 2008), 390.

[44] El Sherif, "The Egyptian Muslim Brotherhood Failures,,"

[45] Gamal M.Selim, "Egypt under SCAF and the Muslim Brotherhood: The triangle of counter-revolution," *Arab Studies Quarterly* 37, No. 2, (Bahar 2015): 178.

[46] Brooke, "Egypt,,"

3. Bölüm

Katılım, Halk ve Saray: Fas'taki İslamcılar Yeni Stratejiler Arayışında

Intissar Fakir

Carnegie Ortadoğu Programı Araştırmacısı

Fas siyasal bağlamında 2011 yılından bu yana yaşanan değişimler, ülkedeki çeşitli siyasi aktörler açısından fırsatlar, zorluklar ve belirsizlikler yaratmıştır. Başta Fas'ın en büyük İslamcı partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (PJD), PJD'nin muhafazakâr 'davet' kanadı olarak bilinen Tevhid ve İslah Hareketi (MUR) ve resmi olarak yasaklanan fakat faaliyetlerine genel olarak göz yumulan Adalet ve İhsan Cemaati (AWI) olmak üzere İslamcılar, 2011 sonrası dönemde önemli kazanımlar elde etmiştir. PJD daha popüler hâle geldikçe ve emsali görülmemiş bir şekilde girdiği seçimlerden zaferle çıktıkça AWI, 20 Şubat Hareketi'nin bir parçası olmuş, bu sayede partinin profil çıkışı yükselmiş ve hareket alanı genişlemiştir. Fakat değişen toplumsal ve siyasal bağlam bu grupların siyasal bağlılıklarıyla ilgili temel varsayımları da değiştirmiştir. Kamuoyunun ve toplumsal katılımın öneminin artması, 2011 yılından hemen sonra bu grupların seçeneklerinin ve etkilerinin artmasını ve böylece hem tabanlarının hem de monarşinin çıkarlarını dengeleme yollarını yeniden değerlendirmelerini sağlamıştır.

Her ne kadar İslamcı güçler ideolojik yelpazede PJD ve AWI'den çok daha geniş bir alanı oluştursa da bu iki parti Fas'taki baskın İslamcı aktörlerdir. Fas'taki İslamcı aktörler arasında çok sayıda resmi ve gayriresmi grup bulunmaktadır. Bu grupların bir kısmı Yükseliş ve Fazilet Partisi gibi oldukça küçük gruplar iken, bir kısmı da Ümmet Hareketi, El-Bedil El-Hadari ya da 2011'e kadar büyük ölçüde siyasi arenanın dışında kalan Selefi gruplar gibi ya yasaklı ya da ilga

edilmiş gruplardır. Bu grupların çoğu PJD ve AWI'ye kıyasla dar bir yelpazede kalmış ve siyaset alanındaki rolleri ve etkileri de görece sınırlı olmuştur. AWI ve PJD ile PJD'nin muhafazakâr 'davet' kanadı olan MUR'un pratikleri ve ideolojileri arasında; şiddeti kınamak, -her ne kadar AWI'nin siyasi parti olarak kurulması ve seçimlere katılması yasaklanmış olsa da- çeşitli siyasi ve toplumsal kademelerle ilişki kurmak ve geniş halk kitlelerinin desteğini almak gibi önemli ortak ajandalar bulunmaktadır. PJD ve AWI arasındaki temel farklılık ise her iki grubun da monarşi kurumuna dair sahip olduğu algılar noktasındadır. PJD, monarşi kurumunu tanımanın ötesinde onu açıktan desteklemekte ve Fas için monarşiyi yegâne uygun siyasi seçenek olarak görmekteyken, AWI ise monarşiyi, Fas'ın toplumsal ve siyasi sorunlarının başlıca unsuru olarak görmektedir.

PJD ve AWI'nin hâlihazırda içerisinde bulunduğu belirsizliği ve zorlukları bir bağlama oturtmak için 2011 öncesindeki siyasal ortamın İslamcı güçlerin lehine olmamasına karşın bu güçlerin faaliyet gösterdikleri siyasal alanın bilincinde olduğunu vurgulamak gerekir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) genelindeki çok sayıda ülkede faaliyet gösteren İslamcılar gibi Fas'taki İslamcılar da görece iyi tanımlanmış kırmızı çizgiler dâhilinde çalışmalarını yürütmüşlerdir. Fas'ın İslamcı güçlerini tanımlayan başlıca husus, ikili bir dini ve siyasi liderlik rolüne bürünmüş olan monarşi kurumu ile ilişkileri olmuştur[1]. Her ne kadar kralın siyasi liderliğinin seküler ve İslamcı partiler için benzer sonuçları olsa da kralın 'Sadıkların Önderi' rolüne soyunması, bu noktada meseleye önemli bir boyut kazandırmaktadır. Bu bağlamda İslamcı partilerin yasallığı, uzun ömürlülüğü ve etkisi, ideolojileri ve siyasi ve toplumsal programlarından ziyade, monarşinin bu partilerden ne derece yararlandığına ya da ne kadar çekindiğine bağlı olmuştur. Dolayısıyla PJD, varlık gösterebilmenin bir ön koşulu olarak saray ile olumlu ve uyumlu bir ilişki kurmuştur.

Fakat 2011'den bu yana gerçekleşen siyasal ve toplumsal değişimler, kamuoyunun kendisini siyaset alanına zorla dâhil ettirmesiyle bu denklemi değiştirmiştir. PJD için monarşiyle olan ve destekçileri ve seçmenleriyle olan ilişkilerini dengelemek farklı bir görev olmuştur. Parti, her biri birliği ve geleceği açısından ayrı etkileri olan iki farklı yaklaşım benimsemiştir. AWI içinse durum biraz daha farklıdır. Monarşi ile olan ilişkisi ya da farklı bir tabirle monarşinin ikili rolünü reddi, AWI'yi tanımlayan bir özellik olsa da grubun siyasetin dışında kalmaya devam etmesi toplumla bütünleşebilmesini zorlaştırmıştır. Toplumun yönetsel anlamda karşı karşıya olduğu zorluklara acil ve etkili karşılıkların verilmesi yönündeki talepler mevcut durumu derinleştirmektedir. Hem (MUR aracılığıyla) PJD hem de AWI, yardım kuruluşları ve küçük çaplı kalkınma programları vasıtasıyla tabanla ilişkilerini sürdürmektedir. Fakat her iki parti de topluma, halkın bizzat talep ettiği türden bir değişim kapısını aralamamaktadır.

2011'den bu yana bölgede ve ülke içerisinde yaşanan gelişmeler, kamuoyuna nasıl karşılık verilebileceği konusuna bir ivedilik kazandırmıştır. 2011'den bu yana PJD ve AWI'nin deneyimlerinin de içinde bulunduğu siyasal bağlamdaki dönüşüm, Fas siyasetinin artık yalnızca siyasi aktörler ve monarşiden ibaret olmadığını, önceleri çoğunlukla sonradan akla gelen kamuoyunun Fas siyaseti tarafından giderek daha çok dikkate alındığını göstermiştir. 2011'deki protestoların ardından PJD ve AWI'nin bu durumu kendileri için daha geniş kitlesel desteğe -daha açık bir ifadeyle PJD'nin seçim kazanımlarına, AWI'nin ise görünürlüğe- dönüştürmesiyle bu değişim her iki gruba da fayda sağlamıştır. Fakat son yıllarda PJD ve AWI bu durumdan yararlanmaya devam etmemiştir; 2011 sonrasında kendilerine destek sağlayan popüler konularda aşama kaydetmedeki başarısızlıkları sebebiyle her iki grup da tökezlemeye başlamıştır.

PJD ve diğ er İslamcı aktörler, halkla ve monarşiy le olan ilişkilerini yeniden konumlandırmaya çalışırken, içerisinde bulundukları açmazı diğ er siyasi aktörlere göre daha iyi kavramışlardır. Özellikle PJD uzun süredir sarayın kabul ettiğ  ana İslamcı aktör olmuş ve genel itibarıyla monarşiyi memnun etmeye çalışmıştır. Fakat 2011’den bu yana kamuoyunun artan önemi ve daha da önemlisi 2011 ve tekrardan 2016’da kendilerini seçen seçmenler, siyasi hesaplara seçmenlerinin arzu ve istekleri gibi önemli bir unsur daha eklemiştir. 2011’e kadar PJD parlamentoda birkaç koltuğ  olan bir muhalefet partisi iken 2011 sonrasında ise tüm Faslıları temsil eden merkezi bir siyasi aktör olmuştur.

Bu yeni rol, monarşinin tahayyül ettiğ iy le uyuşmayan bir rol olmuştur. Her ne kadar monarşi PJD’yi düşük profilli koalisyon lideri olarak korumayı amaçlasa da seçmenlere sunulan vaatler partinin monarşinin siyasi ve ekonomik üstünlüğünü tehdit eden önemli ekonomik ve siyasi reformlara da kafa yormasını gerektirmiştir. 2011’den bu yana devamlı bir şekilde gerçekleşen uzun soluklu protesto hareketleri, Fas halkının sesinin daha yüksek bir tonda olması ve kamu algısının siyasette artan önemini göstermiştir.

Bölgenin geri kalan kısmıyla karşılaştırıldığında Fas sıkça protestolara sahne olmuştur. Hükümet de bu protestolara sistemik sorunlar yerine belirli ve münferit konulara odaklandıkları sürece tolerans göstermiştir. Fakat 2011’den bu yana protestoların sayısı önemli  l de artmış ve talepler daha odaklı bir h le gelmiştir. Sözgelimi 2013’te İspanyol  ocuk tacizcisi Daniel Galv n’ın Kral tarafından affedilmesi üzerine bir dizi protesto gerçekleşmiştir. 2016’da Fas’ın kuzeyindeki Rif bölgesinde ötekileştirme ve kötü yönetime karşı uzun süren protestolar yaşanmıştır. 2018’in ba larında ise kötü yönetim ve yetersiz hükümete karşı gerçekleşen başka bir dizi protesto Fas’ın doğ  bölgesini sarsmıştır. Faslıların gözünde kayırmacılık ve yolsuzluğ  simgeleyen

üç büyük şirkete karşı aralıksız ve geniş katılımlı bir boykot ise Nisan 2018'den bu yana devam etmektedir.

Gelinen noktada PJD, hükümetin lideri olarak monarşinin dayattığı sınırlı yetki ile halkın artan gücü arasında sıkışmış durumdadır. 2016'dan bu yana PJD, kendisine çoğunluğu sağlayan seçmenlerine verdiği sözler ile partinin siyasi yükselişinden korkan sarayın arzularını dengeleme konusunda zorluklarla karşı karşıyadır. AWI'nin monarşiye bakışı ve monarşiyle ilişkisi ise bu grubun siyasal süreçlerin dışında kalmasını gerektirmektedir. Fakat Faslılar etkili politika çözümleri ve daha az prensipli bir duruştan yana olduğu için resmi siyasetin dışında kalmak AWI'nin popülerliğini etkilemektedir. Önemli bir popüler ve siyasi güç olan AWI, bu önemli dönemlerde büyük ölçüde siyasetin dışında kalmıştır. AWI, Rif protestocularıyla dayanışma içerisinde 2017 yazında düzenlediği büyük protestolar dışında büyük ölçüde sessiz kalmış ve grubun idealleriyle yakından uyumlu popüler mücadelelerde yer almamıştır. Grubun siyasetin dışında kalma duruşunun devamı, grubun itibarını kademeli olarak zedelemektedir.

Halk ülkenin uzun süredir devam eden siyasi ve ekonomik sıkıntılarıyla ilgili sesini her geçen gün daha fazla yükselttiği sürece bu iki aktör benzer sıkıntılarla yüzleşmeye devam edecektir. Ancak en nihayetinde İslamcı aktörler; hizmet ettikleri -ya da hizmet etmeyi amaçladıkları- halkın ihtiyaçlarına cevap vermekle monarşiyle olan ilişkilerinin beraberliğini sağlamakta güçlük çekmektedir.

Toplumsal Aktivizm Yoluyla Katılım

AWI Fas'taki en büyük muhalefet gruplarından biridir. Siyaseten yasaklı olmasına ve bu sebeple seçimlerde bugüne dek hiç yer almamış olmasına karşın önemli bir aktör olmuştur. Fakat 2011'deki siyasi ve toplumsal değişimler grubun popüleritesini olumsuz etkilemiş ve geleceğini belirsiz kılmıştır. Her ne kadar AWI'nin tarihi,

çok sayıda destekçisinin gözünde saygı uyandırır da grubun muhalif söylem üzerinde geçmişte olduğu kadar nüfuz sahibi olup olamayacağı belirsizliğini korumaktadır.

1980'lerde kurulan AWI'nin kökleri 1970'lere dayanmaktadır. Grubun kurucusu Abdüsselam Yasin; bir bütün olarak hayatı boyunca yolsuzluğu yaratan ve devam ettiren, ayrıca halkı eğitim ve kalkınmadan yoksun bırakarak kendisine tabi kılan, çürüyen bir siyasal sistem olarak gördüğü düzene açıkça karşı çıkmıştır[2]. Yasin'in mesajı ilk olarak, tahtta olduğu süre zarfının büyük bir kısmında muhalif hareketleri ve önde gelen muhalif figürleri tasfiye eden Kral II. Hasan'a hitaben 1974 yılında yazdığı, 'Ya İslam ya da Tufan' başlıklı sarsıcı mektupla ortaya çıkmıştır[3]. Krala ülkeyi doğru bir rotada ilerletmesi için önerilerini sunduğu bu mektup sebebiyle Yasin, üç buçuk yıl hapis yatmış ve bir akıl hastanesine yatırılmıştır.

1981 yılına gelindiğinde Yasin; İslam, toplum ve siyaset alanına ilişkin bir reform ihtiyacı konusundaki fikirlerine binaen Adalet ve İhsan Cemaati'ni (AWI) kurmuştur. Nebevi Yöntem isimli kitabı başta olmak üzere Yasin'in yazıları grubun ideolojik ve siyasi karakterinin temellerini oluşturmuştur. Bu kitapta ve sonraki yazılarında Yasin; şiddetin reddi, eğitim savunuculuğu ve siyasal reformlara olan ihtiyaç başta olmak üzere grubun ana fikir ve inançlarını belirlemiştir[4]. Bu nokrada grup, 'üç hayır' belirlemiştir: Bunlar sırasıyla; (1) şiddete hayır, (2) gizliliğe ve gizli eylemlere hayır ve (3) dış etkiye ya da dış aktörlerle ortaklığa hayır şeklindedir. AWI'nin tanımlanan misyonu ismine de yansımıştır: Grup adaletin halkı siyasal ve medeni haklarına kavuşturacağını, böylelikle de halkın 'ihسان'ı (iyilik) üstlenebileceğini savunmaktadır. 'Ruhanilik' olarak da tercüme edilen ihسان ise halkın onurunu geri kazanmasına yardımcı olmak için ruhun iyiliği, 'iyi' olma hâli ve 'salih amel' (iyi, güzel, faydalı iş) işlemek anlamına gelmektedir. Bu, Yasin'in adalet ve ihسان gibi ana İslami kavramları Fas bağlamına nasıl uyguladığının bir örneğidir[5].

Grup geleneksel olarak alt toplumsal sınıflara hitap etmiş ve geniş bir takipçi kitlesi yaratmıştır; destekçilerinin sayısı gizli tutulmuş olduğu için bunu ancak hareketlilik kapasitelerinden gözlemlemek mümkündür. Ayrıca rejimin casuslarının sızmasından korkan grubun alım süreçleri ihtiyatlıdır ve üye olabilmek için karmaşık bir süreç izlemek gerekmektedir[6]. Grup üyeleri yıllar boyu işkence görmüştür; Yasin ise hapisten çıkmasının ardından ev hapsinde tutulmuştur[7]. Her ne kadar Kral IV. Muhammed, 1999 yılında tahta geçmesinin ardından muhalefet üzerindeki kısıtlamaları gevşetme eğilimi kapsamında grubun üzerindeki devlet baskısını hafifletmiş olsa da bu durum, büyük ölçüde AWI'nin üzerinde topladığı ilgiyi ve dolayısıyla cazibesini ekarte etmeyi amaçlayan bir yol olmuştur. Fakat grubun liderleri ve üyeleri, grubu tedirgin etmek ve erişim alanını kısıtlamak için devletin farklı ve daha gelişmiş yöntemler kullanarak grubu hâlen hedef aldığını iddia etmektedirler[8]. Bu ve benzeri durumlara; örneğin, AWI'nin, genç nüfusu eğittiği ve potansiyel üyelerinin ilgisini çektiği yaz kampları düzenlemesinin devletin izni dışında gerçekleştiği iddiası da dâhildir[9].

Eğitim alanı AWI'nin toplumsal yardım odağının öncüsüdür. Üyeler mülakatlarda Yasin'in açıklamalarını hatırlatarak siyasetin ilgilerinin yalnızca bir parçası olduğunu, eğitimin ise başlıca odakları olduğunu belirtmiştir[10]. Grubun eğitim hedefi, ayırt edici bir özelliği olması ve kalkınmayı mümkün kılmasına inanılan temel öğretiye dayanmaktadır. Grubun, üyelerine göre devletin sıklıkla müdahale ettiği ve engellediği eğitim faaliyetleri arasında dini konuların tartışıldığı ve kimi önerilerin sunulduğu toplantılar ile grubun genç katılımının önemli bir boyutu olan yaz kampları düzenlenmektedir[11]. Ayrıca grup, aktif olduğu topluluklarda -kendi iddialarına göre Fas'ın tamamında- kuvvetli bir toplumsal doku oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, grupla ilişkili olan yerel yardım kuruluşları toplumun haklarından mahrum edilmiş

ve yeterli hizmet alamayan üyelerine çok sayıda hizmet sağlamaktadır. Üyeler de bizzat yaşadıkları çevrelerdeki bireylere ve ailelere yardım etmektedirler. Örneğin üyeler, bir sorunla cebelleşen bir arkadaşları ya da ölüm, doğum ve evlilik gibi önemli gündelik gelişmeler konusunda yardıma ihtiyaç duyan komşuları için para toplayabilmektedir. Grubun Fas dışından gelen kaynaklarla finanse edilmediğini ve büyük ölçüde bireysel ya da küçük gruplar seviyesinde fonlandığını iddia ettiği bu oldukça doğal toplumsal yardım ve destek sistemi, grubun toplumda cazibe ve sadakat yaratması konusunda çok büyük bir etkiye sahiptir. Bu, AWI'nin yoksul ve yeterince hizmet alamayan kitleler nezdindeki cazibesinin de temelini oluşturmaktadır[12].

Her ne kadar bu türden bir toplumsal aktivizm geçmişte gruba fayda sağlamış olsa da daha geniş kapsamda toplumsal ihtiyaçları karşılamak grubun finansal ve organizasyonel kabiliyetini ve sınırlarını aşmaktadır. Ayrıca, siyaset ve yönetime müdahil olmadan gerçekleştirilen tabandaki çabaların yetersiz kaldığı düşüncesi özellikle Faslı genç nesiller arasında yaygın bir kanaattir. Fas'ın temel kalkınma göstergelerinde son 20 yılda yaşadığı gelişmeler, bir bütün olarak ülkenin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik zorlukların niteliğini değiştirmektedir. 1990'lı yıllardan bu yana sağlık hizmetlerine erişim, eğitim ve gelir seviyesi de dâhil olmak üzere ülkenin kalkınma göstergelerinde görece bir iyileşme sağlanmıştır. 1990'dan 2017'ye ortalama yaşam süresi 64.7 yıldan 76.1 yıla, okullaşma oranı da 6.5 yıldan 12.4 yıla, Yurtiçi Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) –kişi başına düşen milli gelir- ise 3.800 Amerikan dolarından 7.340 Amerikan dolarına yükselmiştir[13]. Yine de Fas'ın temel kalkınma göstergeleri komşu ülkelere kıyasla geride kalmış ve ülke çok sayıda sorunla mücadele etmek durumunda kalmıştır; ancak söz konusu gelişme yetersiz olsa da kayda değerdir. Her ne kadar AWI'nin yaptığı gibi küçük topluluklara bazı temel hizmetlerin sağlanması hâlen önemli bir konu olsa da Fas'ın bizzat bir devlet aygıtının ya da

onu yöneten bir siyasi aktörün sağlayabileceği daha verimli ekonomik ve toplumsal politikalara daha çok ihtiyacı bulunmaktadır.

Siyasete bakışı bağlamında grup, ideolojik yelpazenin çeşitli noktalarındaki birçok siyasi aktörün deneyimlerinden yola çıkarak aktüel siyasi süreçlerde yer almanın, yalnızca bu aktörlerin asimile olmasına ve monarşinin rolünü güçlendirmeye yaradığına inanmaya devam etmektedir[14]. 1998’de grubun Şura Meclisi, hazırda tutulan bir siyasi parti olması amaçlanan bir siyasi ‘bölüm’ kurmuştur. Bu siyasi kanat ayrıca gruba stratejik açıdan yön vermekte ve siyasi partiler, sivil toplum grupları ve resmi makamlar da dâhil olmak üzere diğer aktörlerle koordinasyon içerisinde olmayı amaçlamaktadır. AWI, amacının adil düzene dayalı bir sistem kurmak olduğunu savunmaktadır. Gruba göre bu sistemin “temeli şura (istişare), ruhu ise ihsan”dır. “Genel katılım, siyasi çoğulculuk, kurumların ve hukuk devletinin üstünlüğü, sistemin sürdürülebilirliği ve dinamizminin güvencesi; diyalog ve halkın katılımı ise seçenekler sunmanın yoludur.” Fakat grup, bunların ötesinde çok az ek detay sunmaktadır. İstisnai bir olayda, Yasin’in kızı ve geçmişte dobra tavrı ve medyadaki sık görünürlüğü ile bilinen Nadya Yasin, 2005’te El-Üsbuiyye El-Cedid isimli Fas gazetesine verdiği bir mülakatta, prensipte monarşik bir sistemden cumhuriyetçi bir sistemi tercih ettiğini belirtmiştir. Mülakat sonrasında gelen beklenmedik tepkiler ve yasal işlem sebebiyle ilgili ifadelerin bağlamından kopararak değerlendirildiğini ve soyut entelektüel tercihlerle ilgili genel bir gözlemden ibaret olduğunu belirterek sözünden dönmüştür.

Fas’ta 2000’lerin başında siyaset alanının açılmaya başlamasıyla grup siyasete katılım için doğru zamanın gelip gelmediğini tartışmıştır. Fakat grubun yöneticileri, pozisyonlarını değiştirmek için henüz zamanın gelmediğini savunmuştur. Bu duruş, monarşi siyasete egemen olduğu sürece AWI’nin siyasete katılmayacağı anlamına

gelmiştir. Bir diğer önemli faktör de grubun şiddetsiz yöntemlere olan inancıdır. Aynı zamanda bu faktör grubun içinde bulunduğu bir ikileme karşılık gelmektedir: Grup bir yandan şiddetsizliği ve değişimin sert bir devrimle gelmeyeceğini savunurken, bir yandan siyasal sürece katılımı da değişim için bir yol olarak görmemektedir. Grubun ‘davet’e olan bağlılığına dayanan bu “ne katılım ne de devrim” yaklaşımı, krallığın kısıtlayıcı politikalarına bir tepkidir. Fakat bu yaklaşım, rejimin diğer grupların toplum nezdindeki meşruiyetini söz konusu grupların sahip olduğu ana fikirlerinin içini boşaltarak baskı yoluyla ortadan kaldırmaya girişmesi AWI’nin popülerliğini korumasını sağlamıştır[15]. Bu durum görünürde AWI’nin birbirine zıt görünen, siyasetin yozlaştırmadığı fakat siyasetin dışında kaldığı için tehlike arz etmeyen; mevcut sistemi reddederken şiddetsizliği devam ettiren bir duruşun benimsenebilmesini sağlamıştır. Katılım konusu 2011’deki protestoların ardından yeniden gündeme gelmiş ve bu kez farklı bir tepki yaratmıştır.

PJD ile MUR’un Stratejik Ortaklığı

AWI siyasetten uzak durmaya devam ederken, PJD yavaş yavaş ve kademeli olarak kendisini bir siyasi aktör olarak kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda PJD, monarşinin kendisi için uygun gördüğü, sarayın o zamana kadar esas siyasi rakibi olarak gördüğü AWI’nin sahip olduğu desteğin bir kısmını elinden alan, kolayca kontrol altında tutulabilen alternatif bir İslamcı aktör rolünü yerine getirmiştir. Burada, PJD -ve dolayısıyla ‘davet’ kanadı MUR- ile AWI arasındaki temel farklılığın, değişimin hayata geçirilmesinde en iyi yolun mevcut siyasal yapı içerisinde reform yapmak olduğu inancı şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. PJD ve MUR iç içe geçmiş ve neredeyse ayrılmaz tarih ve amaçlara sahiptir. PJD’nin kuruluşu ‘Chabiba İslamiya’ isimli, Fas’ın ilk İslamcı örgütlerinden olan bir yeraltı örgütüne dayanmaktadır. ‘Chabiba İslamiya’ gizli faaliyetlerinden vazgeçmiş, monarşiyle

diyalog hâlinde olmayı ve monarşinin baskısıyla siyasi alana girmeyi kabul etmiştir. 1996'da 'Chabiba'nın eski üyeleri, o dönemde aktif olmayan Anayasal Demokratik Halk Hareketinin (MCPD) yönetimini üstlenmiştir[16]. Boykot döneminden sonra MPCD, 1997 seçimlerine katılmış ve parlamentoda 9 sandalye kazanmıştır. 1998'de parti, ismini değiştirmiş ve artık 'Adalet ve Kalkınma Partisi' (PJD) olmuştur[17].

1982'de 'Chabiba İslamiya'dan ayrılan İslami Cemaat isimli örgüt 1992'de Islah ve Tecdit Cemaati adını almış, 1996'da ise İslami Gelecek Derneği ile birleşerek Tevhid ve Islah Hareketi'ni (MUR) oluşturmuştur[18]. MUR'un kurucu dokümanında, hareketin siyasetten ziyade din ve toplumsal ihtiyaçlara odaklanacağı belirtilmiştir. Pratikte ise MUR'un toplumsal reformlara, PJD'nin ise siyasete odaklanmasıyla farklılık sadece işlevde olmuştur. MUR'un misyonu eğitim, davet ve terbiye olmak üzere üç ana alana odaklanmıştır. Ek olarak örgüt, üyelerinin 'ortak' olarak isimlendirdiği, kadınlar, öğrenciler ve çocuklar gibi farklı toplum kesimlerine odaklanan ajandalara sahiptir. Bu ortaklık neticesinde toplumun en savunmasız kesimlerine toplumsal hizmetler ve destek sağlanmaktadır. MUR'un çalışmalarının bu bölümü yakın dönemde genişlemiş ve grubun Fas toplumunun farklı kesimlerindeki varlığını arttırmaya yardımcı olmuştur[19].

Eğitim çalışmalarıyla ilgili olarak MUR, medeni görevler ve sorumluluklarla birlikte doğru İslami prensip ve pratiklerin üyelere ve üyelerin ailelerine aşılmasına odaklanmıştır. MUR ile AWI gibi diğer İslamcı örgütler aynı davet metodunu paylaşmakta, fakat bu örgütlerin yaklaşımlarında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle, MUR'un başkanı Abdürrahim Şeyhi, geçmiş birkaç yıl boyunca Fas halkının ihtiyaçlarını dikkate alarak davet hedeflerini belirleme sürecinden geçtiklerini açıklamıştır. Şeyhi, bu süreci "davet sadece genel anlamıyla tevhidi (birlik) yaymak değildir; Müslümanlar arasında daha iyi davranışları teşvik etmekle ilgilidir." sözleriyle ortaya koymuştur.

MUR, Fas halkının İslam’a hâlihazırda bağlı olduğuna, fakat İslam’ın toplumsal ve bireysel öğretilerini pekiştirmek gibi ek yönlendirmelere ihtiyaç duyduğuna inanmaktadır. Örgüt, davet amacını ‘revize’ ederken kendi ifadeleriyle “dürüstlük ahlâkını yaymaya” odaklanmıştır.

Her ne kadar MUR ve PJD iki ayrı kurum olsa da her iki hareketin de birbiriyle bağlantılı kuruluş süreçleri ve birbirinden farklılık arz etmeyen tarihleri ve ortak vizyonları, MUR’un siyasi rolü ve PJD’nin dini rolünün kapsamıyla ilgili endişe kaynağı olan yakın ve belirsiz bir ilişki ortaya çıkarmıştır. MUR, bugün adı PJD olan MPCD’ye stratejik yönlendirme, fonlama ve insan kaynağı sağlayarak partiyi yeniden yapılandıran örgüt olarak bilinmektedir. Öyle ki MUR üyeleri, aynı zamanda PJD üyeleri olmuş ve MUR, PJD’nin 1997’deki seçim kampanyasını finanse etmiştir[20]. PJD’nin kurumsal yapısı MUR’unkine benzemekte ve üyeler partiyi örgütün ‘oğlu’ ya da ‘çocuğu’ olarak tanımlamaktadır[21]. Yönetimin ‘kabulleniş’ olarak tanımladığı ilk dönemin ve 2003’teki Kazablanka saldırısının ardından PJD’nin daha büyük bir inceleme altına alınması ile birlikte parti yöneticileri, MUR ile olan bağlantılarının vurgusunu azaltmışlardır.

MUR’un siyasi görüşleri temelde PJD’ninki ile aynıdır. Bir üyenin anlattığına göre; bölgedeki diğer İslamcı örgütlerin aksine MUR, ‘Çözüm İslam’dır’ temelli geleneksel İslamcı ifadenin artık geçerli olmadığı, her ne kadar İslam’ın en iyi referans olsa ve çok sayıda cevap sunsa da tek başına tüm sorunları çözüme kavuşturamadığı kanısındadır. MUR hâlen Müslüman toplumunun Hadis ve Kur’an’a dayanması gerektiğini savunsa da örgüt “ilk günden itibaren demokrasiden yana tercihte bulunmuştur”[22]. Bu ifade, grubun varlığı ile toplumsal ve siyasi çalışmalarını yürütme kabiliyetinin temelinde olan koşullanma yıllarının bir yansımasıdır ve grubun bu gerçeklikle ne kadar barışık olduğunu ve bu gerçekliği ne kadar içselleştirebildiğini göstermektedir. Bu duruş, Fas siyasetinde var olabilmenin tek yolu olmanın yanında,

grubun kanaatine göre Fas toplumunun büyük bir çoğunluğunun beklentisi de bu yöndedir.

PJD'nin Ayrışması

PJD, kuruluşundan itibaren MUR ile olan ilişkileri de dâhil önemli ideolojik dönüşüm ve adaptasyon süreçlerinden geçmiştir. Kazablanka saldırıları hareket ile parti arasına bir mesafe konulması yönünde bir dış baskı yaratmıştır. Bu durum, MUR ile PJD'nin o dönemde benzer bir bölgesel tartışmanın yansıması olarak gerçekleşen, din ile siyasetin kesiştiği alanların nasıl yönetileceği ve ayrımın ne derecede makul olduğu üzerine kafa yorduğu tartışmalarla birlikte ele alınmıştır. 2003'teki olağanüstü kongresinde MUR, daha pragmatik bir rota benimseme arzusunun göstergesi olarak İslam âlimi Ahmet Raysuni yerine âlimi olmayan bir lideri, Muhammed El-Hamdavi'yi seçmiştir[23]. Yeni yönetim ile birlikte parti ve örgüt kademeli bir ayrışmaya -ya da tarafların kullandığı tabirle 'farklılaşmaya'- doğru gitmiştir[24].

2003 saldırısının ardından MUR, hoca ya da İslam âlimleri gibi görünür bir İslami kimliğe sahip üyelerinin seçimlerde PJD listelerinden aday olmaması ve parti için kampanya yapmaması doğrultusunda çaba göstermiştir. Ayrıca MUR, yöneticilerinin PJD yönetim çevrelerindeki varlığını da sınırlamıştır[25]. MUR Başkanı Şeyhi; örgütün bunun yerine eğitim, davet ve terbiyeye odaklandığını belirtmiştir. 1990'ların sonundan bu yana ise MUR ve PJD'nin ilişkisi farklı aşamalardan geçmiştir: Bunlar; başta söylemlerin farklılaşması, sonrasında işlevlerin farklılaşması, hâlihazırda ise yönetsel organik bağların ayrıştırılması[26] şeklindedir. Geçmişte iki kurumun birbirinden ayrı karar organları ortak üyelere sahip olmuştur; örneğin, çok sayıda üye hem PJD'nin hem de MUR'un yönetiminde görev almıştır. Bu durumun bağımsızlıklarını etkilememesi için iki kurum da kademeli olarak iki kurumda da görev alan üyelerin sayısını azaltma yoluna gitmiştir[27].

PJD'nin ideolojik ve dini hareketle olan bağlarını zayıflatma çabaları, örgütün siyasi alandaki varlığını sınırlama çabalarına eşlik etmiştir. Parti, daha sonraki seçimlerde gösterdiği adayların sayısını sınırlamıştır. 2011'e kadar parti, kendisini parlamentodaki varlığı sürekli ve sessizce güçlenen, kendi ayakları üzerinde durabilen bir siyasi aktör olarak kabul ettirmiştir[28].

Protestolara Yanıt

2011'deki protestolar hem PJD hem de AWI için önemli imkânlar sağlamıştır. İki grubun da gösterdiği birbirinden farklı tepkiler, grupların ülkenin istikrarı ve reform için en iyi yöntem konusundaki algılarını yansıtmıştır. Protestocular Fas sokaklarına inmeye başladığında PJD ve MUR, Tunus'ta Bin Ali rejimini, Mısır'da ise Mübarek rejimini deviren protestoların monarşiyi de devirmeye gücünün yeteceği değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Ardından önceliklerinin monarşiyi korumak olduğuna karar vermiş ve protestolara katılmamışlardır. Bu duruş, parti ve örgütün çatışmadan kaçınma, mevcut yapıları muhafaza etme ve çalışmalarını mevcut yapılar kapsamında yürütme yaklaşımıyla uyumlu bir duruş olmuştur[29]. Parti ve örgüt; tepkilerinin, 'istikrar içinde reform' ya da istikrarsızlıkla sonuçlanabilecek protesto ve eylemsizlikle sonuçlanabilecek 'herhangi bir şekilde katılmama' seçeneklerine alternatif bir 'üçüncü seçeneğe' olan ihtiyaçtan ilham aldıklarını vurgulamıştır[30].

AWI ise aksine, 20 Şubat Hareketi ve diğer solcu ve seküler gruplarla iş birliği yaparak ülkedeki protesto dalgasının arkasındaki itici bir güç olmuştur. Grubun kararı, önemli sorunlarla ilgili harekete geçme eğiliminden kaynaklanmıştır. Grup, protestoları radikal bir değişim için olmasa da şikâyetlerini dile getirmek için önemli bir imkân olarak görmüş, bu duruşu ile siyasi katılımını ve daha önemlisi iyi niyet temelli hareket ettiğini kanıtlamayı amaçlamıştır. Yapılan mülakatlarda

AWI üyeleri 2011'deki seferberliklerini, grubun getirebileceği türden değişimin bir kanıtı ve grubun 'alakasız' kaldığına yönelik eleştirilere bir yanıt olarak nitelendirmiştir. Üyelerse sıklıkla siyasi katılımın bireylere hizmet için olması gerektiğini, grubun protestolara katılımının insanlara yardımcı olduğunu belirtmişlerdir[31].

AWI ayrıca, katılımına ya da protestoların nasıl ilerlediğine dair herhangi bir sınır belirlememe konusunda dikkatli davranmıştır. Protestoların monarşiyi ciddi reformları hayata geçirmeye, hatta gerçek anlamda bir anayasal monarşiyeye geçmeye zorladığı durumda AWI söz sahibi olmak istemiştir. Protestoların daha da büyük değişimler getireceği durumda ise AWI her tür sonuca açık bir duruş sergilemiştir. Bunu yaparken, grubun barışçıl katılımının gösterdiği şiddetsizlik tavrı ve 20 Haziran Hareketi ve sol güçlere katılmasının gösterdiği çoğulculuk prensiplerine göre hareket etmiştir. Her ne kadar nihai hedefini açıkça ifade etmese de grubun prensipleri katılımına da açıkça yansımıştır[32].

Sarayın, protestoların başlangıcından sadece haftalar sonra gelen, Mart 2011'deki anayasayı değiştireceğine dair açıklaması protesto hareketinin ivmesini azaltmış ve hareketi bölmüştür. Bazıları sarayın güdümünde ilerleyecek bir anayasa revizyonu sürecini eleştirmiş ve referanduma yönelik boykot çağrısında bulunmuştur. Diğerleri ise reformları, daha demokratik bir siyasi sisteme yönelik somut ve göreceli bir ilerleme olarak görmüştür. Görüş farklılıkları ile birlikte protestolar giderek küçülmüştür. Protestoların doğal ve dağınık yapısı protestocu sayısının azalmasına yol açmıştır. Devlet casuslarının harekete sızdığı iddiaları da mevcut kafa karışıklığını derinleştirmiştir.

AWI; pratik, stratejik ve siyasi sebeplerle Aralık 2011'de hareketten ayrılmıştır. Protestoların zirve yaptığı dönemdeki sıklık, örgütün üyelerini harekete geçirme konusundaki yeterliliğini zorlamaya başlamıştır. Üyeler, işe gitmemek ve protestolara ulaşım sağlamak

gibi lojistik konuların, çoğunluğunu işçi sınıfının oluşturduğu üyeleri için maliyetli hâle geldiğini açıkça belirtmiştir. Bu konu, daha stratejik ve siyasi diğer konulara ilaveten, grubun üyelerine harekete geçme çağrısı yapma istekliliğini etkilemeye başlamıştır. Protestolar devam ederken yönetim, üyelerinin omuzlarına böylesine bir yük bindirmeye devam etmek istememiştir. Protesto dalgasının bir bütün olarak gücünü kaybetmeye başlamasıyla birlikte AWI, uzun süreli bir protesto hareketinin PJD'ye daha da büyük bir avantaj sağlayacağından endişe duymuştur. Anayasa değişiklikleri ve protestoların yarattığı ruh hâli hâlihazırda PJD'nin, 2011'den önce mümkün olmayacak bir şekilde seçimlerde rekabet edebilmesini ve sonuç olarak seçimleri kazanmasının da önünü açmıştır. Sonuç olarak AWI, protestoların devam etmesi hâlinde monarşinin geleceğini korumak adına daha da büyük siyasi tavizlerde bulunabileceğinden ve bu tavizlerin PJD'nin işine yarayacağından çekinmiştir[33].

PJD ve MUR'un çok daha dikkatli ve hesaplanmış yaklaşımı, monarşiyi memnun etme önceliklerini göstermiştir. Her ne kadar saray bu iki aktörü kabul etse de artan etki alanlarına karşı temkinli duruşunu devam ettirmiştir. Abdelilah Benkirane liderliğindeki PJD ve faydacı MUR yönetimi, protestolara katılmanın büyük belirsizlikler taşıdığı ve muhtemelen maliyetli bir kumar olduğu konusunda uzlaşmaya varmıştır. Monarşinin istikrarı PJD'ye yalnızca -tek yasal İslamcı siyasi aktör olarak sınırlı rekabetin olduğu- bir konum sağlamayacak, ayrıca protestoların dışında kaldığı ve protestoların reform sağladığı durumda popülerliğinin diğer siyasi aktörlere kıyasla muhtemelen daha yüksek olmasını sağlayacaktır. Protestoların zapt edilemez ya da şiddetli bir hâle geldiği durumda ise yansımalar ya da istikrarsızlık PJD'nin suçu olmayacak ve PJD sonucu sahiplenmek durumunda kalmayacaktır. Dolayısıyla PJD ve MUR, sahip oldukları ajandalar ve benzerlikleri ile birlikte, protesto ve eylemsizliğe alternatif bir üçüncü yol olarak kendi

tabirleriyle 'demokratik reform çağrısında' (Nidā' al-İşlāh al-Dimoqrātī) bulunmuşlardır. Bu çağrı, reforma olan ihtiyacı açıkça vurgulayan ve istikrar ile mevcut siyasi kurumlara olan bağlılıklarını teyit eden bir şekilde, yıl boyu sürecektir tartışma ve müzakereleri kapsamıştır. Amacıyla uyumlu olarak bu çağrı, daha çok monarşiye daha geniş bir güvence sağlayan ve temkinli duruşları sebebiyle yöneltilebilecek eleştirilere karşı bir halkla ilişkiler çabası olarak kalmıştır.

PJD'nin Küçülmesi

2011 protestolarından PJD'nin ilk aşamada faydalandığı kadar hiçbir siyasi parti faydalanmamıştır.

Protestolara yanıt olarak Kral IV. Muhammed, seçilmiş hükümete daha çok güç ve dolayısıyla seçilmiş aktörlere daha geniş siyasi rol tanıyan bir anayasa reformu sunmuştur. 2011'deki parlamento seçimlerinde ise PJD kayda değer bir çoğunluk -395 sandalyenin 107'sini- elde ederek yeni koalisyon hükümetini yönetmeye hak kazanmıştır. Parti yeni rolünü coşkuyla sahiplenmiş, fakat inatçı ve bölünmüş koalisyonun ve sarayın düzen partileriyle çalışmasının gündemine set çekmesiyle de bocalamıştır. Saraydaki ve muhalefetteki partilerin birçoğu, bu hamleyi PJD'nin durdurulması zor görünen seçim gücüne engel olmanın en önemli yolu olarak görse de partinin, birçok bakımdan, güçlü taban katılımına dayanan ve ayakları yere basan rolünü korumuş ve ilerletmiştir. Partinin ilk döneminde hırslı ekonomik ve toplumsal reform gündemini popülist retorikle birleştirme yaklaşımı, partinin 2015'teki yerel ve bölgesel seçimlerde yükselmesini sağlamıştır. Partinin o dönemki Başbakan Abdelilah Benkirane tarafından yürütülen popülist retoriği, artan popülaritesinde önemli bir rol oynamıştır. Partinin performansının genel olarak pek iyi olmamasına ve Faslıların daha cesur bir yaklaşım beklediği belirli reformları hayata geçirme konusunda sıkıntı yaşamasına karşın tatmin edici bir performans

sergilediği düşünölmüştür. Bu algı, Eylül 2016'da daha büyük bir seçim zaferiyle sonuçlanmış, nihayetinde parti oyların çoğunluğunu elde etmiş ve parlamentoda daha fazla sayıda sandalye -395 sandalyeden 125'ini- kazanmıştır[34].

Tüm bunlar partinin yönetim için monarşiyle rekabet etmesini sağlamış, aynı zamanda da monarşinin, 2011'de devrettiği sınırlı siyasi alanın amaçlanandan daha fazla etkiye sahip olduğunu fark etmesine zemin hazırlamıştır. Bu değişimler siyasi aktörlerin, özellikle de bir İslamcı siyasi aktörün siyasete ve ülkenin siyasi söylemine egemen olmasını sağlamıştır. Parti halkla daha uyumlu bir yapı olmaya ve seçmenlerin ihtiyaçlarını karşılama çabalarını göstermeye çalışırken monarşi, doğal olarak PJD'nin artan popülerliği ve siyasi nüfuzunu bir tehdit olarak görmüş ve partinin yükselişini sınırlamak için harekete geçmiştir. Saray, sadık partilerle birlikte PJD'nin hükümet kurma sürecini tıkamış, PJD lideri Benkirane'nin yerine daha uysal bir figür olan Saadeddin Osmani'yi getirmiş ve partiyi seçim sonuçlarını yansıtmayan geniş bir koalisyon kurmaya zorlamıştır. Bu tecrübe, sarayın attığı adımlara karşı verilecek tepki konusunda aynı fikirde olmayan parti yönetimini bölmüştür. Uzun süren ve çekişmeli hükümet kurma sürecinin 2017'nin başlarına sarkmasının ardından parti, koalisyon hükümetinin liderliğini korumuştur; fakat, bu sürecin sonucunda zayıf bir koalisyon kurulmuştur ve partinin iç ayrışmaları çözüme kavuşturulamamıştır[35].

Partideki anlaşmazlıklar 2017 sonunda parti içinde yaşanan liderlik tartışmalarının da eklenmesiyle derinleşmiştir. PJD'nin önemli bir bölümü, Başbakan Osmani'nin saraya itaatine karşı bir set çekebileceği umuduyla Benkirane'nin başkanlığının devam etmesinden yana olmuştur. Fakat Osmani Aralık ayında parti içi seçimlerde galip gelmiş ve parti içinde dışlandığını hisseden Benkirane öncülüğündeki reformist kanada bir darbe vurulmuştur[36]. Bu iç ayrışmalar ve

PJD'nin saraya teslimiyeti partinin popülerliğini riske atmıştır. Sürekli baskın bir monarşiye tâbi bir hükümet standartlarında dahi zayıf görülen mevcut koalisyon hükümeti, basit yönetim zorluklarına karşı artan gerginliğe karşılık verememesinin yanı sıra son bir buçuk yıldır ne net bir mesaja ne de az da olsa bir uyuma sahip olmuştur.

PJD'nin hükümet deneyimi umut verici bir şekilde başlamıştır; parti, bu dönemde monarşi ile bir arada varlık göstermenin kırılğanlığı ile reform ve kalkınma mücadelesini başarılı bir şekilde dengelemiştir. Fakat sonrasında bu deneyim bir 'katılım yoluyla ilhak' sürecine evrilmiştir. PJD'nin saygınlığı, sarayın, kendi menfaatlerini gözetken köklü siyasi ve ekonomik elitlerin ve partideki görüş ayrılıklarının baskısı altında zarar görmüştür. Bugün halk değersiz olarak gördüğü partiyi, parti yönetimini, koalisyon hükümetini ve her bir politika girişimini eleştirmekte ve tabiri caizse alaya almaktadır. Partinin, monarşinin bilinen baskıları ve himaye sistemlerine karşı bir duruş sergilemekte başarısız olduğu görüşü yaygındır. Partinin çok sayıda üyesi, uzun süredir korktuklarının başına geldiğini itiraf etmiştir: PJD kamuoyu nezdinde gidenen artan bir şekilde ciddi ve bağımsız bir aktör olarak değil, aslen monarşinin arzularını yerine getirmek için var olan sadık partilerden bir diğeri olarak görülmektedir[37].

2017'deki hükümet kurma krizinden bu yana PJD, büyük ölçüde destekçileri ve genel olarak Fas halkı pahasına monarşiyle olan ilişkilerini tamir etmeye odaklanmıştır. Partinin güncel yaklaşımının gerekçesi, Mayıs 2003'te Kazablanka'da gerçekleşen bombalı saldırıda olduğu gibi geçmişte yaşanan zor durumlarda izlediği yoldan farksızdır. 2003'te partinin lideri olan Osmani'nin, o dönemde olduğu gibi şu anda da küçülmeyi desteklediği görülmektedir. Partinin mevcut yaklaşımı, monarşi memnun olana ya da ilgisini başka yöne kaydırana dek geride kalmaya yönelik benzer bir içgüdüyü yansıtmaktadır. Bunlara ek olarak Osmani'nin, PJD'nin parlamentodaki büyümesinin çok hızlı ve

yönetilemez hâle gelmesi sebebiyle partinin parlamentoda 2011 öncesi büyüklüğüne dönmesi gerektiğini savunduğu iddia edilmektedir[38]. Partinin çok sayıda üyesi, düşük bir seçime katılım oranı beklentisiyle birlikte, partinin aday sayısını sınırladığı 2007'deki gibi bir seçim deneyimine doğru gidildiğini hissetmektedir[39].

AWI'nin Hesapları

AWI'nin 2011'de protestolardan ayrılma kararı kısa süre içerisinde Abdüsselam Yasin'in ölümü ile ortaya çıkan kurumsal belirsizliklerin gölgesinde kalmıştır. Yasin, örgüt içerisinde neredeyse efsanevi bir statü kazanmıştır. Çünkü Yasin, rejimin en sert muhaliflerinden biri olmuştur; adeta rejimi eleştirmek uğruna yaşamıştır. Destekçilerine göre Yasin'in çalışmaları ve ödünleri, eylemsizlik ve korku ile yaşayan bir nesli motive eden önemli bir örgütün kurulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla örgüt, 2011 sonrası bağlamdaki aktif konumunu korurken örgütü bir arada tutma ve liderlik boşluğunu engelleme konularıyla mücadele etmektedir.

AWI'nin uyumunu ve popülerliğini koruma mücadelesi, başarısızlıkla sonuçlanan 2011'deki protestolara katılma yönündeki riskli kararıyla şiddetlenmiştir. Bunun üzerine grup, cazibesini arttırmaya odaklanmış, bu amaç doğrultusunda da daha faydacı olmaya ve Yasin'in mitik imgesinin ötesinde bir temel inşa etmeye çalışmıştır. Örgüt, sonraki aşamaya geçebilmek adına, başkan olarak çok daha az politize olmuş, esaslı bir dini yetkinliğe ve daha modern bir görünüme sahip olan Muhammed Abbadi'yi seçmiştir. Bu bağlamda örgütün, 2012'deki Fas'ın 1970 ve 1980'lerden daha farklı mücadelelerle yüzleştiği gerçeğine uyum sağlaması gerekmiştir. Bu değişim doğal olarak kademeli ve üstü kapalı bir şekilde yapılmış, çeşitli olaylarda Yasin'in çok sayıda sorunla ilgili kapsamlı olarak belgelendirdiği duruşu sebebiyle sekteye uğramıştır.

Örgütün her dönem gündeminde olan katılım konusu, daha geniş cazibe arayışıyla ilgili çekincelere dönüşmüştür. Her ne kadar grup alternatif bir siyasi sisteme yönelik muğlak bir fikir sunsa da siyasetin dışında kalmaya devam ederken toplum nezdinde nasıl güncel kalabileceği sorunuyla cebelleşmiştir. AWI yönetimi, tüm çabalarına rağmen Benkirane hükümetinin pek bir başarısının olamayacağına ve geçmişteki her bir başarısının monarşinin bir lütfu olduğuna inansa da PJD'nin yükselişi AWI'yi endişelendirmiştir [40]. AWI yönetimi sıklıkla PJD'nin popülerliğinin, partinin stratejisi, yaklaşımı ya da başarı geçmişinden ziyade İslamcı mesajın güçlü cazibesinin bir göstergesi olduğunu savunmuştur. Bununla beraber örgüt içerisinde, örgütün siyasete katılmamasının PJD'nin karşısındaki rekabeti azalttığına ve PJD'nin İslamcı oydan yararlanmasını sağladığına yönelik algı kayda değer oranda paylaşılmaktadır.

AWI ayrıca, kendilerine olan desteğin seçimleri boykot etmek anlamına geldiği için, seçime katılımın düşük olmasının örgütün popülerliğinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Nitekim Libya, Cezayir, Ürdün ve Mısır'ın ardından MENA Bölgesi'ndeki en düşük beşinci seçime katılım oranına sahip olan Fas'ta seçmen ilgisizliği uzun süredir devam eden bir sorundur[41]. Bu sorun Faslıların siyasi kurumlara ve liderlere olan güvensizliğinin yanı sıra monarşiyi hâkim ve değişmez siyasi güç olarak görmesinin de bir yansımasıdır. Seçime katılım oranı 2007'de %37 seviyesindeyken bu oran, 2011'de %45,5 seviyesine çıksa da 2016'da %42,2 seviyesinde kalmıştır. Ayrıca bu oranlar kayıtlı seçmenlerin seçime katılım oranını göstermektedir; oysa çok sayıda oy kullanma hakkına sahip vatandaşın seçmen kaydı bulunmamaktadır [42]. Seçime katılım oranlarını kendisini destekleyen bir mantıkla yorumlayan AWI, bir siyasi aktör olarak seçimlere katılmayı reddetmesinin Faslıların çoğunluğunun tercihine yansıdığını savunmaktadır[43].

Fakat AWI'nin duruşu özellikle 2011 sonrasında eleştirilere konu olmuş, kimilerinin örgütü 'öylece bir kenarda oturduğu' gerekçesiyle "kanepe partisi" olarak tanımlamasına yol açmıştır[44]. AWI'nin devam eden çekimserliği, grubun haddinden fazla idealist ve muhtemelen alakasız olduğu görüşlerini pekiştirmektedir. Bu sırada, AWI içerisindeki ağırlıklı görüş, PJD'nin 2016 ve 2017'de yaşadığı ve monarşinin partiyi bölmeyi başarmasıyla sonuçlanan süreçlerin, örgütün katılmama tercihinin haklılığını doğruladığı yönündedir. Örgüt bu süreçleri monarşinin mutlak idaresinin tasdikinin ve ayrıca katılımın faydasızlığının -hatta katılımın arz ettiği tehlikenin- bir diğer örneği olarak görmektedir[45]. AWI yönetimi, siyasete katılmayı reddetmesinin etkileriyle cebelleşmeye bırakılmıştır.

AWI, seçilmiş bir yönetime sahip medeni bir devlet vizyonunu uygulamak adına başka çeşitli adımlar atmıştır. Örgütün daha seyrek harekete geçtiği görülmektedir. Ayrıca grubun 2011 öncesinde medyada sahip olduğu güçlü görünüm azalmıştır: Örgüt, eskiden olduğunun aksine siyasi tartışmaların ön planında çok daha düşük bir sıklıkla yer almaktadır. Bu durum, daha önce belirtildiği gibi örgütün cazibesini yitirme korkusunu yansıtmaktadır. Katılımın daha başka riskleri de bulunmaktadır; örneğin PJD'nin yaşadığı deneyim partiyi alakasız, ya da daha kötüsü değersiz kılmıştır. Fakat beklemek de risksiz bir alternatif değildir. Eğer AWI yeni bir siyasi bağlamı bekliorsa, sunduğu mesajın aynı cazibeye sahip olacağının bir garantisi bulunmamaktadır. AWI katılım için yepyeni koşullar bütünü bekliorsa, bu koşullar bütünü örgütü yaratan bağlamı da değiştirebilecektir.

Dolayısıyla AWI'nin stratejisini tamamen kavramak ya da çelişkilerini çözmek oldukça zordur. Örgüt, bu zorlukların bir kısmının üstesinden gelmek için çeşitli siyasi aktörler arasında yapılacak, yeni bir sistemin prensiplerini ve temellerini belirleyecek ve sonrasında halkın oyuna sunulacak bir anlaşmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Fakat iş birliğinin

güçlüğü, örgütün siyasete katılmama duruşunun doğasından kaynaklanmaktadır. AWI mevcut sürecin verimliliğine inanmadığı ve süreç ile katılımcılarını itibarsızlaştırdığı için diğer aktörlerin AWI ile birlikte çalışması ya da sadece sınırlı sorunlar üzerine çalışması mümkün değildir. AWI'nin çelişkileri örgütü giderek artan bir yalnızlığa mahkûm etmektedir.

Her ne kadar 2011 sonrasında seçime katılım oranı kısmen artmış olsa da diğer göstergeler Fas halkının siyasete daha çok ilgi duyduğunu ve katıldığını, siyasi aktörlerin ve kurumların performansını değerlendirmeye ve bu aktör ve kurumları sorumlu tutmaya hazır olduğunu göstermektedir. AWI siyasete katılmak için yeni bir siyasi sistem talep ederken, Fas yönetimi genel olarak daha faydacı bir tutum sergilemektedir. Faslılar, reform arayışlarında şimdiye kadar talepleri konusunda oldukça açık olmuşlardır. Monarşi popüler olmaya devam etmekte, fakat Faslılar daha şeffaf, güvenilir, hesap verebilir ve etkili bir monarşik yönetim talep etmektedir. Faslılar artık taleplerini sadece siyasetçilere değil, giderek artan bir sıklıkta Krala ve bir kurum olarak monarşiye iletmektedir.

MUR Bir Çözüm Sunabilir mi?

PJD, bu belirsiz zaman aralığında içinde bulunduğu açmazdan çıkmak için bir yol haritası çizmeye çalışırken, zararını bir miktar azaltmak adına tabanıyla olan bağlantılarına güvenmiştir. MUR ve PJD, artık toplumsal reform, siyasi ve medeni bilinç üzerine görüşlerini geliştirme ortak hedefi ve ana akım İslamcılık referansına dayalı bir 'stratejik ortaklıktan' ve iş birliğinden söz etmektedir[46]. PJD'ye faydacı ve kısmi bir dini ton verme çabaları, iki kurumun birbirini desteklemediği anlamına gelmemektedir. İki grubun bağlantısı, bu çabalara karşın güçlü olmuştur ve güçlü kalmıştır.

İki grup arasındaki PJD ile ilgili kafa karışıklığı ve eleştirilerin kaynağı olan görece muğlak ilişki, popülerlik kaybının bir kısmını telafi edebilecektir. Daha önce siyasi görevi ile MUR'un davet görevi arasına mesafe koyması gereken PJD'nin bugün ikisini daha yakın kılması gerekmektedir. MUR ve PJD'nin ilişkisi üzerine olan tartışmanın evrilmesiyle iki grubun gücünün kaynağına yönelik algı da evrilmiştir. PJD'nin hükümet deneyiminden önce MUR, esas gücün kaynağı olarak görülmüştür. MUR, PJD'nin 'atan kalbini' ve "seçmen deposunu" oluşturmuştur[47]. Yıllar boyunca PJD, mesajını Fas toplumuna yaymak için MUR'un kitlelere erişimi ve güçlü toplumsal bağlarından yararlanmıştır; nitekim bu çabalar 2011'deki parlamento seçimlerinde işe yaramıştır. 2016 seçimlerinde görüldüğü üzere, 2011 ve 2016 arasında parti Benkirane'nin liderliğinde büyüdükçe ve daha etkili hâle geldikçe güç dengesi kademeli olarak değişmiştir. Parti gücün kaynağı hâline geldikçe ayrışma kararı ve ayrışmanın seviyesiyle ilgili ayrıntılar yön değiştirmiştir.

PJD'nin içinde bulunduğu iç ve dış kriz hâli muhtemelen partiyi MUR'a yaklaştırmaya mecbur kılacaktır. MUR'un 3 Ağustos 2018'de gerçekleşen 6. Genel Kurulunda Abdürrahim Şeyhi ikinci kez başkan olarak seçilmiştir. Yönetim, aynı zamanda PJD'nin Genel Sekreterliğinin üyesi olan iki Yönetim Konseyi üyesinin yerine yeni isimler seçmiştir ve bu şekilde daha kapsamlı bir ayrışmaya doğru bir adım daha atılmıştır[48]. Hareket ayrıca sonraki aşamada eğitim ve özellikle de toplum alanındaki çalışmalarına ağırlık vereceğini belirtmiştir. Hareketin bu yolla partinin iç işlerine doğrudan müdahil oluşunu sınırlayarak güncel siyasi ve toplumsal baskılara uyum sağlamaya çalıştığı açıktır. Fakat Şeyhi "PJD bizi bırakmak istese de biz onu bırakmayacağız" açıklamasında bulunmuştur. Şeyhi ayrıca, parti içindeki ya da partinin yüzleştiği herhangi bir mücadelenin, MUR'un çözüme katkı sağlaması için bir teşvik olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında Şeyhi,

siyasi kısıtların bulunmaması sebebiyle MUR'un kendi reformunu gerçekleştirme işinin PJD'ninkinden daha kolay olduğunu, halk nezdinde MUR ve PJD'nin ayrılmaz temellerinin birinin çalışmalarının iyisiyle kötüsüyle diğerini de etkileyeceği sonucunu doğurduğunu belirtmiştir[49]. PJD son yıllarda, MUR'un devlete bağlı dini kurumlara erişimiyle birlikte kayda değer ölçüde artan hayır işleri ve toplumsal erişim çalışmalarından yararlanan esas taraf olarak kalacaktır. Anekdot kanıtlar MUR yelerinin resmi kurumlarda önemli dini pozisyonlarda yer aldığını göstermektedir[50].

PJD'nin içinde bulunduğu zorluklar, artan protesto hareketleriyle birlikte muhtemelen MUR'un toplum odağını ve siyasete olan mesafesini destekleyecektir. MUR'un topluma yönelik ilgisi, özellikle de 2011'de kayıtlı bir örgüt olması ve bu yolla sivil toplum kuruluşları ve vakıf ortakları aracılığıyla devlet fonlarından yararlanmaya başlamasıyla son yıllarda artmıştır. MUR ayrıca yıllık gelirinin %2,5'ini sağlayan yeleri aracılığıyla da gelir elde edebilmektedir. MUR, bu tür toplumsal erişim, hizmet ve destek çalışmalarıyla ve siyasetten uzak kalarak toplumda eksik gördüğü ihtiyaç karşılamaya çalışmaktadır.

MUR'un ortak olduğu kurumlar arasında Zehra Faslı Kadınlar Forumu, ğrenci Yenilik rgt (Attajdid Tollabi), Besme Sosyal Hizmetler Teşkilatı ve Faslı ocuklara Umut Birliği bulunmaktadır. Bu kurumların her biri bağımsız olmakla birlikte MUR'un stratejik yönünü takip etmektedir. Bu gruplar aracılığıyla MUR çok sayıda farklı alandaki mevcudiyetini korumaktadır. Zehra Faslı Kadınlar Forumu aracılığıyla örgüt, güncel cinsel taciz ve istismar mevzuatı göz önünde bulundurulduğunda güncel ve hassas bir tartışma alanı olan kadının güçlendirilmesi tartışmalarına ayak uydurabilmektedir. Bu gruplar çoğunlukla devletle ve diğer STK'larla yaptığı iş birliği sayesinde, devletin tek başına ozemediği çok sayıda toplumsal ve ekonomik konuyu ele almaktadır. MUR'un bu gruplara olan bağı, rgt, belki

de siyasi erişimden daha verimli yollarla, önemli bir toplumsal aktör olarak konumlandırmasını sağlamaktadır.

PJD gibi MUR'un da kentlerdeki varlığı daha güçlüdür; bu sebeple hareket, üyelik ve hizmetlerini, aşırı yoksullukla mücadele eden ve faaliyet için kayda değer bir ihtiyaç bulunan kırsal bölgelere yaymaya çalışmaktadır. Örneğin, MUR'la ilişkili Besme Sosyal Hizmetler Teşkilatı, sel ve sert kış gibi doğal afetlerin sonrasında yüzlerce ailenin yararlandığı acil durum müdahale desteği dâhil olmak üzere yoksullara destek sağlamaktadır[51]. Bu tür hızlı destekler zaman içerisinde devletin temin etmekte güçlük çektiği türden desteklerdir. Besme'nin güncel projeleri arasında uzak köylere eğitim, barınma, sağlık hizmeti, yol ve su gibi temel hizmetlerin sunulmasını amaçlayan bir proje de bulunmaktadır[52]. İhtiyaç sahibi ailelere barınma, eğitim ve yetiştirme hizmetleri sunan diğer projelerle birlikte bu proje MUR'un topluma daha derinden ulaşmasını sağlamıştır. Genç bir üyenin MUR ile olan ilişkisini "hareket kanımızda" şeklinde tanımlaması, hareketin eğitim çabaları ile toplum ve hayır çalışmaları aracılığıyla yaratabildiği sadakatin güçlü bir göstergesidir[53].

MUR, parti için aktif olarak kampanya yapmıyor olsa da örgütün Faslılar arasında daha fazla toplumsal bağlılık aşılama yönelik eğitim çabaları, örgütün yanında durduğu aktör olan PJD'ye fayda sağlamaktadır. Benzer şekilde MUR'un toplumsal girişimleri, iyi niyet yaratarak ve bir siyasi tercih anlamında PJD'nin oldukça işine yaramaktadır. MUR'un PJD'deki varlığı azalmış olsa da MUR her zaman PJD'nin toplumla en güçlü bağı olacaktır. İki grubun ideolojik olarak bir miktar mesafeli durmaya çalışmasına rağmen her ikisi de PJD'nin hayatta kalması ve başarısı ortak amacını paylaşmaktadır.

Sonuç

2011 protestolarının hemen ardından PJD, kendisine başarı getireceğine inandığı bir formül bulmuştur. Benkirane toplumsal adalet ve reform temelli coşkulu bir mesaj benimsemiş ve kendi hükümetinin halkın ihtiyaçlarına karşılık verdiğini göstermeye çalışmıştır. PJD'nin 2011 ile 2016 arasındaki deneyimi orta yolun mümkün olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak parti, 2016 seçimlerinde parlamentodaki varlığını arttırmıştır. Fakat partinin 2016'daki zaferi adeta boşa çıkmış, mevcut hükümet, sarayı memnun etmeye ve anlamlı reformlardan vazgeçmeye dayalı farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Sonuç, halk desteğinde 2021'de yapılması planlanan bir sonraki parlamento seçimlerine dek kesin olarak bilinemeyecek bir seviyede düşüş pahasına küçülme olmuştur.

PJD, Fas siyasetindeki yerini yeniden değerlendirirken MUR daha pragmatik bir yaklaşımın, zorluklarla boğuşan PJD'yi desteklemenin en iyi yol olduğunun farkındadır. MUR yönetimi, toplumdaki PJD'ye yönelik hayal kırıklığının bir kısmını telafi etmek adına yerel kitlelere erişim ve sosyal hizmetlere yönelmeyi seçmiştir. Hareket bunu, farkındalık yaratan ve eğitim alanına dönük çabalarının yanında temel hizmetlerin de temini konusunda bazı boşlukları doldurarak sağlamaya çalışmaktadır. En önemlisi MUR, PJD'nin kayıplarının bir kısmını telafi etmeye yardımcı olabilen bir reform hareketi olarak görülmek istemektedir. Örgüt, topladığı fon ve destek değerlendirildiğinde bu bağlamda bir miktar başarılı olabilecektir. Fakat kısa vadede PJD'nin siyasi tercihleri, bağımsız ve ciddi bir mücadele algısı yaratmaya çalışan partinin çabalarını riske atmıştır.

AWI, Fas toplumunun yeni gerçekliklerine uyum sağlamak için kendi yöntemiyle çaba sarf etmiştir. Görünürde 2011 sonrası gelişmeler, yolsuzluğa bulaşmamış ve gerçek anlamda bağımsız olan tek siyasi aktör olarak AWI'ye yaramıştır. Fakat AWI bu koşullardan faydalanmayı

başaramamıştır. Siyasetin dışında kalmaya devam eden grubun belirli bir gelecek vizyonu ve aksiyon planının bulunmayışı daha fazla izole olacağının bir göstergesidir. Çünkü AWI, daha faydacı çözümleri desteklediği görülen Fas'taki genç jenerasyona hitap etmekte güçlük çekmektedir. Her ne kadar Fas'taki katılım giderek artan bir seviyede gayriresmi yönde ilerlese de çelişkili bir şekilde AWI bu değişiklikten faydalanamamış, kararsızlık ve güvenceye teslim olmuş ve kenarda kalmış bir grup olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır.

Fas'taki İslamcı aktörler giderek diğer siyasi partilerin asimile edilmiş, bölünmüş ve etkisiz görünümünü benimsemektedir. Ülkenin parlamentosu, hükümeti ve yargısı, 2011'den sonra devrettiği siyaset alanındaki her bir parçayı geri alma amacıyla hareket eden bir monarşi tarafından gölgede bırakılmakta ve itibarsızlaştırılmaktadır. Bu aktörler halkın gözünde meşruiyetlerini kaybettikçe siyasi katılım da cazibesini yitirmektedir. Faslılar sorunlarını dile getirmek için bunun yerine sokaklara dökülmeye başlamıştır. Faslıların yönetimin durumu konusundaki hayal kırıklığı 2011'den bu yana apaçık ortadadır. Bir yandan monarşi siyasi güçlerin faaliyetlerini bastırırken ve hareket alanlarını kısıtlarken, bir yandan da bu aktörlerin kendi yaklaşımları onları halktan daha da uzaklaştırmaktadır. Monarşi, siyasi ve ekonomik idamesini ve egemenliğini sağlamak amacıyla muhtemelen hep aynı yaklaşımı izleyecektir; fakat AWI ve PJD gibi aktörler, monarşinin attığı adımlar karşısında halkın arkalarında durduğunu gözden kaçırmaktadır. Halkla ve tabanlarıyla olan ilişkilerine daha çok eğilmesi, bu aktörlerin monarşiyle olan ilişkilerini yeniden dengelemelerini sağlayabilecektir.

Başlangıçta var olan farklı olacaklarına dair umutlara rağmen İslamcı aktörler, kendi yaklaşımları ve sarayın baskıları neticesinde kendilerini böylesi bir noktada bulmuşlardır. Her ne kadar monarşinin yapısı ve kurduğu siyasal sistem düşünüldüğünde bu durum beklenmedik olmasa da Fas halkı siyasi aktörlerden ve devlet kurumlarından ve

hatta monarşiden daha fazlasını beklemektedir. Fas'ın geleceği ve istikrarı, bu grupların bireysel ve kolektif olarak söz konusu zorluklara göğüs gerip ger(e)meyeceğine bağlıdır.

Referanslar

- [1] Mohamed Daadaoui, "Islamism and the State in Morocco," Current Islamic Trends Ideology, 29 Nisan 2016,
<https://www.hudson.org/research/12286-islamism-and-the-state-in-morocco>.
- [2] Abdessalam Yassine, Al-Islam Au Al-tufan [Islam or the Deluge] (Marakeş, 2000), <http://siraj.net/-رسالة-الإسلام-أو-الطوفان-28.html>
- [3] A.g.e.
- [4] Abdelouahad Motaouakal, "Al-Adl wal-Ihsan: An Explanation of its Rise and its Strategy for Social and Political Reform in Morocco," (Doktora tezi, Exeter Üniversitesi, Ocak 2014), 60-64.
- [5] Jamaat al Adl Wal Ihsan, Milaf Taarifi [The Adl Wal Ihsan Group, an Introduction] (Rabat, Fas), 17.
- [6] Member of local AWI leadership, Yazar tarafından yapılan mülakat, Fas, 2018 Yaz.
- [7] Motaouakal, "Al-Adl wal-Ihsan," 64.
- [8] Francesco Cavatorta, "Neither Participation nor Revolution: The Strategy of the Moroccan Jamiat al-Adl wal-Ihsan," Mediterranean Politics 12, no. 3 (2007).
- [9] AWI'nin siyasi bölüm üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [10] AWI yerel yönetimi üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Fas, 2018 Yaz.
- [11] AWI yerel yönetimi üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Fas, 2018 Yaz.
- [12] AWI yerel yönetimi üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Fas, 2018 Yaz.
- [13] "Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update, Morocco", United Nations Development Program, Aralık 2018 tarihinde http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MAR.pdf adresinden erişildi.
- [14] Motaouakal, "Al-Adl wal-Ihsan," 202.
- [15] Cavatorta, "Neither Participation nor Revolution."
- [16] Eva Wegner and Miquel Pellicer, "Hitting the glass ceiling: The trajectory of the Moroccan Party of Justice and Development," in Islamist Movements, External Actors and Political Change in the Arab World, ed. Rosa Balfour and Daniela Pioppi (International Institute for Democracy and Electoral Assistance), 23,
<https://www.iai.it/sites/default/files/islamist-mass-movements.pdf>
- [17] "Al-Nasha'a wal-Tatawwur" [Upbringing and Development], Party of Justice and Development, <http://pjd.ma/الاخبار/النشأة والتطور>
- [18] "Attawhid Wal-Islah: Ta'arif" [About the Movement of Unification and Reform], Alislah, June-July 21, 2016, <http://www.alislah.ma/2016-06-17-14-39-34/2016-07-21-17-02-56/من-نحن>
- [19] Abderrahim Chikhi (MUR Başkanı), Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.

- [20] A.g.e.
- [21] MUR üyesi ve Başbakan danışmanı, Yazar tarafından yapılan mülakat, 2018 Yaz, Rabat, Fas.
- [22] A.g.e.
- [23] Abderrahim Chikhi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [24] A.g.e.
- [25] Ismail Hamoudi (Gazeteci, Akhbar al Youm), Yazar tarafından yapılan mülakat, 2018 Yaz.
- [26] Abderrahim Chikhi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [27] A.g.e.
- [28] Amr Hamzaoui, "Party for Justice and Development in Morocco: Participation and its Discontents," Carnegie Endowment for International Peace, 23 Temmuz 2008, <http://carnegieendowment.org/2008/07/23/party-for-justice-and-development-in-morocco-participatiopn-and-its-discontent-pub-20314>
- [29] Mohamed Daadaoui, "Islamism and the State in Morocco," Current Islamic Trends Ideology, 29 Nisan 2016, <https://www.hudson.org/research/12286-islamism-and-the-state-in-morocco> adresinden erişildi.
- [30] PJD Üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [31] AWI'nin siyasi bölüm üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [32] Maati Monjib (Faslı tarihçi ve politik analist), Yazar tarafından yapılan telefon mülakatı, 2018 Sonbahar.
- [33] A.g.e.
- [34] Intissar Fakir, "Morocco's Islamist party," Carnegie Endowment for International Peace, Aralık 2017, <https://carnegieendowment.org/2017/12/28/morocco-s-islamist-party-redefining-politics-under-pressure-pub-75121>
- [35] A.g.e.
- [36] A.g.e.
- [37] PJD'nin yerel yöneticisi ve yerel konsey üyesi, Yazar tarafından yapılan telefon mülakatı, 2018 Sonbahar.
- [38] A.g.e.
- [39] A.g.e.
- [40] AWI üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.
- [41] "Voter Turnout by Country, Arab League Database—Parliamentary data for 22 countries", International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Aralık 2018 tarihinde <https://www.idea.int/data-tools/regional-entity-view/League%20of%20Arab%20States/40> adresinden erişildi.

[42] "Morocco Country Data Tool, Voter turnout by year", International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Aralık 2018 tarihinde <https://www.idea.int/data-tools/country-view/200/40> adresinden erişildi.

[43] AWI yönetimi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.

[44] Tawfiq Bouachrine, "Ma'al-'Itidhar ila Hizb al-Kanaba," [Apologies to the Couch Party], Al Yaoum, 24 Eylül 2016, <http://www.alyaoum24.com/857199.html>

[45] AWI yönetimi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 8 Ağustos 2018.

[46] Abderrahim Chikhi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.

[47] Ismail Hamoudi (Gazeteci, Akhbar al Youm), Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.

[48] "Qiyada Jadida li-Harakat Al-Tawhid Wal Islah al-Maghribia," [Fas Tevhid ve Reform Hareketi Yeni Yönetimi], Al Jazeera, 6 Ağustos 2018, <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2018/8/6/قيادة-جديدة-لحركة-التوحيد-والإصلاح-المغربية>

[49] Abderrahim Chikhi (Başkan, MUR), Yazar tarafından yapılan mülakat, 2018 Yaz Rabat, Fas.

[50] Ismail Hamoudi (Gazeteci, Akhbar al Youm), Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, Yaz 2018.

[51] Basma Vakfi, "Mashari' Munjaza" [Başarılı Projeler], 14 Eylül 2018 tarihinde <http://www.basma.ma/مشاريع-منجزة> adresinden erişildi.

[52] Basma Vakfi, "Barnamij Inma' lil-tanmiyya al-qarawiyya al-mudamij" [Entegre Kırsal Gelişim için Inma Programı], 14 Eylül 2018 tarihinde <http://www.basma.ma/causes/برنامج-إنماء-للتنمية-القروية-المندمج> adresinden erişildi.

[53] MUR gençlik örgütü üyesi, Yazar tarafından yapılan mülakat, Rabat, Fas, 2018 Yaz.

4. Bölüm

Arap Ayaklanmaları ve Ürdün’de İslamcıların Dönüşümü: (2018-2011)*

Amjad Ahmed Jebreel

Arap ve Ortadoğu Araştırmaları Üzerine Çalışan Bağımsız Araştırmacı

Devlet ile din arasındaki ilişki Ürdün örneğinde hem radikal hem de ılımlı İslamcı hareketlerin bulunduğu ve sert çatışmaların yaşandığı diğer Arap devletlerine kıyasla “muhafazakâr sekülerizm” olarak tanımlanmaktadır. Muhafazakâr sekülerizmin bu yapısı rejimle İslamcı hareketler arasındaki ilişkilerin Mısır ve Suriye gibi diğer Arap devletlerinde olduğu gibi şiddet veya yıkım noktasına varacak kadar bozulmasını önledi. Fakat ilişkiler hiçbir zaman bütünüyle siyasi bir ortaklığın bulunduğu noktaya da ulaşmadı. İlişkiler, iç içe geçmiş yerel, bölgesel ve uluslararası koşullara bağlı olarak sürekli değişim ve dönüşüm hâlindeydi.

Ürdün örneğinin Araplar arasındaki benzersizliğine dikkat çeken pek çok çalışma bulunsa da rejim ile Ürdünlü İslamcılar arasındaki ilişki 2010 Arap ayaklanmaları dalgasından beri bir yeniden tanımlama ve düzenleme sürecinden geçmektedir. Bazı gözlemciler bunun geçici bir durum olduğunu iddia etse de mevcut vaziyet Ürdün İslamcılarını kötü etkileyerek İslamcı hareketlerin bünyesinde bölünme ve ayrılmalara neden olmuştur. Bu bölünme ve ayrılmalar Arap dünyası, Ortadoğu ve küresel sistemin tamamının yaşamakta olduğu geçiş döneminin doğasını yansıtmaktadır.

Arap ayaklanmaları 2010’ların başlarında patlak verdiğinde, Arap dünyası genelindeki çeşitli bölgelerde toplumsal ve siyasi hareketlenmelere öncülük etti. Bu hareketler yeni siyasi aktörlerin, özellikle de genç insanların kamusal alanda etkin sesler olarak ortaya

* Bu bölümün aslı Arapça yazılmıştır.

çıkmasına yardımcı olmakla birlikte Müslüman Kardeşler (MK) gibi diğer toplumsal ve siyasi hareketlere de seslerini duyurma fırsatı sundu.

Ürdün’de devlet ile İslamcılar arasında var olan ilişkilerin nispeten farklı olmasına rağmen diğer Arap devletlerine kıyasla Ürdün devleti, Arap isyanlarının getirdiği gelişmeleri İslamcılardan bile daha fazla kendi lehine kullanmayı başardı. Ayaklanmaların başında İslamcılar kendi hareketlerini genişleterek ülkenin ekonomik ve toplumsal şartlarından bunalmış halkın ve Ürdünlü gençlerin safına katılmaya çalıştı. Fakat özellikle Suriye ayaklanmasının çıkmaza girmesi ve Mısır’da ordunun Temmuz 2013’te iktidarın doğrudan kontrolünü yeniden eline almasından ve MK’nin dışlanması sona, rejim kademeli olarak, bu hareketi bölüp onun içini boşaltarak önünü kesmeyi başardı.

Toplumuna ve halkına verdiği ağır zararlar ile bölgesel ve uluslararası etkileri tamamen göz ardı etsek dahi Mısır’daki durum hayatiyetini koruyor. Çünkü bu durum, İslamcıları ve Arap dünyasındaki barışçıl ve demokratik değişim çağrısında bulunan diğer tüm hareketleri boğmak amacıyla hegemonyacı “terörle mücadele” söyleminin kullanıldığı ve MK’nin mümkün olan her yerde “terör” örgütü olarak yaftalanıp dışlanması veya bölgesel etkisinin kısıtlanmaya çalışılmasıyla belirginleşen yeni bir siyasi aşamanın başladığını gösteriyor.

Arap ayaklanmalarının başında Ürdün’deki halk hareketinin oluşturduğu ivmeye rağmen Ürdün’deki MK, devrimci bir yaklaşımdan çok reformist bir tutumda ısrar etti. Öyle görünüyor ki rejim bu “reformist taleplerin” zararını kısmen engellemeyi başarırken başta Müslüman Kardeşler ve onun siyasi kanadı İslami Hareket Cephesi (İHC) olmak üzere Ürdünlü İslamcıları zayıflatmak için manevra yapıp baskı kurma kapasitesini korudu.

Peki, Arap ayaklanmalarının 2013'te akamete uğramasından sonra Ürdün İslamcılığının iç dinamikleri ne oldu? Ürdün örneğinin geleceği nedir? Özelde Ürdün'deki durumu, genelde ise Arap dünyasındaki İslamcıların konumunu ne derece etkileyecektir? Ürdün örneği siyasal İslam olgusu ve onun Arap dünyasındaki geleceği hakkında genel sonuçlar çıkarmak için yeterli mi? Yahut Ürdün'de devlet ile İslamcılar arasındaki ilişki, her zaman Arap dünyası düzeyinde genelleme yapılmasını zorlaştıran benzersiz yapısı açısından mı açıklanmalıdır?

Yukarıdaki sorular ışığında bu bölüm dört kısma ayrılmıştır: Birinci bölüm Ürdün örneğinde devletle İslamcılar arasındaki ilişkiyi incelemekte; ikinci bölüm Ürdün ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkinin aşamalarının izini sürmekte; üçüncü bölüm Arap ayaklanmaları ve Ürdün'deki İslamcı hareketi ele almakta; son bölüm ise Arap ayaklanmalarının dağılmasından sonra Ürdün'deki İslamcı hareketin geçirdiği dönüşüme dikkat çekmektedir. Nihayet sonuç kısmı, Ürdün'deki İslamcı hareketin geleceği için muhtemel senaryoları da araştırarak bu çalışmanın sonuçlarını özetlemektedir.

I. Ürdün Örneğinde Devlet ile İslamcılar Arasındaki İlişki

Ürdün'de devlet ile İslamcılar arasındaki ilişki ve siyasi rejimin doğası üç yaklaşım üzerinden değerlendirilmektedir:

İlk yaklaşım Ürdün örneğini bir “muhafazakâr sekülerizm” örneği olarak açıklamaya odaklanmaktadır. 1921'de Maver-i Ürdün Emirliği'nin kurulmasından sonra Ürdün Devleti, devlet ile din arasındaki ilişkiyi ele almada istikrarlı ve devamlı bir dengeyi kurmayı başarmıştır. Bu denge, İslamcı hareketlerle yakın bağlar kurmaktan ve doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınma üzerineydi. Ayrıca Ürdün siyaseti, partilerin dinle ilişkilerini belirli alanlarla kısıtlayan ve sınırlar koyan ince bir “dengeyi” takip etmektedir[1].

“Birbirini izleyen Haşimi Krallar, kasıtlı olarak temeli ‘parlamentar monarşi’ sistemi olan ılımlı bir modern seküler devlet tarzını benimsemiştir[2]. ... Fakat Ürdün devleti, yaygın dini ibadetlere saygı göstermeye, farklı dinler ve çeşitli İslâm mezhepleri arasında geniş bir bireysel özgürlük ve hoşgörü alanı bırakmaya oldukça bağlı olmakla birlikte iç ve dış siyasetinde dini boyutu gözetlemeyi de hiçbir zaman ihmâl etmedi[3].”

İkinci yaklaşım ise Ürdün’deki siyasi sistemi melez bir siyasi sistem olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımı destekleyenlere göre, “Arap ayaklanmalarının patlak vermesinden sonra Fas, Ürdün, Cezayir ve Umman gibi Arap rejimleri, halkın taleplerini kontrol altına alıp on yıllardır iktidarda kalmış inatçı rejimleri (Tunus, Mısır, Libya ve Yemen gibi) deviren değişim rüzgârlarından kaçınmak amacıyla siyasi reforma yönelik adımlar atarak bazı sosyal ve ekonomik tedbirler almıştır[4].” Tepeden inmecili yaklaşımlar, elitlerin iktidarlarını sürdürmesi ve “ne tam olarak otoriter veya otokrat, ne de gerçek anlamıyla demokratik olan bir sistemi doğuran, demokratik kurum ve prosedürlerin yanında otoriter unsurlar da içeren melez siyasi sistemler olgusunu[5]” koruma yetisini daha da genişletmek üzere tasarlanmıştır.

Ürdün örneğinde üçüncü analitik yaklaşım daha eleştirel ve bütünlüklüdür. Bu yaklaşım, Ürdün rejimini beş unsurdan müteşekkil “patrimonyal” bir rejim olarak değerlendirmektedir. Bu unsurların ilki, rejimin liderini elitleri manipüle ve kontrol edebileceği bir konuma yerleştiren patrimonyalizmdir. İkinci unsur ise, örfi ve ananevi bağlılıklara dayalı toplumsal ilişkiler ile toplumsal güç ve nüfuz piramidi içerisindeki hiyerarşik ilişkilerin yaygınlaşmasında kendisini gösteren ve daha sonra rejim bünyesinde siyasi iltimasa dönüşen kayırmacılıktır. Üçüncüsü, devlet kurumlarında (gereksiz) istihdam sağlama, sadık bölgelere ücretsiz hizmet temini veya doğrudan nakit ödemeler gibi lütufları sadakat karşılığında dağıtan rantçılık

unsurudur. Dördüncüsü, kayırmacı veya rantçı ilişkileri yozlaşmış hareketlerden ziyade “kamu yararı” olarak algılayan bir faydacılıktır. Sonuncusu ise kadınların, rejimin başının izin verdiği sınırlar dışında, liderlik konumlarına gelmesinin önlenmesi ve ataerkilliktir[6].

Ürdün’de devlet ile İslamcılar arasındaki ilişkiyi ve siyasal sistemi değerlendirmeye yönelik bu üç yaklaşıma dayanarak, Ürdün örneğinin benzersiz yapısına odaklanan birinci yaklaşımın zımnen, MK’yi kontrol altında tutma tercihini ve devlet ve MK arasındaki sürtüşmenin süreceğini zorunlu kıldığını iddia edebiliriz.

İkinci yaklaşım, Ürdün’deki İslamcıların geleceğini, Arap siyasal rejimlerinin melez siyasi sistemler olgusu çerçevesinde hayata geçirdiği İslamcıları kapsama ve dışlama dinamiklerindeki değişimlerle birlikte her bir Arap devletinin yerel değerlendirmelerine bağlamaktadır[7].

Üçüncü yaklaşım ise görüşü, doğası ve unsurları konusundaki çelişkiler dikkate alındığında, “neo-patrimonyalizm” ile demokrasinin uzlaşma ihtimalini düşük görmektedir. Buna göre Ürdün, iç baskıların yanında uluslararası baskılar ve geniş toplumsal dönüşümlerin gerçekleştiği, kalıcı bir kitle hareketi ve eşitliğe dayalı, bağnaz yerel hoşgörüsüzlüklerden uzak bir iş birliği için gerçek fırsatlar sunan kademeli bir inşa süreci yoluyla demokrasiye gerçekten inanan demokratlar olmadan hiçbir zaman yarı demokratik bir sisteme geçemeyecektir. Bu dönüşümün gerçekleşmemesi hâlinde de Ürdün rejimi, kendi hâkimiyetini ve halkın baskı idaresine itaatini temin etmek için toplum içindeki tutarsızlıkları manipüle etmeye devam edecektir[8].

II. Ürdün ile Müslüman Kardeşler Arasındaki İlişkinin Aşamaları

Ürdün’de devlet ile İslamcılar arasındaki ilişkiyi inceleme bağlamında aşağıdaki düşünceler ifade edilebilir:

i. Daha önce de belirtildiği gibi Ürdün’de hükümet ile İslamcı muhalefet arasında, diğer Arap devletlerine nazaran daha uysal bir ilişki olmuştur. Fakat “Ürdün rejimi ile MK arasındaki ilişki her zaman ‘temkinli ve dikkatli’ olmuştur’... Her ne kadar MK üyesi milletvekilleri hükümeti, özellikle kültürel ve İslami konularda sık sık eleştirmiş olsa da örgüt hiçbir zaman rejime doğrudan meydan okumamıştır[9].” Ayrıca rejim 1950’li ve 1960’lı yıllarda “milliyetçi hareketlerin yol açtığı en ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldığında MK muhafazakâr bir tutum sergilemiş ve rejim tarafından daha az tehdit edici bir unsur olarak görülmüştür[10].”

ii. Ürdün rejiminin genel itibarıyla MK ile bağlarını neden sürdürdüğünü açıklayabilecek iki faktör vardır: Birincisi, MK ideolojisinin özünde ılımlı olmasıdır. İkincisi ise MK’nin Haşimi iktidar elitini kabul etmesi ve meşruiyetlerine karşı çıkmamasıdır. Ancak MK ve siyasi kanadı İHC, 1994’te Ürdün-İsrail Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra rejim hakkında daha eleştirel ve açık sözlü olmaya başlamıştır[11].

iii. Ürdün rejimi ile MK arasındaki ilişki bir siyasi gereklilik meselesidir. Irak’ın 1991 Kuveyt işgali ve Körfez Savaşı kabinenin yeniden düzenlenmesinden sonra MK’nin beş bakanlık alarak Mudar Badran hükümetine dâhil olmasına katkıda bulunmuştur. Fakat o tarihten sonra ilişkiler düşüşe geçmiştir. Savaş Irak’ın aleyhine sona erdiğinde Ürdün, savaşın neden olduğu stratejik krizden çıkmanın yolunu aramıştır. Dolayısıyla Kral Hüseyin, İsrail ile barış görüşmelerine başlayarak ve ülkede “ekonomik özelleştirme” aşaması başlatmaya karar vererek önceki demokratik adımları tersine çevirmiş ve MK’nin gücünü sınırlandırmaya başlamıştır[12].

Kral Hüseyin vefat edip oğlu Kral II. Abdullah tahta çıktıktan sonra devlet ile MK arasındaki kriz 1999 sonunda yeni bir aşamaya girmiştir. Bu bağlamda en önemli adım, Hamas liderlerinin Ürdün'den çıkarılması ve Kral Hüseyin döneminde, devlet ile MK arasındaki ilişkilerin kısıtlandığı zamanlarda bile varlığını sürdürmüş geleneksel iletişim kanallarının ortadan kaldırılması olmuştur[13].

Böylece grup kendisini yeni faktörler ve devletin kendisine katı bir şekilde karşı olduğu farklı bir tutumla karşı karşıya bulmuştur. Oyun zamanla, bir tarafın kayıplarının diğer tarafın kazancı olduğu “sıfır toplamı oyuna” dönüşmüştür. Durumu daha da kötüleştiren ise pek çok iç ve bölgesel konu hakkında rejim ile MK arasındaki keskin zıtlıktı. Kısacası, “rejim MK’yi Hamas’ın ve “Direniş Hattının” (İran, Suriye ve Hizbullah) müttefiki olarak görürken MK de rejimi, Amerikan yanlısı ve direniş karşıtı olan “İlımlı Arap Ekseninin” bir parçası olarak görüyordu[14].”

iv. Hamas’ın 2006 milletvekili seçimlerinin sonucunda iktidara gelmesinden sonra durum daha da kötüleşti. Haziran 2007’de, Hamas ile El-Fetih arasında çatışmalar patlak verip Hamas Gazze Şeridi’nin kontrolünü ele geçirdiğinde Ürdün Kralı, El-Fetih ile Filistin Ulusal Yönetimi lideri Mahmud Abbas’ı güçlü bir şekilde desteklemeye başladı[15]. “Kral, yurt dışındaki gruplarla bağlantısı olan herhangi bir Ürdünlü meclis grubunun bu bağları kesmesi gerektiğini öne sürerek MK’ye Hamas ile tüm bağlarını koparması için baskı yaptı. İç tartışmalardan sonra Ürdün MK’si rejim ile birlikte var olma politikasını sürdürmeyi seçti. Grup 2006’da yeni bir lider ve dikkat çekici derecede Hamas yanlısı isimlerin yer almadığı bir yürütme komitesi seçti[16].”

v. “Ayrıca, Ürdün siyasi sistemine yönelik daha ciddi bir tehdit vardı: Ürdünlü yetkililerin izini süremeyeceği, Irak’ta yeni bir faaliyet zemini bulan Arap-Afgan militanların cihatçı düşüncelerinin yayılması[17].”

İster 2006 Filistin seçimleri, ister radikal Sünnilerin işgal altındaki Irak'ta artan etkinlikleri yahut rejimin MK'ye yönelik muamelesinde görülen "kısmi değişimden" sonra olsun karmaşıkleşan bölgesel durumun bir sonucu olarak grup, 2007 parlamento seçimlerinde 110 sandalyenin sadece 6'sını kazanabildi. Bu sonuç, MK'nin tüm parlamento geçmişı boyunca, milliyetçi ve solcu diye tabir edilen dalganın zirve yaptığı dönemde 40 sandalyeden 4'ünü kazandığı 1956 seçimlerinden sonra ulaştığı en kötü sonuçtu[18]."

Bir çalışma gösteriyor ki "2007 seçimleri o kadar olağandışı bir şekilde hileliydi ki bu hileler kamuoyunda tartışıldı. Bu nedenle parlamento normal süreçten iki yıl önce feshedildi ve devlet bir yıl boyunca meclissiz kaldı. Siyasal baskılar ve Filistinlilerin devlet kurumları ve siyaset sahnesinden kovulması Ürdün toplumunun çoğunluğunu kamusal hayattan çekilmeye itti[19]." Bu yüzden İHC dışındaki siyasi partiler yok olurken ülkeye siyasi bir boşluk hâkim oldu.

Kasım 2010 genel seçimleri İHC, Halkın Birliği Partisi ve diğer pek çok önemli siyasi örgüt ve isim tarafından boykot edildi. "İHC, içerisindeki yeni şahinler ile güvercinler arasındaki ihtilafa rağmen" kamuoyunda hâkim olan havaya uyarak "seçimleri boykot etmeye karar verdiler[20]." Bu seçimlerde ciddi siyasi partilerin herhangi bir faaliyetine rastlanmadı: Ne bir program oluşturulmuştu ne de Ürdün genelindeki tüm alanları kapsayan listeler oluşturmak için adaylar arasında koordinasyon vardı. Bu durum, benzeri görülmemiş bir şekilde aşiret faaliyetleri ve siyasi paranın hâkimiyetine, bu iki unsur arasında güvenlik güçlerinin müdahalesini gerektiren şiddet ve çatışmanın yayılmasına ve nihayet seçmenlerin çoğunun oy kullanmamasına neden oldu[21]."

III. Arap Ayaklanmaları ve Ürdün'deki İslamcı Hareket

Arap ayaklanmaları Ürdün'de, göstericilerin sokaklarda dile getirdiği talepler doğrultusunda Samir Rifai hükümetinin istifasını ve yeni bir hükümetin kurulmasını talep eden bir halk hareketini uyandırdı. Sonuç olarak Maruf Bahit liderliğinde, siyasi reform süreci ve Mart 2011'de kurulan ve geniş bir siyasi ve ideolojik yelpazeyi temsil eden 52 üyeden oluşan ulusal diyalog komitesine öncülük edecek yeni bir hükümet kuruldu[22]. "MK ile devlet arasında grubu, yeni bir seçim kanununa, anayasal değişikliklere, siyasi hayatın canlandırılması ve demokratik sürecin ileriye taşınmasına zemin hazırlaması beklenen ulusal diyalog komitesine katılmaya ikna etmek üzere müzakereler yapıldı. Ancak Arap Baharı'nın tarihi etkisinden sonra karşılıklı şüpheler derinleşmişti ve MK hem komiteye hem de onu izleyecek 2013 parlamento seçimlerine katılmayı reddetti[23]."

Bunun yerine MK, Nisan 2011'de "Ürdün'ün çeşitli siyasi, toplumsal, ekonomik ve eğitimsel düzeylerdeki rönesansına yardımcı olacak ve Arap ve İslami kimlik duygusunu derinleştirecek bütüncül bir ulusal reform yapılması" amacıyla bir reform projesini duyuran kapsamlı bir belge yayımladı. Belge ayrıca "ulusal, bölgesel ve İslami görevlerini yerine getirmesi için Ürdün Devleti'ni güçlendirmeyi, şûra ve demokrasiyi iyileştirmek için yapılacak büyük bir atılımı, bölgesel ve uluslararası tehditler, özellikle de Siyonist emperyalist proje ve diğer yabancı işgal ve hâkimiyet projeleri karşısında devleti ve devletin bağımsızlığını kuvvetlendirmeyi amaçlıyordu[24]."

Bunun yanında MK, 2011 ve 2012'de El-Hüseyni Camii ve farklı vilayetlerin büyük şehirlerindeki diğer camilerde, cuma namazları sonrası haftalık protestolar düzenliyordu. Protestolar genellikle İslamcı liderler ve siyasi ortaklarının konuşmalarıyla son buluyordu. Bu protestolar doğrudan halk hareketlerini, koordinasyon toplantıları

düzenlemeye ve ortak eylem programları hazırlamaya davet ederek onları şekillendirme ve siyasi olarak etkilemede bir rol oynadı. Bu çabalar bazı vilayetlerde, bilhassa da Mefrak'ta nüfuzlu aşiret aktörleriyle bazen şiddetle sonuçlanan çatışmalara neden oldu. Ancak Ürdün muhalefeti, kısa zamanda Suriye ayaklanması konusundaki tutumları sebebiyle bölündü. MK ile diğer halk ve gençlik hareketleri, destek komiteleri kurup Suriye'nin Amman Büyükelçiliği önünde sık sık protestolar düzenleyerek Suriye halkıyla dayanışmalarını göstermek istiyordu. Başta “sosyalist” ve “ilerici” Baas partileri olmak üzere solcu ve milliyetçi partiler ile diğer mesleki ve kültürel isimler ise tam aksine Ürdün halkı adına Beşşar Esed'i desteklemek üzere Suriye'ye delegeler gönderdi. Ürdün'deki Suriye rejimi yanlısı partiler, Meslek Birliği'nin genel merkezinin Suriye ayaklanmasını destekleyen etkinliklerin düzenlenmesinde kullanılmasına karşı çıktı[25].”

MK, özellikle Mısır'daki parlamento seçimleri ve sonrasındaki 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Muhammed Mursi'nin zaferinin ardından Arap ayaklanmalarının yeni bir tarihi aşama ve başka bir dönemi temsil ettiği hüsnü zannına kapılarak ayaklanmalara çok fazla bel bağlamış olabilir. Bu nedenle çıtayı yükselttiler ve önde gelen MK liderlerinden Zeki Beni Arşid, grubun rejimle ilişkileri bakımından katılımcı konumdan siyasal ortaklığa geçmek istediğini duyurdu. Grubun diğer Arap isyanlarında olduğu gibi rejim değişikliği çağrısında bulunmadığı doğrudur ama rejim, Ürdün'deki bir rejim kaynağına göre, grubun Başbakanı meclis çoğunluğuna göre seçmeye zorlayarak, kralın senato üyelerini seçme yetkisini elinden alarak veya diğer yetkilerini azaltıp siyasi yetkilerini ciddi şekilde kısıtlayan anayasa değişikliklerine odaklanarak krala karşı “yumuşak darbe” niyetinde olduğunu düşünüyordu[26].”

Ürdün MK'sinin hedefleriyle ilgili bu resmi güvenlik değerlendirmesi "Ürdün'deki halk hareketlerinin giderek siyasallaşması ve sistem eleştirileri ile 'net bir anayasal monarşi' geliştirme çağrılarının 'rejim ile tarihi toplumsal tabanı arasındaki büyüyen uçurumu' ortaya çıkardığını varsaysak bile bu, Ürdün'deki halk hareketlerinin elit kısmının siyasal rejimi devirmek veya geliştirmek değil çoğunlukla reforme etmek istediği[27]" değerlendirmesini yapan çalışmalara aykırıdır.

Bahis konusu "2011 ve 2012'deki Ürdün halk hareketini değerlendirme olduğunda, talepler, hareket tarzları, farklı aktörler arasındaki koordinasyon ve hareket faaliyetlerinin performansına dair anlaşmazlıkların sonucunda bu hareketin diğer Arap devletlerindeki hareketlerden daha zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Hareketin talepleri ortak değildi; hareket o derece parçalıydı ki her parti diğerlerinin taleplerine kulak tıkayarak kendi başına hareket ediyordu. Bu durum bu taleplerin tutarsız tahayyülünde ve kamusal ile özel sektörler, emek ile hizipler, aşiretler ile farklı coğrafi birimler arasındaki talep çatışmalarında kendisini gösterdi. Bu bölünme hükümetin duruşunun güçlenmesine ve inatçılığının artmasına neden oldu[28]."

Reform taleplerinin, özellikle Ulusal Diyalog Komitesi'nde ortaya konulan seçim kanunu ve anayasa değişiklikleri ile ilgili sonuçların tersine çevrilerek siyasal açıdan kötü yönetilmesi, Ürdün siyasi topluluğunun slogan ve taleplerinin yükselmesine neden oldu. "Ayrıca, yolsuzluk davalarının halkı aşağılar bir tarzda sonlandırılarak kötü yönetilmesi de hareketi kızıştırdı[29]."

Bazılarına göre Ürdün rejimi, 2011-2013 arasındaki Arap ayaklanmaları sebebiyle ortaya çıkan reform taleplerinin üstesinden dört aşamalı bir taktik kullanarak gelmeyi başardı: "Birincisi, Arap ayaklanmaları, özellikle de Suriye ayaklanmasındaki aksaklıkları, Ürdün'de kızışan halk

hareketini sakinleştirmek için bir korkuluk olarak kullanmak ve halkı statükoyu kabul etme ya da bilinmeze ve kaosa sürüklenme ikilemine sokmaktı. İkincisi, aşiret ve bölge kimliklerini manipüle ederek onları birbirlerini korkutmak için kullanmaktı. Üçüncüsü, bir “İslamcı fobisi” durumu ortaya çıkararak tüm partileri İslamcılarla ittifak kurmak bir yana onlara yaklaşma ya da onlarla iş birliği yapma durumuna karşı dahi ihtar etmektir. Dördüncüsü ise rejimin, bazı halk ve parti hareketlerine nüfuz ederek bir kısmını İslamcılara karşı rejimle ittifak kurmaya itmesini, onları zayıflatmasını veya başıbozuk bırakmasını sağlamaktı[30].”

IV. Arap Ayaklanmalarının Başarısızlığından Sonra Ürdün’de İslamcıların Geçirdiği Dönüşümler

Ürdün’deki İslamcı hareketin dönüşümünün hâlâ tamamlanmamış olmasına rağmen hareketi, onunla örtüşen üç faktörü kullanarak incelemek önemlidir: birincisi, “kuşak” değişkeni ve İslamcı hareketlerin aşırı dış baskılara uyum sağlama becerisi ışığında İslamcı dava içerisindeki yapı, etkileşim, çatışma ve ayrılmalara ilişkin örgüt/ülke içi faktördür.

İkincisi, İslamcı hareket için zaruri ve doğrudan bir bağlam oluşturan Arap/bölgesel faktör ile bölgesel güçler ve uluslararası kamuoyu arasındaki bu İslamcı hareketlerin geleceğine dair ortak fikirlerdir.

Başta Suudi Arabistan, BAE ve Mısır olmak üzere bazı Arap rejimleri İsrail ile koordineli olarak Arap ayaklanmalarını bastırıp yenme ve genç, toplumsal ve İslamcı hareketlerin dâhil olduğu değişim güçlerini etkisiz hâle getirmede merkezi bir rol oynadı. Ancak ayaklanmaları yenmedeki kısmi başarı, bu değişim karşıtı, muhafazakâr güçlere verilen uluslararası destek olmadan mümkün olmazdı. “Karşı devrimci eksenin” izlediği politikalar dikkate alındığında Arap/bölgesel faktörler yakın gelecekte daha etkili hâle gelebilir. Ancak bu faktörler

uluslararası düzeydeki gelişmelerle zayıflatılıp savunmasız bırakılarak bu politikaların Arap dünyasında değişime karşı çıkan uluslararası güçler adına vekâleten yürütülebileceğine işaret edebilir.

Ancak bazılarının iddia ettiğine göre “Mısır’da 2013 yazında gerçekleşen gelişmeler, Arap Baharı’nı ele alma konusunda Batılı devletlerin yaşadığı kafa karışıklığının aksine iç ve bölgesel etkililiğin başka bir kanıtı oldu. Mısır’da şartlar MK’yi devirmek için olgunlaştığında ülke içi aktörler Avrupalı ve Amerikalı güçlerin muhalefetini umursamadı. İhvan karşıtı iç güçler Batı baskısına meydan okumada güçlü bir yeterlilik gösterirken Körfez devletleri, askeri cunta için Batı baskısını gevşeten büyük mali ve siyasi destek sağladı[31].”

Mısır’daki darbeye üç Arap devleti (Suudi Arabistan, BAE ve Ürdün) tarafından verilen destek diplomatik, ekonomik ve hatta manevi düzey ve medya düzeyinde görünür vaziyetteydi. Bu durum, siyasal İslam’a ve onun Arap Baharı sırasında iktidara eklemelenmesine karşı “bölgesel Arap tutumunu” yansıtıyor. Bu tutum, yukarıda bahsedilen üç devletin belirleyici bir rol oynadığı sözde “ılımlı Arap Ekseni” tarafından fiilen benimsendi[32].

Üçüncüsü ise Arap rejimlerine yönelik uluslararası politika ve stratejilerin tanımladığı küresel/uluslararası faktördür. Bu faktör, Washington ve diğer Batılı başkentlerin, özgürlük ve adalet değerlerine sözde bağlılıklarının ötesinde bir destek vermekten ziyade kendi anlık askeri ve ekonomik çıkarlarını gütmeyi tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda, mevcut Arap rejimlerinin baskısı, başarısızlıkları, insan hakkı ihlalleri, düşünce ve ifade hürriyeti üzerindeki baskı ve siyasal alanın kapatılmasını görmezden gelebilme kapasitesine bağlıdır.

Bu bağlamda aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir:

i. Ürdün rejimi, genelde muhalefete özelde ise MK'ye karşı "hesaplanmış tırmandırma" yaklaşımını izledi. Rejim, Kasım 2014'te MK Başkan Yardımcısı Zeki Beni Arşid'i tutukladı ve 2015'te bir buçuk yıl hapse mahkûm etti.

Ürdün'deki politika üretici en yüksek kurum olan Ulusal Politika Konseyi Mısır darbesinden sonra Amman'ın MK ile ilgili seçeneklerini tartışarak bunları üçe indirdi: Birinci seçenek, Mısır, Suudi Arabistan ve BAE'yi örnek alarak grubu yasaklayıp terör örgütü olarak etiketlemektir. İkincisi, grubun bu zayıf dönemini kullanarak ona rejimin oyun kurallarını dayatmaktır. Üçüncü seçenek ise statükoyu koruyup, grupla olan tüm iletişim kanallarını ve stratejik bağları dondurarak grubu dağılmaya ve iç krizler yüzünden kendi sosyal ve siyasi kredisini tüketmeye terk etmektir[33].

ii. Öyle görünüyor ki Ürdün rejiminin 2011-2013 döneminde, Arap isyanları ile şekillenen reform taleplerini bastırma konusunda yakaladığı kısmi başarı, ayrılımların da dâhil olduğu çeşitli baskılara maruz kalan İslamcı hareket için kayda değer sonuçlar doğurdu. Bu bağlamda, 5 Ekim 2013'te Zemzem Ulusal İnşa İnisiyatifi kuruldu[34] ve bunu MK üyelerinin ve liderlerinin çeşitli nedenlerle örgütten ayrılması izledi.

Zemzem, Mısır'daki Temmuz askeri darbesinden sonra Ürdün'de MK'nin ciddi bir kriz yaşadığı zamanda kurulmasına rağmen, bazı değerlendirmelere göre hem medya hem de siyaset düzeyinde, tıpkı 2001 sonunda MK'den ayrılanlar tarafından İslami Vasat Partisi'nin kuruluşu gibi Zemzem de rejim tarafından sıcak karşılandı. Ancak Ürdünlülerin Zemzem'in yeni bir şey sunabileceğine inanma ihtimali düşüktü. Bu durum Ürdün rejiminin, İslamcı siyasi muhalefetin çekirdeği olan MK'yi zayıflatmak amacıyla Zemzem'i kullanarak grubun

dağıldığı ve içten çatladığı imajını yaratmak istediğini gösteriyor[35]. Zemzem'in kurucuları, bilhassa iki lider Ruhayil Garaibe ve Nebil Kufahi, inisiyatifin ana gruptan bir ayrılma hareketi olmadığını, bölgesel ve iç siyasete hâkim olan İhvan/rejim ikililiğini kırarak ekonomik krizle boğuşan ülkede arzulanan siyasal reforma ulaşmak için yeni bir yol inşa etmekten başka bir şey istemediğini vurguladılar. Ancak Zemzem'in içi boş ve muğlak siyasal reform vaatleri berhava oldu[36].

iii. Örgütten ayrılmalardan sonra Ürdün Toplumsal Kalkınma Bakanlığı, ayrılıkçılara Mart 2015'te, Dernekler Kanunu kapsamında "Müslüman Kardeşler Grup Derneği" adını taşıyan yeni bir örgüt kurmak konusunda izin vermeyi kabul etti. Bu nedenle bugün Ürdün'de MK'yi temsil eden iki kuruluş bulunmakta: Birincisi kısmen yasa dışı hâle gelmiş olan eski grup ile siyasi kanadı İHC; ikincisi ise meşruiyetini rejimden alan yeni ayrılıkçıların derneği. Aynı yıl iki kuruluş arasında hukuki ve siyasi ihtilaflara tanık olundu. Hükümet ise eski grubun faaliyetlerini yasa dışı olduğu bahanesiyle sona erdirerek bazı ofislerini kapattı ve protesto ve etkinlik düzenlemelerini yasakladı[37].

Ürdün'de MK ile İHC arasındaki ilişkiler hakkındaki raporlara göre, siyaset ve ticaret birliği faaliyetleri gibi kamusal işler İHC'ye bırakılırken MK'nin tebliğ (davet) işlerini üstlendiği görülüyor. Hâlihazırda hem MK hem de İHC içinde davet ile siyaseti ayırma ihtiyacı ve MK'nin rolünün din ve tebliğ faaliyetlerine odaklanmak olarak yeniden yapılandırılması hususunda ortak bir kanaatin olduğu göze çarpıyor. Grubun, krizi inkâr etmek yerine kendi düşüncesini gözden geçirmenin ve politikalarını yenilemenin öneminin farkına vardığı görülüyor. Mısır'daki gruptan bağımsız bir yapı ortaya koymaya başlayan MK, yürütme konseylerinde kadın ve gençlerin temsil edilme durumlarını iyileştirmiş ve davet ile siyasetin ayrılması fikrini onaylamış durumda. İzlenilen bu yol grubun kardeş partilerinin seçim başarılarına yardımcı olabileceği için zamanla bu konuda daha çok adım atılabilir[38].

iv. Mısır'daki MK'nin devrilmesinden ve 2013 sonunda önce Mısır hükümeti sonra da Abu Dabi ve Riyad tarafından “terör örgütü” olarak etiketlenmesinden sonra Hamas da Filistin’de, Ürdün İhvanı gibi ciddi zararlar gördü.

Bir yandan Hamas’ın hem Arap dünyasında hem de Filistin’deki hareket alanı daraldı[39]. Diğer yandan ise İsrail birtakım hedeflerine ulaşmış oldu: Birincisi, Kahire ile stratejik ortaklığını canlandırdı; ikincisi, Ilımlılaşma Hattı canlandı; üçüncüsü, İslamcı kaynaklar kurutuldu; dördüncüsü, Gazze ve Hamas üzerindeki ambargo sıkılaştırıldı; beşincisi, Suriye’deki çatışma uzadı ve Arap dünyasının kutuplaşma ve bölünmesi arttı ve altıncısı, İran daha da engellenmiş oldu[40].

Bazı analizlere göre Mısır’daki olaylar, İsrail ile ilişkilerin düzeyinin, bölgesel dönüşüm, özellikle de sözde “İslami radikalizm tehdidi” konusundaki politikaları koordine edecek ortak bir ekip kurma noktasına kadar yükselmesine neden olmuş olabilir. Sonuç olarak İslamcı gruplarla ve Abdülfettah Sisi rejimi ile İsrail’e düşmanlığı olan ülkelerle yüzleşme için iki tür bölgesel eksen ortaya çıktı. Ortaya çıkan eksenler birincisi İslamcı gruplara karşı İsrail ve diğer Arap devletlerinden oluşan bir eksen iken ikincisi ise Türkiye’ye karşı İsrail, Mısır, Yunanistan ve Kıbrıs’ı kapsayan bir eksendi[41].

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu, şu anda Mısır, İsrail ve birkaç Arap devletini birleştiren bölgesel ittifakın, söz konusu devletlerin İsrail’in terörle mücadeledeki katkılarının önemini anladıktan sonra, temelde “İslami radikalizmi” yenme ortak çıkarına dayalı olduğunu açıkça söylüyor. “Bu bağlamda İsrail’in Eski Savunma ve Dışişleri Bakanı Moshe Arens, Mısır’daki darbenin İsrail Karşıtı Cephe’nin tamamen dağılmasına neden olduğunu, çünkü Sisi ve bazı Arap liderlerin İsrail ile, başta radikal İslam ile mücadele olmak üzere geniş bir ortak zemin bulduğunu iddia etti. Arens’in tahminlerine göre Sisi rejiminin İslamcı

gruplarla mücadele etme konusundaki kararlılığı, Filistin konusunda destek sağlamaya dair kararlılığının önüne geçiyor. Bu yeni eksenin ortaya çıkışı Arap dünyasıyla ilişkilerin normalleşme süreci boyunca şekillendi; çünkü Mısır ve diğer Arap devletleri İsrail ile iş birliği yapmak için Filistin sorununun çözümünde ilerleme kaydedilmesini artık bir ön şart olarak görmüyor, bunun yerine İsrail ile kurulabilecek çeşitli iş birlikleriyle ilgileniyorlardı[42].

Sonuç

İslamcıların Ürdün’de karşılaştığı zorluklar artmaya devam ediyor ve onları Ortadoğu’daki gelişmelerle örtüşen açık senaryoların ve uluslararası siyasetin onlara verdiği farklı tepkilerin karşısında bırakıyor.

İslamcılar; iç kopuşlar, derin entelektüel teori üretme eksikliği, özeleştirme ve kritik etme kıtlığı, “aşırı aktivizm” tutumuyla geleceğe yönelik stratejik planlama zayıflığı ve İslamcı liderlerin uzun vadede ortaya koyacağı, gelecekteki kararları etkileyebilecek düzensiz “taktiksel uyum sağlama” gibi yapısal aksaklıklarla karşı karşıyaysa rejim de, en az o kadar ciddi zorluklarla, özellikle de Donald Trump döneminde “Asrın Anlaşması” olarak bilinen anlaşma ile Filistin davasının tasfiye edilmesinin ve Ürdün üzerindeki stratejik etkisinin göstergeleriyle yüzleşmektedir. Bu anlaşma, Ürdün’ün menfaatlerinin göz ardı edilmesi ve Arap-İsrail çatışmasının ABD’nin aleyhine ve İsrail’in çıkarları doğrultusunda çözülmesi anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, Ürdün’deki İslamcılarının geleceğine ilişkin üç senaryodan bahsedebiliriz:

Birinci Senaryo: İslamcıların Dönüşü

“Asrın Anlaşması’nın”, genelde İslamcılar ve özelde Ürdün İhvanı’nın, Donald Trump’ın ABD Büyükelçiliği’ni Kudüs’e taşıma kararına karşı düzenlenen halk protestolarını destekleyerek siyaset sahnesine dönmesine imkân sağladığı iddia edilebilir. “Grubun yaşadığı şeytanlaştırılma, yalnız bırakılma ve dağılma sürecinden sonra MK üyeleri başkentin ve Ürdün şehirlerinin sokaklarına döndü ve oralarda sıcak karşılandı. Mevcut küçük anlaşmazlıklara rağmen MK varlık ve karizmasını onararak vazgeçilemez ve yok edilmesi zor bir unsur olduğunu kanıtladı. Son yedi yıl boyunca grup içinde kopuşlara rağmen esas grup unvanını hâlen taşıdığını ispatladı[43].”

Önde gelen bir MK lideri, birçok nedenden dolayı rejimin benzeri görülmemiş baskılara maruz kaldığına inanmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, anlaşmanın farklı tüm unsurları (ABD Büyükelçiliği’nin Kudüs’e taşınması, Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım Ajansı (UNRWA) yardımının kesilmesi ve geri dönüş hakkının iptali için gösterilen çabalar) dâhil Trump liderliğindeki ABD’nin Filistin ve Ürdün politikasıdır. İkincisi, Suudilerin Ürdün ile Ürdün’ün tarihi hakkı olduğunu iddia ettiği bir işlev olan Kudüs’teki Harem-i Şerif’in himayesi konusunda yarışma girişimleridir ki bu da Kral Abdullah ile Suudi Veliyaht Prens Muhammed bin Selman arasındaki gergin ilişkilerin bir göstergesidir. Üçüncüsü, Körfez devletlerinin İsrail ile yakınlaşmasından sonra Arap-İsrail çatışmasında Ürdün’ün arabuluculuk rolüne artık ihtiyaç kalmadığından ABD ve Körfez’in Ürdün’e yardım konusundaki yaklaşımlarında yaşanan değişimle birlikte kötüleşen ekonomik durumdur[44].

Bu görüşe göre söz konusu MK lideri, Ürdün devletinin resmi duruşunu, “Asrın Anlaşması’nı” reddetme kararını ve farklı unsurları destekliyor. Ortaya koyulan bu dış baskı rejim nezdinde halk desteğine

ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Ayrıca Ürdün, her ikisi de Asrın Anlaşmasına karşı olan Türkiye ve Katar'a yönelik, bu iki devletle iş birliği yapmaya başlayarak kendisini dengelemek ve seçeneklerini genişletmek amacıyla, bir "konum değiştirme[45]" ve "denge değiştirme" süreci başlattı. Bu durum, Amman'ın dış politikasının her daim bölgesel koalisyonlardan kaçınmak ve tarafsız kalmak olmasına rağmen Kral Abdullah'ın neden Türkiye'yi ziyaret edip Mayıs 2018'deki İslami Zirve'ye katıldığını açıklayabilir. Hiç kuşku yok ki Ürdün Arap dünyasında, özellikle de Suriye, Irak ve Filistin'de yaşanan her şeyden hızla etkilenmektedir[46].

İkinci Senaryo: İslamcıların Zapt Edilmesi

MK'nin Ürdün'de siyaset sahnesine dönüşünü içeren ilk senaryoya ek olarak, müesses nizam içerisinde İslamcıları dışlama siyasetini yeniden değerlendiren bir elitin çıkması veya kontrol altına alma ve birlikte var olma stratejisinin önemini yeniden gösteren yeni faktörlerin oluşması durumunda gerçekleşmesi daha muhtemel, İslamcıları zapt etmeye dair başka bir senaryo vardır. MK ve genel olarak siyasete dâhil İslamcılara yönelik en stratejik yaklaşım onları zapt etmek ve gündelik siyasetle meşgul etmektir. Bu yaklaşım, hareketi retorikten eyleme geçmeye zorlayarak onlara iki seçenek bırakır: Rasyonalizm ve realizmi benimsemek ya da alternatif politika ve program sunma yetersizliklerini göstermek. İkinci seçenek onları tarihsel olarak rejimi eleştirme rollerinden mahrum ederken sorumlu olmadıkları anlamsız bir örgütlenme retoriği sunar[47].

Zapt etme senaryosunun bir parçası olarak Beverley Milton-Edwards, hâlihazırdaki yüksek işsizlik oranı[48] ve IŞİD'in temsil ettiği radikal tehdidin varlığı göz önüne alındığında etkili demokrasi eksikliğinin Ürdün gençliği üzerindeki etkilerini tartışmaktadır[49]. Milton-Edwards, gençliği "şiddet yanlısı radikalizmden" korumak amacıyla, tüm İslamcıları toplumun diğer tüm unsurlarının düşmanı ilân

etmek yerine İslamcı örgütler ve İslamcı liderler gibi sivil toplum aktörlerini içeren bir Ürdün ulusal stratejisi üretmenin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Kral Abdullah'ın somut ekonomik, sosyal ve siyasal reform sürecini başlatarak hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına daha saygılı bir yolsuzlukla mücadele yaklaşımını onaylaması gerektiği gerçeğine de ışık tutmaktadır[50].

Bu bağlamda uluslararası kamuoyu Ürdün'ün, halka hâlâ çekici gelen ve derin köklere sahip olan İslamcılığı tanıyan politika ve yaklaşımlarını desteklemeli ve çeşitli İslamcı gruplar arasındaki farkları anlamalıdır. Ürdün rejimi ise kendi açısından, hükümet politikalarına yönelik meşru eleştirileri kabul ederek İslamcılar reform ve değişim isteyen diğer toplumsal güçlerle uyum sağlama konusunda teşvik etmelidir. Ürdün devletinin egemenlik ve varlığı hâlâ siyasal İslam'a uyum sağlamanın yollarını bulmaya bağlıdır[51].

Üçüncü Senaryo: Bölgesel İstikrar Eksikliği ile Ürdün'de ve Bölgede İşlerin Kontrolden Çıkma Olasılığı

Araştırmacılar, Arap bölgesi ve Ortadoğu'nun büyüyen bir istikrarsızlık, devlet-toplum ilişkilerinde şiddetlenen krizler ve bazı Arap devletlerinin "terörle mücadele" sloganı altında iç savaş ve çatışmanın farklı düzeylerine saplanmasına neden olan farklı tür ve düzeylerdeki tehdit ve risklerin olduğu bir süreçten geçtiğini göstermektedir. Ayrıca artan baskı ve amaçlanan aksine Arap dünyasının iç kusurlarını bu devletlerin yapısı ve kırılgan istikrarı üzerinde ciddi bir etkiyle birleştirme ile sonuçlanan "terörle mücadele" hareketleri çerçevesinde Arap dünyasının maruz kaldığı bölgesel ve uluslararası müdahaleler bulunmaktadır[52].

Arap dünyasında sosyal, ekonomik ve siyasal düzeylerde biriken bu sorunlar, kısa ve orta vadede Ürdün'de ve bölgede durumun kontrolden çıktığı bir senaryoya neden olabilir.

Bu senaryonun en tehlikeli risklerinden biri bizzat Arap devletlerinde ortaya çıkaracağı sonuç ve etkilerinin kestirilemezliğıdir ki bu da ciddi bir geçiş sürecinden geçen bölgesel sistemdeki İslamcı hareketlerin geleceğini tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır.

Bu senaryonun yarattığı zorluklara rağmen İslamcı hareketler ve ulusal ve kültürel bağımsızlık isteyen diğ er ulusal aktörler için aşağıdaki alanlarda hızlı adımlar atmak yine de yararlı olacaktır: İlişkileri düzeltmek, asgari bir platform etrafında ulusal bir görüş birliğı inşa etmek, reform ve öz eleştiri ihtiyacını kabul etmek, tüm radikal ve şiddet yanlısı hareketlerden uzak durmak, dünyanın dikkatini Arapların düzensiz durumuna ve bunun dünyanın ve bölgenin istikrarı için oluşturduğu tehditlere çeken programları benimsemek ve nihayet “özüm demokrasi[53]” sloganını benimsemenin önemini kabul etmek.

Sonuç olarak MK’nin Ürdün’deki talepleri devrimci değıl reformist kalmıştır. Bunun temel nedeni rejimin sürekli olarak manevra yaparak İslamcıları, özellikle de MK ve siyasi kanadı İHC’yi zayıflatmak ve zapt etmek için baskı kurma kapasitesidir. Bu durum MK’nin en örgütlü ve yaygın muhalif güç olarak politika ve retoriğini geliştirme ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu da Ürdün gençliğinin, rejim tarafından onaylanan, ekonomi, toplum, siyaset veya güvenlik düzeylerindeki krizler arasında zayıf reformist etkileri olan hareketlerden başka bir değışim yaratma ihtimalinin olmamasından ve sınırlı siyasi beklentilerden dolayı radikalizm ve şiddete bulaşmasını önlemeye yardımcı olabilir. Tüm bunlara ek olarak, tüm sıkıntılarına rağmen Başkan Trump’ın gerçekleştirmek istediğı ve Ürdün aleyhine Filistin davasını bitirecek olan “Asrın Anlaşması” bulunmaktadır.

Başka bir deyişle Ürdün’de İslamcılar ve diğ er grupların karşı karşıya kaldığı zorluk, birçok öngörülemezliğı barındıran bu geçiş dönemde uluslararası, bölgesel veya Arap kaynaklardan yükselen dış baskılarla yüzleşmek için iç yapılarını nasıl sağlamlaştıracakları, kurumsallaştıracakları ve geliştirecekleri konusudur.

Referanslar

[1] Muhammad Abu Rumman ve Hasan Abu Haniyyah, al-ḥall al-islāmī fī al-‘urdun: al-islāmiyyūn wa al-dawlah wa rihānāt al-dimuqrāṭiyyah wa al-amn [Ürdün’de İslamcı çözüm: İslamcılar, devlet ve demokrasi ve güvenliğe bağlılık] (The Center for Strategic Studies Jordan ve The Friedrich Ebert Foundation, 2012), 21.

[2] Bu bağlamda, 2017 sonunda, Ürdünlü bazı milletvekillerinin, altında “Kudüs Harem-i Şerifi’nin Hadimi” yazılı İl. Abdullah bin Hüseyin’in bir fotoğrafının bulunduğu bir kolye taktıklarını belirtmek gerekir. Bu hareket, Suudilerin Ürdün’ün Kudüs Harem-i Şerifi üzerindeki hadimliğini sorgulama girişimlerine ve Riyad’ın Amman’ı yalnızlaştırıp sözde “Asrın Anlaşması’nın” bir parçası olarak çözüm görüşmelerindeki rolünün altını oyma çabalarına bir karşılık olarak yorumlanmıştır.

[3] Muhammad Abu Rumman ve Hasan Abu Haniyyah, Ürdün’de İslamcı çözüm: İslamcılar, devlet ve demokrasiye ve güvenliğe bağlılık.

[4] Ahmad Yusuf Ahmad ve Nivin Masaad, Ḥālāt al-ummah al-‘arabiyyah: 2017-2018 ‘ām al-amal wa al-khaṭar [Arap milletinin mevcut durumu: 2017-2018, umut ve tehlike yılı] (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 2018), 105.

[5] A.g.e.

[6] Bkz. Waliām Najīb Nassar, Ma’ziq al-dimuqrāṭiyyah fī al-waṭan al-‘arabī fī zil al-nuẓm al-bitrimuniyāliyyah al-jadīdah: al-urdun namūdḥajan [Neo-patrimonyalizmin varlığı altında Arap dünyasında demokrasi krizi: Ürdün örneği] (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 2018), 12-13.

[7] Daha fazla bilgi için bkz. Husayn Tawfiq Ibrahim, “al-islāmiyyūn wa al-sulṭah fī duwal al-rabī’ al-‘arabī bayna al-siyāsah wa al-‘unf” [Arap Baharı ülkelerinde İslamcılar ve iktidar: siyaset ile şiddet arasında], Stratejik Çalışmalar 250, no. 24 (2014).

[8] Nassar, The crisis of democracy in the Arab World [Arap dünyasındaki demokrasi krizi], 319-322.

[9] Nathan J. Brown ve Umar Hamzawi, “bayna al-dīn wa al-siyāsah: al-islāmiyyūn fī al-barlamānāt al-‘arabiyyah” [Din ile siyaset arasında: Arap parlamentolarında İslamcılar], Carnegie Middle East Center and Arab Network for Research and Publishing, 2011, 84.

[10] A.g.e., 84.

[11] Ali E. Hillal Dessouki ve Karen Abul Kheir, “Foreign Policy as a Strategic National Asset: The Case of Jordan”, The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization içinde, Editörler: Bahgat Korany ve Ali E. Hilal Dessouki (Kahire: The American University in Cairo Press), 261- 262.

[12] Muhammad Abu Rumman, “azmat al-ikhwān al-muslimīn bi al-urdun: nihayat al-şirā’ al-dā’irī wa bidāyat al-ta’wīm al-siyāsī” [Ürdün’de Müslüman Kardeşler krizi: Şiddetli çatışmanın sonu ve siyasi duraksamanın başlangıcı], El Cezire Araştırmalar Merkezi, 16 Haziran 2016, <https://goo.gl/4C6DJf>

[13] Arap-İsrail çatışması yerli olanla yabancı olan arasındaki çizginin belirsizleştiği konulardan biridir. Bu da bir çözüm süreci için ortam hazırlamanın İslamcı hareketleri ortadan kaldırmayı gerektirdiği ve bunun 1999’da Ürdün’de Hamas liderlerinin tutuklanıp sınır dışı edilmesinin arkasındaki mantık olduğu anlamına geliyor. Bkz. Ali Hilal and Nivin Masaad, al-nuzum al-siyāsiyyah al-‘arabiyyah: qaḍāyah al-

istimrâr wa al-taghyîr [Arap siyasal sistemleri: süreklilik ve değişim konuları] (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 7 Temmuz 2014), 201.

[14] Abu Rumman, The crisis of the Muslim Brotherhood in Jordan [Ürdün'de Müslüman Kardeşler krizi].

[15] Hamas'ın Haziran 2007'de Gazze şeridinin kontrolünü ele aldığı gün, bir yanda hareketin diğer yanda ise Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan'ın olduğu uzun ve gergin ilişkinin başlangıcının işaretçisiydi. Hareketin iç politikaları ve bölgesel ittifakları bu üç ülke üzerindeki siyasi baskıyı temsil ediyor. Daha fazla bilgi için bkz. Amjad Jebreel, "al-siyāsah al-su'üdiyyah tijāh filisṭin wa al-'irāq (2001-2010)" [Filistin ve Irak'a yönelik Suudi politikaları (2001-2010)], (Doha: El Cezire Araştırmalar Merkezi, 2014), 162-172; Adnan Abu Amir, "alāqāt ḥarakat ḥamās ma' al-'ālam al-'arabī" [Hamas'ın Arap dünyası ile ilişkileri], ḥarakat al-muqāwamah al-islāmiyyah ḥamās içinde, [İslami Direniş Hareketi Hamas], Editör: Muhsin Muhammad Salih (Beyrut: Al-Zaytouna Center for Studies & Consultations, 2015), 285-329. ve Muhammad al-Said Idris, "mustaqbal al-'alaqah bayna maşr wa ḥamās [Mısır-Hamas ilişkilerinin geleceği], maşr wa ḥamās: taḥadiyyat al-waqi' wa āfāq al-mustaqbal içinde, [Mısır ve Hamas: günün zorlukları ve geleceğin fırsatları], Arab Center for Research and Studies no. 10 (Ekim 2015), 49-70.

[16] Ali E. Hillal Dessouki ve Karen Abul Kheir, Foreign Policy as a Strategic National Asset: The Case of Jordan (Online Kahire araştırması, Eylül 2011): 261-262.

[17] A.g.e.

[18] Abu Rumman and Abu Haniyyah, The Islamist solution in Jordan [Ürdün'de İslamcı çözüm], 110.

[19] Bkz. Wahib al-shair, "intikhābat al-urdun al-'ammah 2010" [2010 Ürdün genel seçimleri], al-mustaqbal al-'arabī no. 384, Şubat 2011, 119.

[20] A.g.e., 120.

[21] A.g.e., 120-121.

[22] Muhammad Abu Rumman, The crisis of the Muslim Brotherhood in Jordan [Ürdün'de Müslüman Kardeşler krizi].

[23] A.g.e.

[24] "al-ikhwān al-muslimin: ru'yat al-ḥarakah al-islāmiyyah li al-işlāḥ fi al-urdun" [Müslüman Kardeşler: Hareketin Ürdün'de reform vizyonu], Wikipedia, Son değiştirilme tarihi: 28 Mayıs 2011, <https://goo.gl/znJuke>

[25] Hani al-Hourani, The future of reform in Jordan [Ürdün'de reformun geleceği], 795-796.

[26] Muhammad Abu Rumman, The crisis of the Muslim Brotherhood in Jordan [Ürdün'de Müslüman Kardeşler krizi].

[27] Bkz. Hani al-Hourani, "mustaqbal al-işlāḥ fi al-urdun" The future of reform in Jordan [Ürdün'de reformun geleceği], Mustaqbal al-taghyîr fi al-waṭan al-'arabī içinde, [Arap dünyasında değişimin geleceği], Editörler: Ahmad Yusuf ve arkadaşları (Beyrut: Center for Arab Unity Studies ve Swedish Institute Alexandria, 2016), 771.

[28] Nassar, The crisis of democracy in the Arab World [Arap dünyasındaki demokrasi krizi], 314.

[29] A.g.e., 314

[30] Bkz. Zaki Bani Irshed, "furaş arakāt al-islām al-siyāsī al-mustaqbaliyyah fī aw' al-wāqī' al-'arabī al-işlāhī: al-namūdhaj al-urdunī" [Arap reformunun mevcut gerçekliği ışığında İslamcı hareketlerin gelecek fırsatları: Ürdün örneği], arakāt al-islām al-siyāsī fī al-waṭan al-'arabī: al-wāqī' wa al-mustaqbal içinde, [Arap dünyasında İslamcı hareketler: bugün ve yarın], Editörler: Bakr al-Badour ve Jawad al-Hamad (Amman: Middle East Studies Center, 2015), 455.

[31] Jamal Abd al-Jawad, "ḥudūd al-dawr al-khārijī fī thawrāt al-rabī' al-'arabī" [Arap devrimlerinde yabancı rolünün sınırı], Al-Dīmuqrāṭīyyah 57 (Ocak 2015), 53.

[32] Muhammad Abu Rumman, "al-ikhwān al-muslimūm wa al-mustaqbal... al-ḥarakah al-islāmiyyah wa as'īlat al-miḥnah" [Müslüman Kardeşler ve gelecek... İslamcı hareket ve ihtilaf sorunu], El Cezire Araştırmalar Merkezi, 11 Eylül 2013, <https://goo.gl/TKkLQm>

[33] Abu Rumman, The crisis of the Muslim Brotherhood in Jordan [Ürdün'de Müslüman Kardeşler krizi].

[34] "Zemzem" inisiyatifi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tariq al-Neimat, "Zamzam wa al-ikhwān al-muslimūn fī al-urdun" [Ürdün'de Zemzem ve Müslüman Kardeşler], Sada, Carnegie Endowment for International Peace, 4 Şubat 2014, <https://goo.gl/zz2gGz>

[35] A.g.e.

[36] A.g.e.

[37] Bkz. Ali al-Din Hilal, Editör, ḥāl al-ummah al-'arabiyyah 2015-2016: al-'arab wa 'ām jadīd min al-makhāṭir [Arap milletinın mevcut durumu: 2015-2016: Araplar ve yeni bir tehdit yılı] (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 2016), 135.

[38] Abu Rumman, "'al-ikhwān 'alā muftaraq Ṭuruq", al-Ghad, 9 Ocak 2018, <https://goo.gl/1xjMCv>

[39] Hamas'ın karşılaştığı zorluklar ve 2014 sonrasında Gazze'nin yeniden inşası ve hareketin bölgesel ittifakları hakkında daha fazla bilgi için bkz. "The Arab Strategy Report, 2015", Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies, 2016, 230-256.

[40] Bkz. Salih al-Nuami, "mā warā' al-iḥtifā' al-isrā'īlī bi al-inqilāb al-'askarī fī maşr" [İsrail'in Mısır'daki darbeyi alkışlamasının nedenleri], Siyāsāt 'arabiyyah 4 (Eylül 2013), 44-48.

[41] Salih al-Nuami, al-'alāqāt al-maşriyyah- al-isrā'īliyyah ba'd thawrat 25 yanāyir [25 Ocak Devrimi sonrası Mısır-İsrail ilişkileri] (Beyrut: Arab Scientific Publishers; Doha: El Cezire Araştırmalar Merkezi, 2017), 141-143.

[42] A.g.e., 141-143.

[43] Bkz. Urayb al-Rantawi, "awdat al-ikhwān?", Al-Ayyām, 21 Aralık 2017, <https://goo.gl/5ooR1a>

[44] Abd al-Hamid Dhunaybat (Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in genel idarecisi), Yazarın mülakatı, İstanbul, 23 Eylül 2018.

[45] Abd al-Hamid Dhunaybat'ın yanında İslami Hareket Cephesi genel sekreteri Şeyh Murad al-Adaliyyah de bölgesel ve uluslararası ittifakların genişletilmesini destekliyor. Bkz. Basim al-Badarin, "'ashā'

siyāsī fī dīyāfat al-ikhwān al-urduniyyah: naṣaḥnā al-qaṣr bi tanwī' al-khayārāt naḥwa rūsyā wa al-ṣīn wa turkiyyah" [Ürdün'deki Müslüman Kardeşler ile siyasi akşam yemeği: yetkililere Rusya, Çin ve Türkiye'ye yönelerek ittifaklarını çeşitlendirmeyi tavsiye ettik], Alquds Alarabi Gazetesi, 4 Kasım 2018, <https://goo.gl/ZeL32u>

[46] Abd al-Hamid Dhunaybat, Yazarın mülakatı.

[47] Abu Rumman and Abu Haniyyah, The Islamist solution in Jordan [Ürdün'de İslamcı çözüm], 119.

[48] Beverley Milton-Edwards, "taqyīm taṭawwur muqārabat al-urdun fī al-ta'āmul ma' al-islāmawīyyah" [İslamcılıkla Boğuşmak: Ürdün'ün evrilen yaklaşımının bir değerlendirmesi], Brookings Doha Center Publications 19 (Eylül 2017), 19-20.

[49] Daha fazla bilgi için bkz. Hasan Abu Haniyyah, "hal yushakkil tanzīm dā'ish khaṭāran 'alā al-urdun?" [İŞİD, Ürdün için bir tehdit midir?], Arab Center for Research and Policy Studies, 17 Eylül 2014, <https://goo.gl/YqdV7L>.

[50] Beverley Milton-Edwards, Grappling with Islamism [İslamcılıkla Boğuşmak], 19-20.

[51] A.g.e., 20.

[52] Daha fazla bilgi için bkz. Amjad Jebreel, "ittijāhāt wa imkānāt 'ī'ādat al-istiqrār 'ilā al-ālam al-'arabī" [Arap dünyasında istikrarın yeniden tesisinin istikamet ve imkanları], dirāsāt sharq awsaṭīyyah 76 (Yaz 2016), 41-65, <https://goo.gl/DG4T8G>; Hasan Nafah, "al-taḥawwulāt al-siyāsiyyah fī al-mashriq al-'arabī fī 2018" [2018'de Doğu Akdeniz'de siyasal dönüşümler], El Cezire Araştırmalar Merkezi, 2 Ağustos 2018, <https://goo.gl/EL6Uo1>; Hamid Abd al-Majid Quwaysi, "dawr al-azamāt al-ijtimā'iyyah wa al-iqtisādiyyah fī mawjāt al-taghyr al-qādimah bi al-minṭaqah al-'arabiyyah", El Cezire Araştırmalar Merkezi, 4 Haziran 2018, <https://goo.gl/82f6xk>

[53] Bkz. Al Sharq Forum, "Cemal Kaşıkçı'nın Al Sharq Forum'daki Son Konuşmasından Önemli Kesitler", Youtube videosu, Paylaşım Tarihi: 19 Ekim 2018, <https://goo.gl/Rw7PMX>

5. Bölüm

Arap Baharı Sonrası Kuveyt'te Siyasal İslam: Pragmatizm Çağında Siyasi Koalisyonların Yükselişi

Courtney Freer

Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Okulu bünyesindeki Ortadoğu Merkezi'nde Araştırmacı

Bu kitapta ele alınan birçok Ortadoğu ülkesinin aksine, Kuveyt'te İslamcılar hiçbir zaman iktidara gelmemiş yahut politika sahnesinde baskın bir aktör olmamıştır. Bundan ötürü, belki de pek şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, bölgedeki birçok ülkede tanık olunanların aksine Kuveyt hükümeti Arap Baharı'nın etkisiyle baş gösteren eylemler sırasında Sünni İslamcıları veya spesifik olarak Müslüman Kardeşler'i hedef alan bir kampanya yürütmemiştir. Arap Baharı ile birlikte Sünni İslamcıların Kuveyt parlamentosundaki temsili kayda değer bir değişiklik yaratmasa da İslamcılar, ideolojik farklılıkları bir kenara bırakıp yeni siyasi koalisyonlar kurarak her geçen gün önemli bir muhalif güç olmaya doğru yol almış ve Kuveyt'in siyasi partileri yasaklayan siyasal sistemi içerisindeki siyasi blokların sınırları karşısında, daha çok bağımsız adaylar yoluyla hareket etmeye başlamıştır. Her ne kadar Kuveyt'te görülen ideolojiler üstü koalisyonlar son dönemde bölgenin geri kalanında olduğu gibi parçalanmaya yüz tutmuşsa da Kuveyt'te bu durumun tam tersi söz konusudur. Bunun sebebi ise mevcut siyasi blokların zayıflığıdır.

İdeolojiler üstü koalisyonlar geçmişte başarılı bir şekilde hükümet politikalarına yön verebilmiştir. Bunlar arasında en öne çıkanları, 1992 yılında parlamentonun yeniden kurulması ve 2006 yılında ise seçim bölgelerinin yirmi beşten beşe düşürülmesidir. Bu koalisyonlar, Arap Baharı'ndan bu yana hükümet politikalarına yön vermek hususunda geçmişteki örneklerle benzer bir başarı düzeyi yakalayamamış olsa da

hükümet kaynaklı iltimaslar, seçim performanslarını ve siyasi reforma ilişkin söylemlere dair geleneksel eğilimleri değiştirebilmiştir.

Müslüman Kardeşler ve Selefi yahut Şii fark etmeksizin Kuveyt'teki tüm İslamcı gruplar, koalisyon ortaklarını seçmek hususunda Arap Baharı'ndan bu yana gün geçtikçe daha pragmatik bir yol izlemeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler ve Selefilerin aktivist kanadında, söz konusu pragmatizm tutumu dâhilinde siyasi reform için diğer İslamcı olmayan bloklarla dahi siyasi iş birliği gündeme gelebilmektedir. Şii İslamcı gruplar ve Selefilerin gelenekçi kanadında ise pragmatizm, hükümete daha fazla yakınlaşmak anlamına gelmiştir. Siyasi partileri yasal bir hüviyete kavuşturacak herhangi bir düzenlemenin olmaması ve 2012 yılında devreye sokulan tekli-ek tercihsiz oylama sistemi, tüm siyasi bloklar için kendi ideolojileri temelinde taraftar toplayabilme kabiliyetini kısıtlamaktadır.

Arap Baharı sonrası Kuveyt'te muhalefet ve rejime sadık olan blok arasındaki ayrımlar her geçen gün daha da belirginleşirken İslamcılar ve seküler gruplar arasındaki ayrımlar da aynı hızda belirsizleşmektedir. Gerçekten de Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı, İslami Anayasal Hareket (İAH) ve aktivist Selefi bloklar siyasi bir reform için bastıran seküler bloklar ile gün geçtikçe daha fazla yakınlaşırken, Şiiler ve gelenekçi Selefiler hükümet politikalarına bağlı bir tutum sergilemektedir.

Bu bölümde, Kuveyt'teki siyasi gelişmelerin Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı içerisinde; Selefi İslam İttifakı, Ümmet Partisi, Selefi Hareket ve İslam Mirasının İhyası Topluluğu da dâhil olmak üzere önde gelen Selefi bloklarda ve Şii Ulusal İslami İttifakı'nda ne gibi değişimlere yol açığının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, Kuveyt'teki tecrübe diğer ülkelerle de mukayese edilerek tartışılacaktır. Bu mukayese, özellikle parlamentodaki İslamcı milletvekillerinin

ve hükümetteki hem Sünni hem de Şii üyelerin somut politika değişikliklerine nasıl etki ettiği bağlamında yapılacaktır. Son olarak Kuveytli İslamcı hareketlerin iç reform başlıklarını ve Sünni grupların da siyasi ve toplumsal ajandalarını belirlerken bölgedeki diğer Müslüman Kardeşler bağlantılı grupların deneyimlerinden ne tür dersler çıkardıkları değerlendirilecektir.

Kuveyt'te Koalisyon İnşası

Mevcut siyaset bilimi literatürü, herhangi bir ülkedeki siyasi bağlam içerisinde bir değişim olmaksızın koalisyonların ne denli seyrek bir şekilde kurulduğunun altını çizmektedir. Gerçekten de kaynaklar ve takipçiler toplamak hususundaki açık rekabette, ideolojik farklılıklar hatta kişisel ve örgütsel iktidar çekişmeleri gibi durumlar ideolojiler üstü koalisyonların sadece belli koşullar altında başarılı olmasını mümkün kılmaktadır. Suzanne Staggenborg, toplumsal hareketler arasındaki koalisyonların “ya hareketlerin fırsatları değerlendirmeleri yahut tehditleri savuşturmaları için gerekli kaynaklara sahip olmadığı ya da kurulan koalisyonun hareketlerin kendi bağımsız taktikleri için kaynaklarını muhafaza etmelerine müsaade ettiği durumlarda” kurulabilmesinin daha olası olduğunu belirtmektedir[1]. Nitekim ben de bu çalışmada, siyasi partiler açısından yasal bir zeminin ve parlamento gücüne dair gerekli kontrol mekanizmalarının olmadığı Kuveyt'teki bağlamın, toplumsal hareketlere büyük bir yapısal esneklik sağlamasından ötürü ülkedeki tüm hareketlerin sıklıkla iş birliği seçeneklerini göz önünde bulundurdıklarını öne sürmekteyim.

Janine A. Clark, koalisyonların kurulacağı siyasi koşullara dair daha detaylı bir açıklama yapmaktadır: “Koalisyon ortaklarının tek başlarına başaramayacakları faaliyetlere odaklanmaları durumunda ideolojiler arası gerilimlerin üstesinden gelinebilecektir[2].” Bu tespit, siyasi yelpazenin iki ucundaki taraflar için de geçerli olmuştur. Hükümet

yanlısı bir koalisyon; Şii İslamcılarının siyasi anlamda hayatta kalmasını sağlarken, geniş kapsamlı bir muhalefet koalisyonu da koalisyonun parçası olan diğer grupların gündelik faaliyetlerini etkilemeden siyasi reformların kapısının aralanmasını muhtemel hâle getirmektedir.

Clark, koalisyonların politikalara yön verme hususunda nihai hedeflerine ulaşamaları bile sahip oldukları ajandaları “kamuoyunun gündeminde tuttuklarını ve bu sebeple, dayanışmayı çok önemli gördüklerini” belgelerle ortaya koymuştur[3]. Koalisyonların gerçek veya beklenen bir tehdidin mevcut olduğu zamanlarda ve koalisyonun, üyelerinin yeni bir arayışa girmelerine sebebiyet vermeyecek derecede bir esnekliğe sahip olması hâlinde en yüksek başarıyı elde ettiğini de ileri sürmektedir[4]. Örneğin, Kuveyt Vaizler Ligi isimli Müslüman Kardeşler ve Selefilere de kapsayan bir grubun oluşturulmasına dair tartışmalar olsa da bu asla gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi belki de koalisyon üyelerine çok fazla kısıtlama getirilmiş olmasıdır. Benzer bir şekilde; Selefi Hareket, Ümmet Partisi ve İslam Milletinin İlkeleri hareketlerinden oluşacak bir birlik girişimi de 2016 yılı içerisinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır[5]. Bu bloklar koalisyon üyelerini izole edecek yeni bir ajanda oluşturmaktansa bağımsız yapıları ve birbirinden ayrı kurumları muhafaza ederek mevcut hareketlerin tabanlarının desteğini koruyabileceklerdir. Özellikle de Kuveyt halkının farklı kesimlerinden destek arayışında oldukları göz önüne alındığında bu durum önem taşımaktadır. İdeolojiler üstü koalisyonların ciddi şekilde müzakere edilmiş olması vakıdır ancak söz konusu hareketler, İslamcılara karşı bölge çapında geliştirilen engellemeler ve mevcut Kuveyt hükümetinin muhalefeti hedef alan görüntüsünden ötürü kendilerini baskı altında hissetmektedir.

Hükümetin aldığı son kararlar, 2011 yılında Arap Baharı sırasında hatta o tarihten de önce seçmen bölgelerinin sayısının düşürülmesi ve yolsuzluğa bulaşmış olduğu düşünülen hükümet üyeleri hakkında

gensoru verilmesi çabalarının olduğu dönemde oluşan koalisyonları daha da pekiştirmiş gözükmemektedir. Kuveyt istinaf mahkemesinin farklı ideolojik bloklardan 67 muhalif isme (üçü tanesi milletvekili olmak üzere), 2011 protestoları sırasında parlamentoya yapılan baskındaki rolleri sebebiyle Kasım 2017’de verdiği mahkûmiyet kararı, Arap Baharı eylemlerinin bugün hâlâ hükümetin verdiği kararları ne denli etkilediğini göstermektedir. Önde gelen muhalif figürlerden Musallam el-Barrak dokuz yıl hapis cezasına çarptırılırken, Selefi Waleed el-Tabtabaie ve Müslüman Kardeşler üyesi milletvekili Jamaan el-Harbaş yedi yıl hapis cezası almıştır[6]. İstinaf mahkemesi, daha önce ceza mahkemesinin, kötü niyete sahip olmadıkları gerekçesiyle sanıkları aklama kararını da bozmuştur. Kasım 2017’den beri tutuklu olan bu muhalif isimler Şubat 2018’de salıverilmiş ve istinaf mahkemesi Temmuz 2018’de nihai kararı vererek bu isimleri daha kısa süreler için de olsa hapis cezasına mahkûm etmiştir. Bu da hükümetin kritik eylemlerde yer almış olanları cezalandırmaktan vazgeçmeye niyetli olmadığını göstermektedir. Şahsen, bu tip hamlelerin esnek ve özellikle de geniş kapsamlı siyasi reform (seçilmiş bir başbakana sahip olma ve daha güçlü bir parlamento denetimini tesis etme gibi) yanlısı koalisyonların oluşmasına yol açacağını beklemekteyim.

Kuveyt’te Arap Baharı ve Bir Muhalefet Koalisyonunun Oluşması

Kuveyt her ne kadar bölgedeki diğer ülkeler gibi birtakım siyasi dönüşümlerden geçmese de gerçekleşen eylemler, aslında Kuveyt’in Arap Baharı’nın etkisini kesin olarak hissettiğini göstermektedir. Kuveyt iç politikasının önemli bir meselesi olan yolsuzluk, siyasi mobilizasyon için önemli bir odak noktası hâline gelmiştir. Uluslararası Şeffaflık Derneği’nin (Transparency International) yayımladığı Yolsuzluk İndeksi’ne göre Kuveyt 180 ülke arasında 85. sıradadır ve kamudaki yolsuzluğun boyutlarını değerlendirmek için göz önünde bulundurulmuş 100 kriterden sadece 39’unu sağlayarak Bahreyn dışındaki tüm Körfez

İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkelerin gerisinde kalarak kötü bir sonuç elde etmiştir[7]. Bu sebeple, pek de şaşırtıcı olmayacak bir biçimde politikacılar aleyhindeki rüşvet iddiaları 2011 yılında Kuveyt tarihinin en büyük protestolarına yol açmış ve Arap Baharı'nın başlamasından yıllar önce başlayan memnuniyetsizlik de bu protestolar sırasında açığa çıkmıştır.

Arap Baharı döneminde görevi başındaki parlamento Mayıs 2009'da seçilmişti ve yasama erki, yirmi yıl boyunca ilk kez rejim dostu idi[8]. 2003, 2006 ve 2008 yıllarında yapılmış olan seçimlerde seçmen katılımı görece düşük iken birçok aday da bağımsız olarak yarışmıştı. Belki de böyle olmasının sebebi, dönemin siyasi bloklarının ne kadar etkili olduğunun soru işaretleri taşımasıydı[9]. Halk arasında fazla desteğe sahip olmayan ve bir önceki parlamento döneminde Selefi milletvekillerin yanı sıra İAH milletvekillerinin yönelttiği yolsuzluk gensorusu üzerine Başbakan Şeyh Nasser Muhammed el-Sabah, Aralık 2009'da kapalı kapılar ardında tutulmuş ve ilk kez bir başbakanın durumu parlamentoda sorgulanmıştır. Kuveyt Emiri'nin yeğeni olan Şeyh Nasser ise rejime sadık bir yasama grubu tarafından sorgulanmış ve grubun otuz üyesi gensoru öncesinde başbakana desteklerini bildirmiş ve güven oylamasından başbakan aleyhine bir sonuç çıkmamıştır[10].

Şeyh Nasser konumunu korumuş olsa da “2010 ve 2011 boyunca gerilim sürmüştü” ve Şeyh Nasser ile özellikle polisin Muhammed el-Maymouny el-Mutairi isimli mahkûma ölümcül derecede işkence yapmakla suçlanmasından sonra İçişleri Bakanı Jaber el-Khaled el-Sabah hakkında gensoru talepleri devam etmiştir[11]. Her ne kadar İçişleri Bakanı el-Sabah istifa etse de Ortadoğu çapında devam eden Arap Baharı eylemleri ivme kazanmış ve bu durum Kuveyt'i de aynı doğrultuda etkilemiştir. Mart ayında bir Şii milletvekili, Kuveyt Dışişleri Bakanı'nın Bahreyn'deki protestocuların şiddetli bir şekilde

bastırılmasındaki müdahalesine ilişkin bir soru önergesi vermiş ve nihayetinde kabine istifa etmiştir[12].

Yeni kabine Mayıs 2011’de kurulmuştu. Altı yeni bakan bu kabinede yer alsa da halk arasında destek görmeyen Başbakan Şeyh Nasser de bu kabineye liderlik etmiştir. Öyle ki yolsuzluk meselesi tüm kabinede, özellikle de bölgede hükümetlerin vatandaşlarına karşı hesap verebilir olmasını talep eden eylemlerin her tarafa yayılmasından ötürü derinden hissedilmiştir. Önde gelen Kuveytli bankaların, 16 milletvekilinin (parlamentoya seçilmiş milletvekili sayısının yaklaşık üçte biri) hesaplarına hükümetin faaliyetleri lehine oy kullanmaları için 350 milyon dolar yatırdığına dair haberlerin ortaya çıkmasıyla Eylül 2011’de yeni bir siyasi kriz meydana gelmiştir[13]. Zaten aynı yılın başında parlamento, Başbakan Yardımcısı ve Kalkınma ve İskân İşleri Bakanı Şeyh Ahmed hakkında yolsuzluk iddiası olduğu gerekçesiyle güven oylamasına gitmişti [14]. Dışişleri Bakanı ve Başbakan yardımcısı Muhammed el-Sabah da yolsuzluk suçlamalarını protesto etmek amacıyla istifa etmiş ve Eylül ayında 10,000 katılımcının yer aldığı ve Kuveyt tarihinin en büyük gösterilerinden biri gerçekleşmiştir.

Kasım 2011’de, defaatle yapılan istifa çağrılarının ve her geçen gün büyüyen gösterilerin sonucunda Başbakan Şeyh Nasser görevi bırakmıştır. Böyle bir hamle daha önceki zamanlarda muhalefeti yatıştırmaya yetmişse de bu kez, devam eden gösterilerin yatışması hususunda çok az etkisi olmuştur[15]. Kuveyt gençliği, liberal ve İslamcı gruplardan milletvekilleri sistem içerisinde ayyuka çıkmış yolsuzluklara karşı öfkelerini ortaya koymuş ve başbakanın Emir tarafından atanmasının yerine seçimle iş başına gelmesini talep etmeye başlamıştır. Devam eden protestolar hükümetin istifa etmesine ve Aralık ayında parlamentonun feshedilmesine yol açmıştır[16].

Şubat 2012 seçimlerinde, belki de pek de sürpriz olmayan bir şekilde, Müslüman Kardeşler ve Selefiler ile birlikte bazı kabile temsilcilerini de kapsayan ideolojiler arası muhalefet bloku, parlamentodaki 50 sandalyeden 34'ünü kazanarak ülke çapında büyük bir başarı elde etmiştir[17]. Selefi ve Müslüman Kardeşler bloklarının her biri yarıştıkları dörder koltuğu da kazanırken, liberaller ve tüccarlardan oluşan gruplar bunun da altında bir başarı elde etmiştir. Tüm bu değişim, bazı kabilelerden adayların parlamento dışı kalmasına sebep olmuş, böylece şehirli tüccar sınıfı ile kabileler arasındaki ayrımlar daha da derinleşmiştir[18]. Ancak bu parlamento, Anayasa Mahkemesi'nin önceki parlamentonun feshini anayasaya aykırı ilan etmesiyle dört ay sonra feshedilmiştir[19]. Böylece Mahkeme, rejim yanlısı 2009 Ulusal Meclisi'ni yeniden göreve getirmiştir. Emir Şeyh Sabah söz konusu siyasi zaferin verdiği güçle, Mahkeme'ye seçmen bölgelerinin sayısını 25'ten 5'e düşüren 2006 tarihli yasanın (muhalefetin bir girişimi olan yasayı) anayasaya uygunluğunun gözden geçirilmesi talebinde bulunmuş ancak Mahkeme bu talebi reddetmiştir[20]. Seküler-İslamcı muhalefet koalisyonu ise yargının, siyaset kurumuna tartışmalı bir müdahalesi olan 2009'da kurulan parlamentonun yeniden göreve getirilmesi kararını protesto etmiştir[21].

Ekim 2012'de Emir Sabah, "ülkeyi tehlikeye atabilecek ve ulusal birliği bozabilecek" kargaşa durumuna işaret ederek[22] kabineden Aralık seçimleri öncesinde seçim kurallarını değiştirmesini istemiştir. Yapılan değişiklikle birlikte seçim sistemi, seçmenlerin dört oy kullanabilecekleri sistemden tekli-ek tercihsiz oy verecekleri bir sisteme dönüştürülmüştür. Bu hamle, "mahkemenin bu hususa dair daha önceki kararını ve muhalefetin 2006 yılındaki seçmen yasası ile uyumlu olma taleplerini yok sayan bir düzenleme olmuştur[23]." Bunun neticesinde muhalefet, Aralık 2012 seçimlerini boykot etmiş, seçimlerde yüzde 39 gibi düşük bir katılım oranı (daha önceki yüzde

60'a kıyasla) sağlanabilmiş ve tahmin edilebileceği gibi hükümet yanlısı bir Ulusal Meclis kurulmuştur[24]. Bu durumdan en çok da Sünni İslamcıların parlamentodaki temsili etkilenmiş ve bu oran 23 milletvekilinden 4 milletvekiline düşmüştür[25]. Parlamento, bağımsız milletvekillerinin yanı sıra tarihsel anlamda hükümet yanlısı konumuyla Şii İslami Ulusal İttifakı'nın beş milletvekili ile en büyük bloku oluşturduğu bir kompozisyona sahip olmuştur[26].

Haziran 2013'te Anayasa Mahkemesi; muhalefetin, seçimlerin geçersiz seçim kanunları altında yapıldığı iddiasından sonra bir kez daha parlamentoyu feshetmiştir. İslamcılar, aşiret liderleri ve liberal gruplar da dâhil olmak üzere birçok muhalif grup bir kez daha seçim kanunlarındaki değişiklikleri protesto etmek için Temmuz 2013 seçimlerini boykot etmiştir. Sonuç olarak, 2013 ve Kasım 2016 arasındaki parlamento grubunda "hizmet" veya hükümet yanlısı milletvekilleri 50 koltuğun 30'unu elde tutarken liberal ve aşiret temsilcilerinden oluşan bloklar ile bağımsız milletvekillerinin karışımından oluşan bir kompozisyon ortaya çıkmıştır.

Yeni parlamento seçimleri aslında Haziran 2017'de yapılacaktı ancak birçoklarına göre, popüler bir muhalif figür olan Musallam el-Barrak'ın mahkûmiyetinin aynı anda bitecek olmasından ötürü seçimler Kasım 2016'ya alınmıştı. Muhalefetin Anayasa Mahkemesi'nin 2013 tarihli yeni seçim kanununun geçerli olduğunu onaylamasının ardından seçim boykotunu sona erdireceği söylentileriyle birlikte[27] hükümet de muhalefetin oy devşirme kabiliyetini törpülemek istemiştir. Bu sebeple parlamentoda, 50 üyeden 40'ının desteğiyle, Kuveyt Emiri'ne, Allah'a ve peygamberlere hakaret etmekle suçlanmış Kuveytlilerin seçimlere katılmasını engelleyen bir yasa tasarısı hazırlanarak Haziran 2016'da yürürlüğe konmuştur[28]. 2011'den bu yana yapılan çok sayıda siyasi tutuklamadan ötürü bu yasa teoride birçok potansiyel adayı seçim yarışında saf dışı bırakmıştır. Hükümet yanlısı yasama döneminde

geçen ve Kuveyt Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen[29] bir diğer çok tartışmalı yasa da ulusal güvenlik sebeplerinden ötürü tüm vatandaşların DNA testinden geçmesini gerektiren yasaydı[30].

Muhalefetin seçimlere katılımını tırpanlama ve genel olarak hükümetin kontrolünü arttırma girişimlerine rağmen muhalefet, parlamentodaki koltukların yarısına yakınına kazanmış ve parlamentodaki koltukların %70'i el değiştirmiştir. Bu seçime katılım oranı da % 70 dolaylarında olmuştur[31]. Emir, Aralık 2012 ve Kasım 2016 arasında siyasi olarak görece kendisiyle uyumlu bir parlamentonun keyfini sürdüğü için bu seçim, Kuveyt siyasi manzarasını değiştirmiş ve muhalefet dört yıl aradan sonra ilk defa, kurumsal mekanizmalar aracılığıyla hükümetin kararlarını sorgulayabilecek bir konuma gelmiştir. Müslüman Kardeşler, yarıştığı beş koltuğun üçünü kazansa da gayriresmi olarak dördünü kontrolü altına almış, Selefiler de bağımsız adaylarla yarışarak dört koltuk kazanmışlardır. Hükümet yanlısı Selefiler ise zayıf bir performans sergilemiştir. İdeolojiler üstü muhalefet bloku neredeyse dört yıl boyunca yasama organını boykot ettikten sonra şu an bu organın neredeyse yarısını kontrol etmektedir. Bu da siyasi blokların, kurumsal bir siyasi güce sahip olmadıklarında dahi desteklerini koruyabildiklerini göstermekle birlikte koalisyonun ne denli güçlü ve beraber bir görüntü verdiği konusu hâlâ belirsizdir.

Kasım 2016'da bir kabine değişikliği olmuş ve bu değişiklik, yeni parlamentonun seçilmesinden ve nihayetinde Başbakan'ın istifasıyla sonuçlanacak İletişim Bakanı'nın soruşturmayla tabi tutulması sürecinin üzerinden bir hafta geçmeden yaşanmıştır. Bu da muhalefetin siyaset sahnesine geri döndüğünün sinyallerini vermiştir. Nitekim böyle olmasaydı-aşiretleri temsil eden milletvekillerinin bir kabine değişikliğini zorlayacak bir dizi gensoru vermek için seçimlerden önce toplanmış olmasına rağmen-parlamentonun hükümet ile fazlaca rekabete girmesi söz konusu olmazdı[32]. Mayıs 2017'de

muhalefet, 13 saatlik bir oturumun ardından Başbakan Şeyh Jaber el-Mübarek el-Sabah ve İskân Bakanı Yasser Abul hakkında yolsuzluk ve Arap Baharı sırasında bazı vatandaşların vatandaşlıklarının iptal edildiği iddialarına dair gensoru vermiştir. Buna karşın, parlamento hükümete itaatsizlik etmemiş veya güven oylamasına gitmemiş ancak Başbakan'ın sorgulamaya tabi tutulacağı bir yöntem yerine, hükümetle altı ailenin vatandaşlıklarının (eski milletvekili Abdullah el-Bargaş ve İslamcı vaiz Şeyh Nebil el-Awadhi de dahil olmak üzere) geri verilmesi üzerine bir anlaşmaya gidilmiştir. Her ne kadar bu adım, sınırlı bir iş birliğine karşılık gelse de yürütme ve yargı nezdinde artan güvensizlik, muhalefeti seçilmemiş bir hükümet ile olan ilişkilerinde dikkatli olmaya ve siyasi reform ihtiyacına dair daha ısrarcı olmaya sevk etmiştir.

Müslüman Kardeşler

Müslüman Kardeşler, Kuveyt'in en eski ve en örgütlü İslamcı siyasi blokudur. Toplumsal hareket kanadı olan Camia't el-İslah el-İctima, 1951 yılında büyük ölçüde eğitim, toplumsal alan ve hayır faaliyetleri organize etmek maksadıyla kurulmuştur. Hareketin siyasi kanadı olan İAH ise seçimlere katılmak üzere 1991'de kurulmuştur. Kuveyt Müslüman Kardeşleri, tarihi olarak hükümetle yakın ilişkilere sahip olmuştur. Öyle ki, hareketin üyeleri Kuveyt Finans Kurumu ve Evkaf ve İslami İşler Bakanlığı gibi kurumları kontrol ediyor olmakla suçlanmıştır.

Selefiler için de bir dönüm noktası olan Irak'ın işgalinden bu yana (aşağıda tartışılacaktır), İAH siyasi reform ajandasına daha fazla odaklanmış ve geniş kapsamlı muhalefet ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. 1990'ların ortalarında İAH, muhalefetin seküler üyeleri ile birlikte seçim koalisyonlarına katılmaya başlamıştır. Irak'ın işgalinden sonraki ilk seçimler olan 1992 seçimlerinde Müslüman Kardeşler'in

yedi adayı, parlamentonun yeniden kurulması için çabalamış olan geniş muhalefet koalisyonu içerisinde yarışmış ve bu koalisyon 50 koltuğun 35'ini kazanırken, İAH adaylarının beşi de seçimden zaferle ayrılmıştır[33]. Ancak İAH'nın bazıları seküler adaylar olan 25 adayı açıkça desteklemesine rağmen koalisyon çatırdamaya başlamıştır[34]. İAH, şeriatı yasamanın kaynaklarından biri hâline getirmek için Anayasa'nın 2. maddesini değiştirme çabalarına devam etmiş ancak bu değişiklik oylandığında kabine değişikliği sebebiyle sonuç olumsuz olmuştur. Bunun ardından, beş İslamcı milletvekili kamuyu iyiye yönlendirmek ve şeytani işlerden alıkoymak için her bölgede bir otorite kurulmasını ve bu otoritenin düzgün dini davranışlara aykırı eylemleri rapor etmesini önermiştir. Müslüman Kardeşler de Kuveyt Üniversitesi'nin laboratuvarlarda nikap giyilmesini yasaklama kararını geri aldirmaya çalışmış ve 1994'te reddedildikten sonra 1996'da parlamentodan geçen kadın-erkek ayrımına dair yapılan düzenlemeyi desteklemiştir[35]. Muhalefetin seküler ve İslamcı üyelerini ayrıştıran bazı toplumsal meselelere olan vurgu, daha önce örneğin yolsuzluğa karşı beraber mücadele etmiş olmalarına rağmen koalisyonun nihayetinde çatırdamasına yol açmıştır. 1996 yılında İAH, muhalefetin diğer üyeleri ile düzenli olarak iş birliği içerisinde olarak parlamentoda beş koltuk kazanırken, 2003 seçimlerinde on yıllar içerisindeki en kötü performans ile sadece iki koltuk kazanabilmiştir. Bu da İAH'nın ideolojiler üstü koalisyonlara daha sık katılımına yol açacak şekilde büyük iç değişimler yaşamasının önünü açmıştır[36]. Nitekim 2006 seçimleri, bu değişimin başarı getirdiğini göstermiştir. İAH parlamentoda altı koltuk kazanırken ilk kez yüksek sesle kapsamlı bir siyasi reform talep ederek muhalefet kanadında yer almıştır. Bilhassa "Beş İstiyoruz" Hareketi, İAH'nın desteği ile Mayıs 2006 boyunca, seçim bölgelerinin 25'ten 5'e düşürülmesine tepki olarak gösteriler düzenlemiştir. Hatta gösteriler o kadar ciddi bir boyuta varmıştır ki yeni seçim çağrısında dahi bulunulmuştur. Bu da muhalefetin o

dönemki popülaritesini göstermektedir. İAH, 35 üyeli muhalefet blokunun bir parçası olarak 6 koltuk kazanmış ve beş seçim bölgesi kuralı da parlamentoda çoğunluk olan muhalefet blokunun oylarıyla geçmiştir.

İAH, her Kuveyt vatandaşına dört oy yerine bir oy hakkı veren yeni seçim yasasına olan itirazlarına binaen Aralık 2012'den Kasım 2016'ya kadar olan süreçte seçimleri boykot etmiştir. Seçim yasasını değiştirmek gibi hamleler ise hükümete yönelik fikirleri de stratejiyi de değiştirmiştir. İAH, Yüksek Mahkeme'nin yeni seçim yasasına yönelik onayına atıfta bulunarak boykotu sona erdirmeye karar veren ilk taraflardan biri olmuştur. Eski bir İAH milletvekili boykotu sona erdirmelerinin arkasında iki temel sebep olduğunu açıklamıştır: (1) Halk, hükümetin parlamentodan yasayı geçiremedikleri-hem de hükümete sadık bir parlamentodan- iddialarını isabetsiz bulmuştur, (2) İAH'nın parlamentodan ayrıldığı dönemde siyasi koşullar kötüleşmiştir, nitekim o dönemde çıkan yasalar bunun bir göstergesidir[37]. Aynı milletvekili, İAH üyelerinin Kuveyt Emiri ile doğrudan bir görüşme yaparak gelecek seçimlerde yer alacaklarına dair kararlarını ona bildirdiklerini ve bunun da İAH'nın muhalefetin bir parçası olmasına rağmen asla rejimin düşmanı olmadığını gösterdiğini belirtmiştir[38].

Bir İAH üyesinin sözlerine göre ise, İAH kendi milletvekili Jamaan el-Harbaş da dahil olmak üzere bazı muhalefet üyelerine hapis cezalarının verilmesinden sonra bu mahkûmlara genel bir af sağlamak için ve Arap Baharı döneminde vatandaşlıkları düşürülenlere vatandaşlıklarının geri verilmesi için uzlaşmacı bir tutum benimsemiştir[39]. Aynı İAH üyesi, birçok muhalif liderin hapiste olmasından ve insanları hükümetlere karşı ayaklanmaya daha isteksiz hâle getiren mevcut bölgesel gelişmelerden ötürü olumsuz bir ruh hâli içerisinde olduğunu belirterek, reformların gerçekleştirilmesine yönelik karamsarlığını da ortaya koymuştur[40]. Ancak en nihayetinde, söz konusu olumsuz

durum Kuveyt'te esnek bir şekilde de olsa muhalefetin örgütlenmesine ve Selefilerin de bunun bir parçası olmasına engel olmamıştır.

Selefi Siyasi Manzara

Genel olarak konuşmak gerekirse, Selefiler öncelikli olarak Muhammed Peygamber ve onun sahabelerine olan odaklanma tarzları açısından Müslüman Kardeşler üyelerinden ayrılmaktadır, zira en eski kaynakların Peygamber ve sahabeye en yakın kaynaklar olmaları itibarıyla İslam'ın "gerçek" anlamına da en yakın, dolayısıyla en makbul kaynaklar olduklarını düşünmektedirler[41]. "Selef" kelimesi Arapçada "atalar" anlamına gelmektedir ve bugün Selefiler, lafzi Kur'an yorumuna önem vermektedirler[42]. Selefiliğin tek bir vizyonu olmamasından ötürü, Selefilerin siyasi olarak nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğine dair de tek bir yorum yoktur. Yani Selefiler çeşitli siyasi duruşlar sergileyebilmektedir. Temel ayrım gelenekçi Selefiler ve aktivist (haraki) Selefiler arasında yapılmaktadır. Gelenekçi Selefiler, İslam'ın siyasi lidere itaati ve demokrasiye karşı olmayı (zira egemeni seçme hakkı halktan ziyade Allah'a mahsustur) gerektirdiğine inanmaktadır. Aktivist Selefiler ise siyaseten pasifliğe dair geleneksel anlayışa karşıdır ve seçimlerde sıklıkla aktif olarak yer almakta ve ideolojik meselelerden ziyade pragmatik meselelere odaklanabilmektedir.

Suudi Arabistan kökenli olan Sahve Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte Körfez'deki ayrım daha da belirgin bir hâle gelmiştir. Hareket büyük ölçüde 1960'larda ortaya çıkmıştır. Hareketin kuruluşunun arkasında "yerli Vahhabilik ile Suudi eğitim sistemi içerisinde yer alan ancak dini inançları Suudi Vahhabilerden farklı olan, Mısır ve Suriye'den gelmiş çok sayıda Müslüman arasındaki etkileşim" vardır[43]. Sahve, 1990'larda Irak'ın işgalinin ardından Körfez devletleri ile ABD arasında artan bağlardan duyulan rahatsızlık sayesinde ivme kazanmıştır. Bu da Selefilerin açıktan kendi hükümetlerini eleştirdikleri ilk örnek

olmuştur[44]. Arap Baharı, Kuveyt'i etkilemeye başladığından beri ülkedeki Selefilere gün geçtikçe daha fazla bölünmüş ve temelde dört ayrı bloka ayrılmıştır. Bu bloklar daha sonra bağımsız adaylara kadar bölünmüştür[45].

Kuveyt'in ilk Selefi örgütlenmesi 1981 yılında, İslam Mirasının İhyası Topluluğu (İMİT-Camiat İhya el-Turat el-İslami) adı altında kurulmuştur. İlk dönemlerde, parlamenter sisteme katılımın Selefilere için kabul edilebilir bir tutum olduğunu düşünen Mısırlı din adamı Şeyh Abdelrahman Abdelhalik'in fikirlerine bağlı olmuşlardır. Esasında İMİT, 1981'de seçimlere katılıp iki koltuk kazanmış ve dünyada parlamento seçimlerine katılan ilk Selefi grup olmuştur. Parlamento seçimlerinde yarışan bu grup, hükümetin otoritesine ise meydan okumamıştır. Öyle ki, kraliyet ailesinden Şeyh Fahad el-Ahmed el-Sabah bu grubun kurucuları ve gruba finansman sağlayanlar arasında yer almıştır[46]. İMİT parlamentoya girerken bu çıkışı yönetime bir meydan okuma olarak görmeyip “dava faaliyetlerini savunmak, toplumun İslami karakterini güçlendirecek yasaları desteklemek ve hisbe (iyiyi emredip kötüden men etmek) uygulaması için mükemmel bir şans” olarak görmüştür[47]. Bu amaçla, 1980'ler ve 90'larda parlamentoda yer alan Selefilere –tıpkı o dönemin Müslüman Kardeşleri gibi- Kuveyt Havayolları uçuşlarında alkol satışının yasaklanması gibi toplumsal politikalarla alakalı yasaları desteklemiş ve Emir'e hakaret eden yahut onun politikalarına karşı çıkan diğer Selefi gruplara yönelik geleneksel olarak eleştirel bir tutum takınmışlardır[48].

Selefi İslami Topluluk (SİT), 1991 yılında, Irak'ın işgalinin ardından Körfez'de aktivist Selefiliğin daha popüler hâle geldiği bir dönemden hemen sonra, İMİT'in daha aktivist bir kanadı olarak kurulmuştur. Şeyh Abdülhalik'in öğretilerini hâlâ takip eden aktivist Selefilere de yaşadıkları hayal kırıklıklarının ardından 1997 yılında İMİT'ten ayrılıp diğer gruplara katılmışlardır[49]. Böylece 1990'ların ortasında

gelenekçi Selefilere, Şeyh Abdullah el-Sabt liderliğinde İMİT'i domine etmiş ve bu da Abdülhalik'in ve takipçilerinin tamamen hareketin dışında kalması sonucunu doğurmuştur. Zoltan Pall'a göre, SİT bugün İMİT'in siyasi kanadı olarak etkilidir[50]. Her ne kadar bu iki grup kâğıt üstünde ayrı dursalar da Pall, "bu iki grubun Selefi topluluğun birbirine bağlı kurumsal ayakları olduğunun herkesin bildiği bir sır olduğunu, ülkenin bazı bölgelerinde SİT'in seçim kampanyalarının İMİT mensupları tarafından organize edildiğini" belirtmektedir[51]. Bu amaç birliği, aşağıda detaylı olarak ele alınacak diğer Selefi aktivist grupların sahneye çıkmasını sağlayacak bir boşluk yaratmıştır.

SİT'in siyasi reforma olan desteği, toplumsal meseleler konusunda politik olarak aktif olmasını engellememiştir. 1990'larda ahlaki davranışların izlenmesi için bir komite oluşturulması çabalarında Ahmed Bakir liderliğinde SİT, en ön cephede yer almış ve büyük ölçüde "yasaların İslamileşmesi, şeriatın yasamanın yegâne kaynağı olması, alkol ve konserlerin yasaklanması" gibi hususlara odaklanan bir ajanda ile hareket etmiştir[52]. Ancak Bjorn Olav Utvik, 2000'lerde SİT milletvekillerinin şeriata dair konular dışında ekonomik kalkınma ve pasaportsuz insanlara haklarının verilmesi gibi siyasi meselelere dair kampanyalar yürüttüğü dönemde SİT'in ajandasında bir değişim meydana geldiğini belirtmektedir. Bir SİT milletvekili olan Khalid Sultan, seçilmiş bir başbakan çağrısı dahi yapacak kadar ileri gitmiştir[53]. Bu değişimle birlikte SİT, 2005 yılında seçim bölgelerinin 25'ten 5'e indirilmesini isteyen geniş kapsamlı muhalefet cephesinde yer almıştır. Bu girişim tüm Selefilere tarafından desteklenmemekteydi, özellikle de belli kabilelerin yer aldığı kırsal bölgelerdeki bağımsız Selefilere tarafından. Ancak SİT, 2008 seçimleri sırasında "hükümetin seçimlere müdahale etmemesi ve kendisini eleştiren adaylara karşı soğukkanlı olması" konusunda bir uyarıda bulunmuş ve buna ek olarak özel şirketlerin de seçimlere karışmasını eleştirmiştir[54]. Selefi Hareket ve

Ümmet Partisi'ne göre daha temkinli bir tavra sahip olsa da SİT hâlâ karşılaşılan engellemeler -bu engellemeler kraliyet ailesi tarafından yapılsa dahi- karşısında kararlı bir şekilde anayasayı savunmaktadır. Örneğin, 2011 yılında geniş kapsamlı muhalefetin yanında yer alarak yeni bir kabine ve başbakan çağırısı yapmıştır[55]. Daha da ilgi çekici bir şekilde, SİT'in eski lideri Khalid el-Sultan, İslamileşmenin "halkın ihtiyaçlarına hizmet etmek, eğitim ve sağlık hizmetlerini geliştirmek ve adalet, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi ahlaki değerleri yaymak gibi birçok faaliyet olarak görülebileceğini" belirtmiştir[56].

Selefi Hareket, 1996 yılında İMİT ve SİT'in bir yan kuruluşu şeklinde ortaya çıkmış ve toplumsal reformlara öncelik veren geleneksel Selefilerin ajandasından ziyade siyasi reform taleplerini önelemiştir. Hareket bu amaçla, seçilmiş bir başbakan olması gibi değişiklik taleplerini yüksek sesle dillendirmiş ve neticede her geçen gün hükümete muhalif bir çizgiye doğru evrilmiştir. Hareket'in kuruluşunun arkasında yatan sebeplere dair bazı tartışmalar mevcuttur: Bir görüşe göre İMİT'in bazı üyelerinin Kuveyt'in ABD ile olan ittifakına eleştirel yaklaşması önemli bir etkindir. Ancak, SİT mensubu politikacı Ali el-Umeyr, bu ayrılığın ideolojik sebeplerden ziyade iç politikaya dair bazı farklı görüşlerden kaynaklandığını söylemektedir[57]. Örneğin Umeyr, Selefi Hareket'in devletin borç batağındaki kişileri kefaletle kurtarması önerisine fazla popülist ve vatandaşları devlete çok daha bağımlı hâlâ getireceği için karşı çıkmıştır[58].

Selefi Hareket'den uzun süre milletvekilliği yapmış olan (şu an bağımsız milletvekili olan) ilahiyat profesörü Velid el-Tabatabaie, Kuveyt siyaset sahnesindeki toplumsal açıdan en muhafazakâr politikacılarından biri olmasına rağmen her geçen gün ivme kazanan Selefi siyasi aktivizmi açısından bir örnek teşkil etmektedir. El-Tabatabaie, şariat cezalarının uygulanması için bir yasa tasarısı önermiş ve Toplum İçerisinde Kabul Edilemez Fenomenlere karşı oluşturulan Komite'ye başkanlık

yapmıştır[59]. Ancak 2009-2012 yılları arasındaki çalkantılı dönemde, daha önce açık bir şekilde dile getirdiği toplumsal politikalara hiç değinmeden parlamentonun çok daha geniş yetkilere sahip olması için çağrı yapmıştır. Dahası, El-Tabatabaie 2009 yılında İAH'dan iki milletvekili ile bağımsız İslamcı vekil Faysal el-Müslim ile birlikte Kalkınma ve Reform Bloku'nda yer almış ve hükümetin seçimle iş başına gelmesini savunmuştur. Hatta Cabir el-Mübarek'in el-Sabah ailesine mensup olan son başbakan olacağını söyleyecek kadar ileri gitmiştir[60]. Son olarak ise başka göstericilerle birlikte parlamentoya baskın yapma suçundan ötürü Kasım 2017'de beş yıllık hapis cezası almış, daha sonra Temmuz 2018'de bu ceza 3,5 yıla düşürülmüştür [61].

Ümmet Partisi ise 2005 yılında kurulmuş ve siyasi partiler teknik olarak Kuveyt'te yasak olmasına rağmen kendisini açıkça bir siyasal parti olarak nitelemiştir. Ümmet Partisi de Selefi Hareket gibi siyasi reformu savunmakta ve aktivist blok içerisinde yer almaktadır. Öyle ki, gün geçtikçe Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadına benzer bir görüntü vermeye başlamıştır. Parti, kadınların seçimlerde yarışmasına ve oy kullanmasına büyük ölçüde destek vermektedir. Parti'den bir milletvekili, diğer üyeler karşı çıkarken 2005 yılında kadınların seçimlerde oy hakkına sahip olması lehine oy kullanmıştır[62].

Hem Selefi Hareket'e hem de Ümmet Partisi'ne öncülük eden Hakim el-Mutayri, Kuveyt Selefililiğinin önemli bir figürü olmaya devam etmektedir. Mutayri "bir taraftan Allah'ın nihai egemenliğinin şeriatın temel hukuk olarak uygulanması ile ortaya konacağında ısrar ederken, öte yandan halkın kendi liderlerini seçme ve onların idaresini denetleme konusunda söz hakkına sahip olduğunun da altını çizmektedir[63]." Ümmet Partisi'nin kuruluşu da Mutayri'nin bu fikirleriyle büyük ölçüde uyum içerisinde. 2008 yılında Ümmet Partisi diğer siyasi blokların tümünden daha fazla bir sayıyla, 12 adayla seçime katılmış ancak bunların hiçbirisi seçilememiştir. Parlamento

içerisinde fazla gücü olmasa da Mutayri, “Kuveyt’in eğitimli Bedevi kesimi içerisinde etkili bir sestir ve bu sayede Mutayri’nin sözleri tesirli olmakta ve daha hızlı bir şekilde yayılmaktadır[64].” Mutayri’nin hem dini muhafazakârlığa hem de temsili hükümete olan desteği, kendisini bölgedeki Selefi gençlik için bir ideolog hâline getirmiştir. Öte yandan, geleneksel Selefilerin Mutayri’nin diğer aktivist şeyhler gibi Selefi değerlerden ödün verdiği ve Müslüman Kardeşler ile çok benzeştiği yönündeki düşünceleri devam etmektedir[65].

Kuveyt’teki Selefiler arasındaki siyasi çekişmelerin ve kurulan koalisyonların demografik ayrımları yansıttığı önemle not edilmelidir. Selefi Hareket toplumun birçok kesiminden destek bulurken (Velid el-Tabatabaie şehrli bir aileden gelmektedir), SİT büyük ölçüde şehrli kesim (hadar) içerisinde destek bulmakta ancak bu blok, sonradan şehrlileşmiş kesim (badu) arasında da gün geçtikçe daha fazla destek bulmaktadır [66]. Bunların aksine Ümmet Partisi büyük ölçüde Hakim el-Mutayri’nin öğretilerini takip eden “genç Bedevi entelektüellerin” partisi olma özelliğini korumaktadır[67]. Utvik’in uygun bir şekilde özetlediği üzere,

Bir tarafta, hadar Selefilerinin geleneksel siyasi sınıfı içerisindeki politikacılar, İslami geleneklere yönelik hassasiyet ile kalkınma odaklı, pragmatik bir reform ajandasını bir araya getirmektedir. Öbür tarafta ise Bedevi kesim içerisinde yükselen eğitimli kesim içerisindeki muhafazakâr İslamcılar, halk tarafından seçilen bir hükümeti, özgürce siyasal partilerin kurulmasını ve birbiriyle rakip siyasi eğilimler arasında barışçıl şekilde iktidar değişimini savunan bir anayasa reformu çağrısı yapan modern bir parti programı oluşturmaktadır[68].

Her ne kadar iki son derece aktivist Selefi grup ortaya çıkmış olsa da bu gruplar parlamentoda koltuk kazanma konusunda pek başarılı

olamamış ve 2016 yılında Velid el-Tabatabaie'nin bağımsız aday olarak yarışıp kazandığı bir koltuğa sahip olabilmişlerdir[69]. Bağımsız Selefi adaylar da hükümete karşı kayda değer ölçüde eleştirel bir tavra sahiptir. Üç bağımsız Selefi milletvekili, “anayasal vazifelerini yerine getirmekte ve halkın taleplerini karşılamakta başarısız olduğu” gerekçesiyle başbakana verilen ilk gensoruya dair girişimde bulunan vekillerdir[70]. Genel olarak aktivist Selefiler diğer muhalif bloklarla koalisyonlar oluşturarak parlamentoda daha fazla nüfuz sahibi olmaya çalışmaktadır. Gelenekçi Selefiler ise bunun tam tersine, parlamentoda sekiz ile on koltuk sahibi olma eğilimindedir[71]. Seçmen sayılarındaki dengesizliğe rağmen “Kuveyt harakileri uluslararası Selefi ağların önemli bir üyesidir. Kuveyt, başka ülkelerdeki aktivist Selefiler için de önemli bir merkezdir. Tüm dünyadaki harakiler Kuveyt’e sıklıkla gayriresmi ziyaretlerde bulunmakta ve Abdülhalik veya Mutayri gibi isimlerle görüşmeler yapmaktadırlar[72].”

Sünni İslamcı Siyasi Manzara

Müslüman Kardeşler ve Selefi gruplar (özellikle de gelenekçiler) uzun süre hükümetin desteğini kazanmak için rekabet etmişlerdir. Aşağıda da izah edileceği gibi, Müslüman Kardeşler ilkin 1960 ve 1970’lerde siyasi açıdan daha büyük bir tehdit unsuru olarak görülen Arap milliyetçiliğine karşı bir panzehir olarak görüldüğü için ilk dönemlerden bu yana hükümetten destek görmüştür. 1970 ve 1980’lerde hükümet, milliyetçi girişimleri bastırabilmek adına “Müslüman Kardeşler’e yönelik siyasi ve ekonomik desteğini” dahi arttırmıştır. Pall’a göre en önemli husus, hükümetin Müslüman Kardeşler’in ülkedeki Sünni Müslümanlar üzerinde çok daha fazla nüfuz sahibi olmamasını sağlama çabaları olmuştur. Devletin “kurumsal ve finansal desteğiyle” Selefi Hareket, özellikle de toplumsal kanadı olan İslam Mirasının İhyası Topluluğu aracılığıyla Müslüman Kardeşler’in rakibi hâline gelmiştir[73]. İMİT ve SİT de 2011 isyanlarına katılmadıkları ve İMİT

üyeleri arasında gösterilere çok az destek olduğu için hükümetin desteğini sunabileceği odaklar olarak görülmüştür. Yukarıda da değinildiği gibi, gelenekçi Selefilere arasında dolaşan metinlere göre meşru bir lidere karşı isyan etmek yasaktır. Müslüman Kardeşler'in gün geçtikçe muhalefet cephesine dâhil olduğu bir dönemde İMİT ve SİT de bu yöndeki fikirlerini Cuma namazlarında, derslerde ve geleneksel yahut sosyal medya kanalları aracılığıyla açıkça belirtmişlerdir[74]. Bu tarz hamleler pek de sürpriz olmayan bir şekilde hükümete sadık ve muhalif Selefilere arasındaki ayrımları daha belirgin hâle getirmiş ve milletvekili Khalid Sultan bin İsa'nın SİT ve İMİT'ten ayrılmasına yol açmıştır[75]. Bin İsa seçildiğinde ise Selefî Topluluğu tarihinde ilk defa parlamentoda bir koltuk dahi kazanamamış ancak kraliyet ailesiyle olan bağları zarar görmemiştir[76].

Hükümete sadık Selefilere parlamentoda koltuk kazanamazken, devlet kurumları, özellikle de Evkaf ve İslami Meseleler Bakanlığı'ndaki pozisyonlarını muhafaza ederek siyasi etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bu minvalde en önemli gelişme, SİT'ten Ali el-Umeyr'in Petrol Bakanı ve daha sonra Kamusal İşler Bakanı olarak atanması olmuştur[77]. Pall, gelenekçi Selefîlere Zekât Kurumu, Evkaf ve İslami Meseleler Bakanlığı ve Kuveyt Evkaf Kurumu gibi kurumlarda pozisyonlar verilmesinin Sünni İslamcılarının bu kanadının sistem ile uyumlu kalması için çok önemli bir araç olduğunu belirtmektedir[78].

Selefî grupların üyeleri ile Müslüman Kardeşler üyeleri arasında bu tip dini bürokrasi pozisyonları için var olan rekabet 1980'lere uzanmaktadır ve hükümetin siyasi önceliklerine göre farklı süreçlerden geçmiştir. Esas olarak Zekât Kurumu fikrini ortaya atan Müslüman Kardeşler'dir ve 2014'teki emekliliğine kadar bir Müslüman Kardeşler üyesi olan Abdülkadir el-Ajil bu kuruma başkanlık etmiştir. Ancak el-Ajil'in yerini bir İMİT üyesi olan İbrahim Salih almıştır. Dahası, "Müslüman Kardeşler üyesi olan birçok Zekât Kurumu çalışanı emekli olmuş veya

sözleşmeleri yenilenmemiştir. Bu çalışanların yerine Selefî isimler veya bir gruba bağlı olmayan ancak hükümete sadık isimler gelmiştir[79].” Başkanvekili Ferid el-İmadi de dâhil olmak üzere kurumdaki birçok departmanın başındaki isim Selefîdir ve bu da anlaşılır bir şekilde Selefîlerin kontrolündeki camilerin yayılmasına yol açmıştır[80]. Ancak önemle belirtmek gerekir ki Bakanlıktaki değişimlere rağmen Müslüman Kardeşler, ülkedeki vakıf faaliyetlerini denetleyen Kuveyt Evkaf Kurumu’ndaki pozisyonlarını korumuştur[81].

Utvik’in genel olarak belirttiği üzere, Selefîlerin siyasal sisteme katılımı hangi ölçüde ve hangi fikirlerle olursa olsun önemlidir, zira böylelikle “Selefîlerin söylemi ve uygulamaları kutsallık bağlamından çıkmaktadır. Herkese açık bir politika sahnesinde rekabet etmeyi kabul ederek, en azından örtülü bir şekilde de olsa, diğer ideolojik eğilimlerin de meşruiyetini tanımış ve hakikatin yegâne sözcüsü konumunda oldukları iddiasından vazgeçmiş olmaktadır[82].” Bu da seküler grupları da kapsayacak şekilde geniş kapsamlı bir kabulü meydana getirerek, potansiyel olarak siyasal alanın sekülerleşmesine yol açmaktadır. Bu durum, tıpkı Müslüman Kardeşler’in geniş ölçekli siyasal reformları gerçekleştirebilmek için seküler siyasal bloklarla esnek koalisyonlar kurmasına benzer bir durumdur[83].

Şii İslamcı Alan

Kuveyt, siyasal olarak aktif iki Şii İslamcı kitleye ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Ulusal İslami Birlik (UİB) çatısı altında toplanmış olan bloktur. Bu blok, büyük Sünnî İslamcı grupların aksine, bilhassa 2008’den bu yana ve İran ile yükselen siyasal gerilime rağmen esas olarak hükümet yanlısı görülmekte ve bloğun hükümetin politikalarını desteklediği düşünülmektedir. UİB ilk olarak 1998’de kurulmuştur ve kökenleri, 1979 İran Devrimi sonrasında kurulan Kuveyt’teki Hizbullah’a kadar uzanmaktadır. UİB ideolojik olarak Tahran’a ve Humeyni’nin öğretilerine bağlıyken, velayet-i fakih inancına da bağlıdır.

Grup kendi öncelikli hedeflerini “gençlik arasında dindarlığı, toplum içerisinde dine bağlılığı ve genel olarak dini kavramları yaymak” olarak açıklamaktadır[84]. Nitekim grup ilk olarak, 1963’te kurulmuş olan KültürTopluluğu ile görünürlük kazanmıştır[85]. 1970’lerde “dini kültürel programlar” düzenlemiş ve “bir arada yaşama ve birbirine bağlılık kültürünü” yaymıştır[86]. Önemle belirtmek gerekir ki UİB, 1981 yılında parlamentonun yeniden açılmasını (1976’ta feshedilmişti) desteklemiş ve gruba bağlı üç milletvekili seçilmiştir: Seyid Adnan Abdülsamed, Nasser Sarhour ve Abdülmuhsin Cemal. Grup da 1990’ların ortasında kendi ismini Ulusal İslami Birlik olarak değiştirmeye karar vermiş ve “yolsuzluk ile görev suçlarına karşı mücadele” sözü vermiştir[87].”

2012 ve 2016 yılları arasında muhalefetin boykotuna katılmamasının bir sonucu olarak UİB’nin parlamentodaki temsili artmış, böylece Arap Baharı sonrasında Kuveyt’te etkisi artan (rejime sadık olsa da) bir politik aktöre dönüşmüştür. 2008 yılında İmad Muğniye skandalından sonra, birkaç Kuveytli Şii politikacının 1980’lerde Kuveyt’e yapılan saldırılara dâhil olduğu söylenen bir militanın anmasına katıldığı ve 2015’te bazı Şii militanların İran’dan gelen silahları depoladığı söylenen Abdali hücresinin ifşa olmasından sonra UİB’nin hükümet ile olan koalisyonu, hayatta kalabilmesi ve siyaset sahnesindeki etkisini sürdürebilmesi için daha da önemli bir hâle gelmiştir.

Adalet ve Barış Meclisi (ABM) 2004’te kurulmuş olan, Kuveyt’in bir diğer Şii blokudur. Üyelerinin asıl olarak net bir hükümet yanlısı tutuma sahip olan Şirazi ekolünden geliyor olmasıyla ve parlamentodaki son derece düşük temsiliyle UİB’den farklılaşmaktadır. Tarihi olarak kendisini UİB’den daha ılımlı olarak sunmakta ve uzun yıllar boyunca rejime sadık bir duruşa sahip olmaktadır. Ancak çok düşük seviyede bir temsile sahip olduğu için politika sahnesinde fazla etki sahibi olamamıştır[88].

İki blok da tüccar elitler arasından birçok üyeye sahiptir, bu sebeple siyasal statükoyu koruma eğilimindedirler. Siyasi duruşlarından ötürü, Şii ve Sünni siyasi bloklar arasındaki tek potansiyel koalisyon, gelenekçi Selefiler ile Şiiler arasında oluşabilecektir. Ancak böyle bir koalisyonun oluşmasının önündeki engel de Selefilerin Şiiler konusundaki dini inançlarıdır.

Sonuç

Genel olarak Kuveyt'teki İslamcılar Arap Baharı sonrasında iki geniş kapsamlı ve ideolojiler üstü koalisyona dağılmış durumdadır: Rejim muhalifleri ve yanlıları. Yukarıda tartışıldığı gibi, Müslüman Kardeşler ve aktivist Selefi gruplar toplumsal politikalara odaklanan geleneksel ajandalarını geniş kapsamlı bir siyasi reforma odaklanmak için bir kenara bırakırken, Şii İslamcılar ve gelenekçi Selefiler politika sahnesindeki etkilerini koruyabilmek (Selefiler için toplumsal politikalarını, Şii İslamcılar için de daha geniş bir şekilde politik statükoyu koruyabilmek) için ayrı ayrı da olsa mevcut yönetim ile ilişkilerini geliştirmektedirler[89].

Referanslar

- [1] Suzanne Staggenborg, "Coalition Work in the Pro-Choice Movement: Organizational and Environmental Opportunities and Obstacles," *Social Problems* 33, no. 5 (1986): 388.
- [2] Janine A. Clark, "Threats, Structures, and Resources: Cross-Ideological Coalition Building in Jordan," *Comparative Politics* (2010): 104.
- [3] A.g.e., 115.
- [4] A.g.e., 115.
- [5] Zoltan Pall, "Insight 124: Kuwaiti Salafism after the Arab Uprisings: The Reconfiguration of the Power Balance," Middle East Institute, National University of Singapore, 15 Nisan 2015, https://mei.nus.edu.sg/themes/site_themes/agile_records/images/uploads/Download_Insight_124_Pall.pdf
- [6] B Izzak, "Appeals Court Jails 67 over Storming Assembly in 2011," *Kuwait Times*, 27 Kasım 2017, <http://news.kuwaittimes.net/website/appeals-court-jails-67-storming-assembly-2011/>
- [7] "Kuwait," Corruption Perception Index 2017, Transparency International, <https://www.transparency.org/country/KWT>
- [8] Sharmaake Sabrie ve Pekka Hakala, "Kuwait's Political Crisis Deepens," European Parliament Directorate-General for External Policies (Ocak 2013): 10, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491461/EXPO-AFET_SP%282013%29491461_EN.pdf
- [9] Mary Ann Tétreault, "Bottom-Up Democratization in Kuwait," in *Political Change in the Arab Gulf States: Stuck in Transition*, eds. Mary Ann Tétreault, Gwenn Okruhlik, and Andrzej Kapiszewski (Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2011), 91.
- [10] Doron Shultziner ve Mary Ann Tétreault, "Representation and Democratic Progress in Kuwait," *Representation* 48, no. 3 (2012): 287.
- [11] Kenneth Katzman, "Kuwait: Security, Reform, and U.S. Policy," Congressional Research Service, (26 Nisan 2011): 5, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS21513.pdf>
- [12] Kristin Smith Diwan, "Kuwait: Finding Balance in a Maximalist Gulf," Arab Gulf States Institute in Washington (Haziran 2018): 6, http://www.agsiw.org/wp-content/uploads/2018/06/Diwan_Kuwait_ONLINE.pdf
- [13] A.g.e., 5.
- [14] Shultziner and Tétreault, 288.
- [15] A.g.e., 287.
- [16] A.g.e., 289.
- [17] Sabrie ve Hakala, "Kuwait's Political Crisis Deepens," 10.

[18] A.g.e., 11-12.

[19] Kristin Smith Diwan, "Kuwait's Balancing Act," Foreign Policy, 13 Ekim 2012, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/10/23/kuwait_s_balancing_act

[20] Sabrie ve Hakala, "Kuwait's Political Crisis Deepens," 11.

[21] Mary Ann Tétreault, "Looking for Revolution in Kuwait," Middle East Report Online, 1 Kasım 2012, <http://www.merip.org/mero/mero110112>

[22] Shaykh Sabah, Qtd. Sabrie and Hakala içinde, 11.

[23] Sabrie ve Hakala, 11.

[24] "Kuwait Election: Opposition Hails Boycott as Turnout Falls," BBC, 2 Aralık 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-20571958>

[25] A.g.e.

[26] Sabrie ve Hakala, 6.

[27] Daniel Tavana, "The Evolution of the Kuwaiti 'Opposition': Electoral Politics after the Arab Spring," Baker Institute for Public Policy, Issue Brief (2018): 2, <https://www.bakerinstitute.org/media/files/files/7b1a34c2/cme-pub-carnegie-kuwait-080718.pdf>

[28] "New law: Kuwaitis who insult emir can't run for office," Al-Monitor, 22 Haziran 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/afp/2016/06/kuwait-politics-opposition-reform-parties.html>

[29] "Kuwait: Court Strikes Down Draconian DNA Law," Human Rights Watch, 17 Ekim 2017, <https://www.hrw.org/news/2017/10/17/kuwait-court-strikes-down-draconian-dna-law>

[30] Salma El Shahed, "Kuwait Passes DNA Law in Attempt to Boost Security," Al Arabiya, 22 Temmuz 2015, <http://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2015/07/22/Kuwait-passes-DNA-law-in-attempt-to-boost-security-.html>

[31] Courtney Freer, "After big election win, what's next for Kuwait's opposition?," Journal of Middle Eastern Politics and Policy, Harvard Kennedy School, 8 Aralık 2016, <http://jmepp.hkspublications.org/2016/12/08/kuwait-opposition-election-victory/>

[32] Scott Weiner, "Kuwait Just Dissolved its Cabinet. Here's Why," The Washington Post, 2 Kasım 2017, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/11/02/kuwait-just-dissolved-its-parliament-heres-why/?utm_term=.50e99493b29a

[33] Courtney Freer, *Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies* (New York: Oxford University Press, 2018), 85.

[34] A.g.e., 85.

[35] A.g.e., 86.

[36] A.g.e., 109-110.

- [37] Eski bir İAH milletvekili ile yazarın mülakatı, Kuveyt, 30 Eylül 2016.
- [38] A.g.e.
- [39] Bir İAH üyesi ile yazarın mülakatı, Londra, 14 Ağustos 2018.
- [40] A.g.e.
- [41] Nazih Ayubi, *Political Islam: Religion and Politics in the Arab World* (Londra: Routledge, 1991), 51.
- [42] Courtney Freer, "The Changing Islamist Landscape of the Gulf Arab States," Arab Gulf States Institute in Washington, Issue Paper 9 (Kasım 2016): 4, http://www.agsiw.org/wp-content/uploads/2016/11/Freer_ONLINE-1.pdf
- [43] Bjorn Olav Utvik, "The Ikhwanization of the Salafis: Piety in the Politics of Egypt and Kuwait," *Middle East Critique* 23, no. 1 (2014): 11.
- [44] A.g.e., 19-20.
- [45] Pall, 171.
- [46] Zoltan Pall, "The Emir's Gift: Given a Greater Role, Kuwait's Salafis Face the Costs," Carnegie Middle East Center, 23 Nisan 2018, <https://carnegie-mec.org/2018/04/23/emir-s-gift-given-greater-role-kuwait-s-salafis-face-costs-pub-76136>
- [47] Zoltan Pall, "Salafi Dynamics in Kuwait," in *Salafism After the Arab Awakening: Contending with People's Power*, eds. Francesco Cavatorta and Fabio Merone (Oxford: Oxford University Press: 2017), 178.
- [48] Pall, 178-179.
- [49] Pall, "The Emir's Gift."
- [50] A.g.e.,
- [51] A.g.e.
- [52] Utvik, 20.
- [53] A.g.e., 20.
- [54] Steve L. Monroe, "Salafis in Parliament: Democratic Attitudes and Party Politics in the Gulf," *Middle East Journal* 66, no. 3 (2012): 412-413.
- [55] A.g.e., 417.
- [56] A.g.e., 422.
- [57] Utvik, 19-20.
- [58] A.g.e. , 19-20.
- [59] A.g.e., 290.

[60] A.g.e., 290.

[61] "Kuwait's highest court reduces MPs' jail sentences," Reuters, 8 Temmuz 2018, <https://uk.reuters.com/article/uk-kuwait-court/kuwait-highest-court-reduces-mps-jail-sentences-idUKKBN1JY0E8>

[62] Utvik, 21.

[63] A.g.e., 21.

[64] A.g.e., 23.

[65] A.g.e., 23.

[66] A.g.e., 19.

[67] A.g.e., 19-20.

[68] A.g.e., 23.

[69] Pall, 180.

[70] Monroe, 416.

[71] Pall, 180.

[72] A.g.e., 180.

[73] Pall, "The Emir's Gift"

[74] A.g.e.

[75] A.g.e.

[76] A.g.e.

[77] A.g.e.

[78] A.g.e.

[79] A.g.e.

[80] A.g.e.

[81] A.g.e.

[82] Utvik, 25.

[83] A.g.e., 25-26.

[84] "Min Nahnu?" [Biz Kimiz?], National Islamic Alliance, 2012, http://q8nia.org/?page_id=5

[85] A.g.e.

[86] A.g.e.

[87] A.g.e.

[88] Luciano Zaccara, Courtney Freer ve Hendrik Kraetzschmar, "Kuwait's Islamist Proto-Parties and the Arab Uprisings: Between Opposition, Pragmatism and the Pursuit of Cross-Ideological Cooperation," *Islamists and the Politics of the Arab Uprisings: Governance, Pluralisation and Contestation*, eds. Hendrik Kraetzschmar ve Paola Rivetti (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018) içinde, 192.

[89] Bir İAH milletvekili ile yazarın mülakatı, Kuveyt, 30 Eylül 2016.

6. Bölüm

Muğlak Bir İdeolojinin Siyasi Faydaları: Suriye'deki Nureddin Zenki İslami Hareketi

Abdulrahman Alhaj

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Üyesi

Nisan 2011'de başlayan Suriye ayaklanması ve akabindeki gelişmeler Suriye'deki durumu keskin bir biçimde dönüştürdü: Yeni zorluklara, özellikle de barışçıl protestocuları hedef alan durdurulamayan şiddete göğüs germek maksadıyla yeni idari birimler ve hareketler kuruldu. Lider kadrosunun Suriye içinden ziyade, dışında örgütlenmiş olması siyasi muhalefetin sahadaki somut etkinliğini sınırladı. Protestolara yol gösterecek güçlü bir liderliğin olmaması verilen toplumsal karşılığın özelliklerine iki türlü bir katkıda bulundu: Plansızlık ve yerellik. Bu iki özellik daha sonra siyasi hareketlerin ve sahadaki örgütlerin arkasındaki dinamik ve değişimlere yön verecekti. Selefi cihadi hareketlerin yükselişi, ardından rejimi destekleyen İranlı Şii milislerin müdahalesi ve radikal Kürt grupların güçlenmesi devrimci askeri güçlerin yeniden yapılandırılmasına, muhalif siyasi retorik konusunda yükselen gerilime ve yeni siyasi-askeri ittifakların kurulmasına yol açtı. Ayrıca, siyasi lider kadrosu ile sahadaki gruplar arasındaki koordinasyon açığının derinleşmesi nedeniyle çatışma, bölgesel ve yabancı devletlerin askeri ve mali destekler ile savaşa müdahil olmasına fırsat tanıdı.

Çatışmadan yedi yıl sonra Suriye'deki siyasi görünüm hâlâ parçalı durumdadır ki siyaset sahnesindeki belirsizlik ve muğlaklık daha köklü dönüşümlere ve bölünmelere yol açtı. Bu nedenle bu bölüm, Suriye'de siyasal İslam açısından yeni bir olgu olan yeni oluşmuş siyasi-askeri hareketlerin bir örneğine odaklanacaktır: Batı Halep kırsalında

(Kuzeybatı Suriye’de) ortaya çıkan Nureddin Zenki İslami hareketi (NDZ). Her ne kadar NDZ devrimin askerileşme dönemi sırasında siviller arasından gönüllüleri toplayan ilk hareketler arasında olsa da o zaman kurulmuş diğer pek çok hareketin aksine ayakta kalabilmeyi başardı.

NDZ hareketi derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmadığı gibi, yayımlanan kısa gazete ve bilgi raporları da hareketin kapsamlı bir analizini sunmamaktadır. Bu ihmalin nedeni, hareketin her zaman orta ölçekli yerel bir hareket olmasından ötürü Suriye siyaset sahnesinin tamamında merkezi bir rol oynamamış olmasıdır. Öte yandan hareket, kuruluşundan bu yana toprakları ciddi bir değişikliğe uğramamış çok az hareketten biri olmaya devam ediyor. Ayrıca bu bölgelerde önemli bir nüfuz ve istikrara sahiptir. Son zamanlarda hareket Suriye-Türkiye sınırındaki stratejik konumu sayesinde daha önce görülmemiş bir önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma NDZ hareketini, ideolojik dönüşüm ve motivasyonunu, yerel yönetimdeki tecrübesi ve iç yapısını araştırmaktadır. Çalışma yöntemi; doğrudan gözlem, mülakatlar, tanıklıklar ve belgeler üzerinden güvenilir bilgi toplama tekniklerine dayanmaktadır. Üzerinde durulan olayların karmaşıklığı nedeniyle toplanan bilgiler, siyaset sosyolojisi ve diğer farklı sosyal bilimler disiplinlerinin ortaya koyduğu teoriler yoluyla çok-disiplinli bir yaklaşım izlenerek incelenecektir.

I. Arka Plan: Devrim Öncesi Dönemde İslamcı Partiler

Suriye’de siyasal İslam’ın tarihi yirminci yüzyılın başlarına ve Suriye ulusunun 1920’lerde inşa sürecine kadar gitmektedir. Rollerini ancak 1960’lar ve sonrası dönemde önem kazanan siyasi partiler kurulmuş olmasına karşın İslami hayır kuruluşları, bir tür siyasi hareket rolü oynadı[1]. 1936 ile 1946 arasında bir dizi İslami kuruluş bir araya gelerek Suriye’deki ilk İslamcı hareketi kurdu: Suriye siyasetinde başat bir aktör

olmaya devam eden Suriye Müslüman Kardeşler Cemaati[2]. Mustafa Sibai, hareketin seçilmiş ilk lideri oldu. Müslüman Kardeşler hareketi, başlangıçta sömürge yönetimine karşı milli direnişin bir parçası olarak kuruldu ve takip eden bağımsızlık döneminde milliyetçi hareketler arasında devam eden iktidar yarışına katıldı. Müslüman Kardeşler hareketi, dönemin diğer İslamcı hareketleri gibi hem kuruluş dönemi zarfında ve hem de daha sonra hareketin ideolojisi ve geleceğine yol gösterecekti. Suriye’de, önce 1950’li yılların ortasından önce Filistin’de daha sonra Suriye’de kurulan Tahrir Partisi gibi başka İslamcı hareketler kurulmuş olsa da siyasal İslam’ı Müslüman Kardeşler üstlenirken Tahrir Partisi’nin rolü görece marjinal kaldı.

Müslüman Kardeşler hareketi, Suriye’de Komünist Parti dâhil çeşitli partilerle zaman içerisinde ittifaklar geliştirdi. Mısır ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulması üzerine durumlar değişti: Dönemin Mısır lideri Cemal Abdülnasır Suriye parti ve parlamentolarının feshedilmesini öngörmüştü. Sonuç olarak ordu, demokratik hayatın, Mısır Devrimci Komuta Konseyi ise parlamentonun yerini aldı. Her ne kadar Mısır İhvanı rejim tarafından çeşitli baskılara maruz kalmış olsa da Suriye İhvanı Mısır’la birleşmeyi desteklemiş ve Nasır’ın politikalarına karşı çıkmamıştı. Başka bir deyişle siyasi duruşları büyük oranda, parçalanmaya karşı olan ideolojilerinden kaynaklanıyordu. Mısır’la birleşme dönemi sırasında ve sonrasında Suriye’yi ordu yönetti. Bu dönemde demokrasi ve siyasi çeşitlilik mazi hâline geldi. Askeri diktatörlüğün hâkimiyeti ve Müslüman Kardeşler’in siyasal hayatın periferisinde bırakılmasına rağmen hareket, yine de ülkenin önde gelen büyük kentlerinde destek toplayabiliyordu. Grup zamanla askeri yönetime karşı ana muhalefet cephesi olmaya başladı çünkü komünistler, solcular ve azınlıklar ordudan yanaydı[3]. Faaliyetleri gizli bir şekilde sürdüren Tahrir Partisi ise rejimi protesto eden gençlerin ilgisini çekmeyi başaramadı.

1978'in sonlarında başta Halep ve Şam olmak üzere Suriye'nin en büyük kentlerinde parti ve sendikaların öncülük ettiği gösteriler başladı. Gösteriler kısa zamanda daha çok ayaklanmayı andırmaya başladı[4]. O sırada Mervan Hadid, birçok Alevi askerin öldürüldüğü meşhur medreset el-medfaiyye olayının yaşandığı 16 Haziran 1979 günü Genç Savaşçılar (Taliah el-Mukatile) adlı yeni bir örgütün kurulduğunu ilân etti. Fakat rejim, barışçıl gösterileri, Baasçılara karşı Müslüman Kardeşler ve Alevilere karşı Sünniler olmak üzere mezhepsel ve siyasi arka planları olan silahlı çatışmalarla ilişkilendirdi. Sonuç olarak ölü sayısı on binlere ulaştı ve rejim Hama'da (2-28 Şubat 1982'de) şehri kuşatıp bombalayarak işgal ettikten sonra ancak bir katliam yaparak çatışmayı bastırabildi. Operasyon 40.000 sivilin öldürülmesine neden oldu.

Diaspora ve Örgütün Etkisiz İttifakları

Hafız Esed'in baskıcı politikalarına karşı çıkan on binlerce İslamcı ve daha başkaları tutuklandı. Palmira (Tadmür) hapisanesinde 26 Haziran 1980'de yaklaşık 1.000 mahkûmun idam edildiği katliamdan sonra siyasi tutuklama konusu halkın söyleminden zorla çıkarıldı. Seksenlerde Esed rejimi kamusal hayatı 'demir yumrukla' idare etti. İstihbarat ve güvenlik güçleri hayatın her safhasını yönetiyordu. Bunun sonucunda İhvan üyeleri ve aileleri, çoğu üyesi aynı zamanda Müslüman Kardeşler üyesi olan Genç Savaşçılar üyeleriyle birlikte Suriye'den göç etmek zorunda bırakıldı. Daha sonra İslamcılar ve muhalefet partilerine eziyet edilerek kamusal hayata katılmaları yasaklandı. İlerici Ulusal Cephe'nin (Baas Partisi önderliğinde) uzantıları olan solcu ve ilerici hareketlerin küçük bir kesimi ile Komünist İş Sendikası ise ancak sınırlı bir şekilde ve gizlice faaliyet gösterebiliyordu. Tahrir Partisi de gizlice ancak daha geniş imkânlarla faaliyet gösterebiliyordu. Rejim, Müslüman Kardeşler karşıtı duruşuna ödül olarak partinin faaliyetlerine izin vermiş görünüyordu.

11 Mart 1982’de Müslüman Kardeşler sürgündeki (Bağdat’ta) Suriyeli muhaliflerle “Suriye’nin Kurtuluşu için Milli Cephe” adında siyasi bir ittifak kurdu ancak bu ittifakın somut herhangi bir etkisi olmadı. Ancak muhalefetin kararlılığı konusunda rejime açık bir mesaj gönderilmiş oldu. İttifak, Müslüman Kardeşler’e doğrudan hiçbir fayda getirmemişse de rejim ile grup arasındaki mezhepsel motivasyon ve arka plana sahip karşılaşma göz önüne alındığında bu durum, örgütün dini itibar yerine siyasi ve milli itibar kazanmasına yardımcı oldu.

Esed rejimi kamusal hayatı idare etmenin yanında, Sünni olan ve olmayan tüm geleneksel dini örgütler üzerinde tam bir kontrole sahipti. Rejimi destekleyen dini liderler ortaya çıktı ama geleneksel görünüm ve baskıcı siyasi durum nedeniyle onlar da gerçek bir hareket kuramadılar[5]. 1990’ların başında, özellikle de savaşçıların Afganistan, Bosna Hersek’te Müslümanlara karşı savaş, Cezayir’de seçimi kazanan İslamcılara karşı yapılan darbe, İkinci Körfez Savaşı ve Birinci Filistin İntifadası’ndan dönüşünden sonra Suriye’de Selefi düşünce gelişmeye başladı. Lakin bu Selefi eğilim, kapsamı itibarıyla çok sınırlı olduğu gibi zaman içerisinde yalnız kaldı.

Suriye’deki İslamcılar siyaset oyununun dışında kaldı ama bu gerçekliğe rağmen Hafız Esed, ölümünden sonra İslamcıların başa geleceği korkusuna saplanmış görünüyordu. Bu yüzden Hafız, büyük oğlu Basel Esed’in 1994’te bir trafik kazasında ölmesinden sonra Müslüman Kardeşler ile bir dizi görüşme başlattı. Bu görüşmelerin amacı, Müslüman Kardeşler’in etkisindeki Sünni çoğunluklu nüfusun desteğiyle iktidarın babadan oğula geçişini teminat altına almaktı. Ancak Esed, şiddetli baskı politikaları geçmişi nedeniyle Müslüman Kardeşler’e güvenmiyordu ve bu nedenle de rejim İhvan üyelerine baskı yaparken o da görüşmeleri durdurdu. Örgütün üyelerine yönelik baskıcı adımlar kısa bir süre sonra toplumun daha geniş kesimleri tarafından hissedilmeye başlandı[6]. Hafız Esed, oğlunun iktidar

koltuğuna geçmesini kolaylaştırmak için İran'ın yardımına başvurdu. Ayrıca komşu ülkelerin istikrarını garanti altına almak amacıyla Lübnan'da yükselen bir güç olan Hizbullah ile temas kurdu. Sorunsuz bir iktidar değişimini sağlamak için Esed'in sağlığının hızla bozulmaya başladığı 1999 sonunda Suriye istihbaratı, yer altı faaliyetlerinden sorumlu güvenlik güçleri tarafından bilinen Tahrir Partisi'nin üyelerini kovuştırmaya başladı. 10 Haziran 2000'de Beşşar Esed iktidara geldi.

Lübnan Eski Başbakanı Refik Hariri'ye yönelik suikast ve Suriye rejimi aleyhindeki suçlamalar zerine Suriye muhalefeti, siyasi faaliyetlerini yeniden başlatma fırsatını kaçırmadı. Muhalefet içerisindeki en büyük ve en örgütlü kuruluş olması hasebiyle Müslüman Kardeşler, bu faaliyetlerde yer alacak olan önemli bir aktrd. Ekim 2005'te muhalefet, misyon ve ilkelerini açıkladığı "şam Beyannamesi'ni" yayımladı. Kısa bir süre sonra beyanname, daha sonra şam'da muhalefet koalisyonu kuracak olan muhalif liderlerin ilgisini çekti. Her ne kadar Müslüman Kardeşler, ülkedeki en büyük muhalif g oluştırsa da koalisyonun Suriye içinde yapıldığı hesaba katıldığında Müslüman Kardeşler'in koalisyon içerisindeki temsil g o kadar yüksek değildi.

Müslüman Kardeşler, şam Beyannamesi'nin ilanından sadece beş ay sonra Mart 2006'da Suriye eski cumhurbaşkanı yardımcısı Abdulhalim Haddam ile başka bir ittifak kurdu. "Milli Selamet Cephesi" (MSC) adlı bu ittifak, lhvan ile birlikte Haddam ve Suriye dışında pek duyulmamış yeni partilerden oluşuyordu. Müslüman Kardeşler, mevcut ittifakı şu şekilde görüyordu: "Suriye'deki muhalif güçlerin kurduğu ittifaklar hiçbir partinin bağımsızlık ve farklılığını ortadan kaldırmaz... Örgüt zorluk ve eleştirilerin üstesinden gelerek ortak milli projemizi gerçekleştirmek amacıyla seküler ve milliyetçi partiler dhil Cephe partileriyle iş birliği yapma girişiminde bulunmuştur[7]."

Kürt Şeyh Maşuk Haznevi ile Müslüman Kardeşler Genel Sekreteri Ali Sadreddin Beyanuni'nin Haziran 2006 tarihinde Avrupa'da yaptığı toplantıdan sonra, Hafız Esed'in ölümünden beri İslamcı bir Kürt hareketi kurma sürecinde olan Haznevi, Suriye rejiminin suikastına uğradı. Açıktır ki zaten uluslararası baskı altında bulunan Suriye rejimi, Kürtler ile Müslüman Kardeşler arasında geliştirilebilecek muhtemel bir ittifakı gerçek bir tehdit olarak görmüştü. İslamcı Kürtler (Haznevi hareketi) Kürt milliyetçiliğine daha meyilli görüldüğünden Müslüman Kardeşler, kendi stratejisini gözden geçirerek Türkiye'deki iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile temasa geçti ve Türk partisini Esed rejimi ile olan ilişkisini yeniden değerlendirmeye teşvik etti. Bunun sonucunda Türk siyasetçiler Müslüman Kardeşler üyelerinin Suriye'ye dönüşüne izin verilmesi için Suriye rejimiyle müzakerelerde bulundu. Bu doğrultuda Müslüman Kardeşler, Suriye siyasi hayatı ve rejime yeniden eklemlenme yolunda bir adım olarak muhalefetle olan ittifakına son verdi. Fakat bu girişim de somut hiçbir sonuç doğurmadı.

Beklenmedik Bir Dönüş

2011 ayaklanmalarının patlak vermesi toplumsal ve siyasal açılardan ciddi değişimlere neden oldu. Fakat olayların gidişatına yön veren esas gelişme ayaklanmanın askerileşmesiydi. Bu adım, barışçıl protestocuların korunması ve halka dönük askeri müdahalenin reddedilmesi olmak üzere iki temel nedene dayanıyordu. Birinci saik, protestocuları orduya karşı savunan küçük silahlı birliklerin kurulmasını beraberinde getirirken; ikincisi, ordudan ayrılan general ve askerlerin öncülük ettiği askeri grupların kurulmasına katkı sağladı. Sivil gönüllülerin kurduğu askeri birlikler özünde yerel iken, eski ordu mensuplarınca kurulan askeri gruplar ulusal bir görünüm üzereydi. Dahası, yerel askeri birlikler ideolojik (çoğu zaman kurucularının ideolojisi) motivasyonlara sahipken askeri gruplar başlı başına herhangi bir ideolojik motivasyon taşımıyordu. Bu iki tür askeri oluşum yerel

askeri birliklerin ulusal grupları devirmesi ve sivil militanların eski ordu mensuplarını kontrol altına almasına kadar birbirleriyle rekabet etti. Sonuç olarak siyasal İslam ideolojisi daha az ideolojik olan militan grupları gölgede bıraktı.

Bölgeleri kurtarıp kontrol etme ihtiyacı rejime karşı askerileşmiş direnişin yükselişinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Rejimin ve devlet kurumlarının bazı bölgelerden çıkması üzerine askeri gruplar idareyi devraldı. Ayrıca, ikisi neredeyse aynı olduğundan rejim ile devlet arasında bir ayrım olmadığını belirtmek gerekir. Bu nedenle sivil ve askeri güçler, rejimin/devletin geride bıraktığı boşluğu doldurmak zorundaydı. Böylece askeri gruplar kendilerini daha önce yönetim tecrübeleri olmamasına rağmen yerel yönetimin başında buldular.

II. Savaşın Rahminden: NDZ Hareketinin Kuruluşu

Ayaklanmanın Suriye'nin kent merkezlerinden ziyade taşra bölgelerinde patlak verdiğini göz önüne aldığımızda militan gruplar, siyaseten ötekileştirilmiş olmaları ve rejim aleyhinde büyüyen kinleri nedeniyle kırsal kesimlerde daha hızlı yol kat edebildi. Suriye ordusunun kent merkezlerine çekilmesi muhalefetin bu kentleri ele geçirmesini engelleme girişiminin bir sonucuydu. Bu şartlar altında NDZ hareketi, 21 Kasım 2011'de Halep kırsalında kuruldu[8]. Grubun çekirdeği Şeyh Selman köyünde Nureddin Zenki Tugayları adıyla kuruldu ve civar köylerden protestocuları korumak üzere barışçıl gösterilere katılmış olan gençleri saflarına kabul etti. Bu durumun, esasında gizli bir yanı olan ve Halep kırsalının hem doğusu hem de batısından destekçi çeken hareketin kuruluşunun arkasındaki yegâne sebep olup olmadığı net değildir. Hareketin tabandan başladığını öne süren hipotezin hareketin yapısı, retorik ve ilerleyen yıllardaki faaliyetlerinin incelenmesiyle teyit edilmesi gerekir.

Kurucusunun Ruhü

Normalde İslamcı hareketler kurucularının ideolojisini benimser. Bu yüzden kurucu babalarının kişiliğini ve düşüncelerini anlamak, bu hareketlerin söylem ve eylemlerini anlamada oldukça önemlidir. NDZ hareketi, çoğu zaman dini aktivistleri sivillerden ayırt etmek için kullanılan “Şeyh”[9] unvanıyla da bilinen Tevfik Şihabeddin (1 Mayıs 1973 doğumlu) tarafından kuruldu. Neredeyse okuma yazması bile olmayan Şihabeddin, daha önce hiçbir resmi dini makamda da bulunmamıştı[10]. Şihabeddin, ekonomik durumları Halep kırsalının batısında yapılan inşaat projeleri nedeniyle iyileşen fakir bir ailenin çocuğuydu. Mesleği hakkında çok az bilgi olsa da bir dönem kasaplık yaptığı bilinmektedir. Başka bir deyişle Şihabeddin, avam tabakadan biriydi ki bu da eğitim düzeyinin görece düşük olduğu bölgesindeki insanlarla iletişim kurabilmesini kolaylaştırdı. Geçmiş hakkında çok az bilgi olsa da Şihabeddin’in Sufi bir aileye mensup olduğu ancak devrimden on yıl önce bölgede Selefi faaliyetlerin (Tayyar Sahve öncülüğünde) başlamasından sonra dini olarak Selefiliğe meyledip bağlandığı bilinmektedir[11]. Şeyhin Selefi görüşleri neticede hareketin retorik ve hedeflerine sirayet etti. Sufiliğin bölgede yaygın olmasına rağmen şeyhin doğuştan gelen kıvrak zekâsı ve takipçilerinin kalbine girebilmesi Selefiliğe karşı olan önyargılarının da ötesinde kendisine saygı göstermelerini sağladı.

Bazı kaynaklar Şihabeddin’in, 20 Mayıs 2007’de Nehr el-Barid Filistin mülteci kampına düzenlenen askeri operasyonda Suriye istihbaratıyla iş birliği yapmış olan selefi cihatçı Şakir Absi liderliğindeki Feth el-İslam hareketine mensup olduğunu iddia ediyor. Ancak bu iddiayı kanıtlayan bir bilgi yok[12]. Eğer doğruysa bu ithamlar Şihabeddin’in cihadi eğilimlerini ve erken dönemlerden beri askeri bir grup kurma isteğini açıklayabilir. Ancak kendisi ayaklanmadan önce, hiçbir sivil veya devrimci faaliyete katılmamıştır.

En önemlisi de hareket, devrim olaylarının gerçekleşmesi sırasında doğmuştu. Hareket ayrıca, Kasım 2011’de kurulmaya başlayan ve kendi seslerini hareketin hedeflerinde bulan sıradan insanları kapsayan diğer militan gruplardan da etkilenmişti[13].

Hareketin Toplumsal Faaliyetleri

İdeoloji ve güvenlik kaygılarına dayalı kriterlerle üye kabul eden oldukça seçici cihadi Selefi hareketlerin aksine NDZ hareketinin popüler bir hareket olduğu inkâr edilemez. Dahası hareketin yerel özellikleri de zamanla derinleşti. Ulusal düzeye ulaşan diğer yerel militan hareketlerin aksine NDZ hareketi hâkimiyet sahasındaki nüfus arasındaki ilişkileri geliştirerek yerel bağlarını daha da güçlendirdi. Gerçekte taban hareketi niteliği, NDZ’nin ayakta kalıp nüfuzunu pekiştirmesine katkı sağlamıştır.

Halep kırsalının batı kesimi bir zamanlar devlete memur ve polis yetiştirmiş Sünni çoğunluklu bir nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Genellikle bu bölgedeki nüfus, yoksul sınıftır ve tarım arazilerinin yetersizliği nedeniyle insanlar geçim için devlet destekli mesleklere yönelmek durumunda kalmıştır. Bölge ayrıca hükümet tarafından ciddi oranda ihmal edilmiştir. Ancak geçtiğimiz on yılda bölge, devletten bağımsız bir şekilde yeni iş olanakları sunan emlak projelerinin ivme kazandırdığı benzeri görülmemiş bir ekonomik büyümeye tanık oldu. Bunun sonucunda bölgenin devlet hizmetlerine olan ihtiyacı kademeli olarak azalırken orta sınıf tabakalar da genişledi. Ayrıca kırsal kesimin batısının Halep ve Gaziantep gibi iki önemli şehir merkezinin arasında olduğunu da belirtmek gerekir. Bu yüzden de bölge nüfusu arasında Suriye genelindeki diğer kırsal kesimlere göre daha yüksek bir kentli düzeyi gözlemlemek şaşırtıcı değildir. NDZ hareketinin çoğu üyesi hareketin merkezi olan Halep kırsalının batısından gelmiştir. Dahası kurucusu Şihabeddin, hareketini bölge ve vilayet farklarını göz ardı

edebilen kapsayıcı bir imajla sunabiliyordu. Hareket, her bir üyenin kendisine hitap eden bir ses bulabildiği bir alan sunmayı başararak bölgesel farkları dengelemiş görünüyordu. İkincisi, hareket kendi menfaatlerini üyelerinin ekonomik çıkarlarına bağlayabilmiştir. Son olarak hareket, bölgenin ve bölge halkının özgün özelliklerini yansıtan muhayyel bir kimlik inşa etmiştir[14].

Şihabeddin, Suriye genelinde yaygın bir olgu olan kırsal kesimlerin şehir merkezleri lehine ötekileştirilmesi ortak duygusuna zekice hitap etmeyi başardı. Kırsal kesimlerin ihmal edilmesi Suriye'ye özgü değilse de hem Hafız hem de oğlu Beşşar Esed hükümetlerinin uyguladığı politikalar, rejimin kırsal kesimleri iktidarını güçlendirmek ve şehirleri yönetmek için kullandığını göstermektedir[15]. Bunun sonucunda kırsalın uzun mücadelesi nihayet ülke genelinde sivil itaatsizliğin patlak vermesine dönüştü. NDZ hareketi, şehir merkezleriyle kırsal bölgeler arasındaki bu makas farkından hareketle bölgedeki pek çok şirket ve iktisadi kurumun kontrolünü ele geçirebildi. Bu şekilde hareket, Suriye'nin ekonomik başkenti Halep'teki tüccarlara ait tesisler üzerinden kuzeyin ana sanayi gücü hâline geldi[16]. Başka bir ifadeyle aslen Halep halkının sahip olduğu tüm tesis ve ekonomik kurumlar hareketin faaliyetleri için birer mali kaynağa dönüştü[17].

Hareketin Örgütsel Yapısı

Hareketin arka planı ve ideolojisi zorunlu olarak örgütsel yapısına da yansımıştır. Her ne kadar erken dönemde hareketin yapısı hakkında güvenilir bilgiye sahip olmasak da performansına ve ittifaklarının niteliğine bakarak hareketin birliklerinin lideri, yerel liderler ve militanlardan oluşan basitçe piramit şeklinde bir örgütsel şemaya sahip olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Bu basit yapı, taktiksel entegrasyon ve çekilme hızını açıklarken bireysel bir karar alma sürecinin varlığına da işaret ediyor. Batı kırsalının kurtarılması ve rejim güçleriyle devlet

kurumlarının çekilmesi üzerine hareket, yönetimi devralıp hizmet sunmak zorunda kaldı. Bu amaçla, bunu yapacak yeterli eğitime sahip elemanları olmasa da anlaşmazlıkları çözmek amacıyla “dini komiteler” kurdu. Hareket ayrıca kendi gözetiminde bağışların dağıtımı ve ekonomik kurumların denetiminden sorumlu bir arama-kurtarma bürosu ile mali büro da açtı.

NDZ Tugayları Halep Şariat Komitesi’ne, Nusra Cephesi ve Ahraruş Şam hareketi ile birlikte komitenin üç ayağından biri olan Tevhid Tugayı’nın yaptığı açılıştan sonra katıldı. Komitenin esas sorumluluğu şehrin yeni kurtarılmış bölgelerine ve Kuzeybatı Halep’e hizmet götürmektir. Böylece lider Şihabeddin, kendi bölgesinin idaresinde uygulayacağı yönetim deneyimini öğrendiği Nusra Cephesi liderleriyle doğrudan temas kurmuş oldu. Tugaylar 2014 ortasında kendileri de Afgan tugayları modelini örnek alarak kurulmuş olan diğer cihadi gruplara oldukça benzer bir örgüt yapısı olan bir hareket olacak kadar büyüdü. Örgüt yapısı genişleyip esas lider, askeri komutan, idari komite, medya hariç tüm birimleri denetleyen idari komiteden oluşan bir Şura Konseyi ile esas liderin doğrudan kontrolü altındaki güvenlik bürolarını kapsadığında hiyerarşi de kademeli olarak zayıfladı.

Yönetim kurulunun denetiminde faaliyet gösteren birimlere adli birim de (dini liderler ve ilahiyat fakültelerinin mezun ve öğrencilerinden oluşan) dâhildir. Polis, korumalar, dini murakıplar, eğitim bürosu, arama-kurtarma bürosu ile finans ve denetim bürosu adli birimin gözetiminde faaliyet göstermektedir[18]. Bu arada askeri komutan askeri silahlanma, haberleşme, kamp ve eğitimlerden sorumluyken[19] ihtida bürosu da dini eğitimin yaygınlaştırılmasından mesuldür. Örgüt yapısı, “hareketin sadece askeri bir örgüt olmaması[20]” nedeniyle açıkça El Kaide’nin yapısıyla benzerlik gösterirken aynı zamanda tıpkı El Kaide örgütlerinin yaptığı gibi kendi çerçevesi dâhilinde hükümet rolüne bürünmektedir. Suriye devlet kurumlarının çekilmesi, hareketi

arkada kalan boşluğu doldurmaya zorlamışsa da hareket, cihadi Selefi hareketlerin örgüt şemasını öğrenmeyi başarmıştır. Böylelikle hareket cihatçı uzmanlıkla yerel ihtiyaçları birleştirmede başarılı olmuştur.

Muhalif Eski Askerlerin Örgüte Alınması

Ordu mensuplarının rejim ordusundan ayrılması olgusu daha önce başlamıştı. Ayrıca yeni kurulmuş askeri birlikler protestocuları hedef alan şiddetli baskı politikalarına karşı mücadele etmek amacıyla sivil gönüllülerce kurulmuş muhalif militan gruplarla da çatışma hâlindeydi. Muhalifler daha sonra Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) kurarken diğer İslamcı gruplar ise "İslamcı hizipler" olarak bilinegelmiştir. NDZ hareketi ÖSO ile İslamcı hizipler arasında gidip gelen bir pozisyonda kaldı. Mesela hareket, kendisini yerel bağlamda İslamcı olarak görürken yabancı ülke ve güçlere ise kendisini ÖSO'nun bir kanadı olarak takdim etmektedir. Kuzeydeki diğer militan grupların aksine hareket, ordudan ayrılanların kendi saflarına katılıp liderlik mevkillerine gelmesine izin vermiştir. Hareketin çoğu askeri komutanı eski ordu mensubudur.

Ancak soru şu: Diğer hareketler başarısız olurken NDZ hareketinin kurucusu eski ordu mensuplarını kontrol altında tutmayı nasıl başardı? Bu soruyu cevaplamak için hareket ile yerel halk arasındaki ilişkilerin niteliğini dikkatle incelemek gerekir çünkü harekete katılan eski ordu mensupları da köken olarak aynı bölgeden geliyordu. Bu yüzden de hareketin yerel köklere sahip oluşunun bir başka tezahürü ve onların yerel harekete olan sadakatini garanti etmenin bir yolu olarak kabul edildiler. Dahası, eski ordu mensuplarının harekete kazandırdığı askeri tecrübeler, NDZ tugaylarının savaş becerisini de geliştirdi[21].

Siyaset İhtiyacı

2015 ortalarında hareket, yurt dışındaki siyasi muhalefetle rekabet bağlamında ve bunun hareket üzerindeki etkisini bitirme girişimi olarak, uluslararası ilişkilerden sorumlu bir siyasi büro kurdu[22]. NDZ hareketi hem Suriye Ulusal Konseyi hem de Suriye Ulusal Koalisyonu'ndan mali destek almasına rağmen muhalefetin askeri birlikler üzerindeki her türlü siyasi etkisine karşı direnmekten hiçbir zaman vazgeçmedi[23]. Hareketin kurucusu, yaklaşımını şu sözlerle ifade etmektedir: "Siyasi ve askeri organlar içeriden yükselmelidir. Devrime bağlı olmayan insanlar tarafından yönetilmek istemiyoruz. Yurt dışında bulunan hiçbir organı tanımıyoruz ve her kim olursa olsun ancak menfaatlerimizi paylaşanlarla iletişim kurarız[24]." Bu pozisyonun temeli hareketin bağımsızlık ve iradesinin korunması ve kademeli olarak azalan uluslararası mali, siyasi ve askeri desteği çekme girişimleriydi. Bu arada diğer askeri hizipler de aynı sebeple siyasi bürolar kuruyordu. Hareket, diğer hizipler arasında görülmeyen bir pragmatizmin yansıması olarak esas liderin doğrudan denetimi altında Türkiye'de bir siyasi büro kurdu. Mesela büroda ayrışan ideolojik görüşlere (sağ ve sol) sahip üyeler bulunuyordu[25]. Böylece, açıkça görünüyor ki hareket kendisini uluslararası topluma çeşitli isim ve simalarla takdim etmek istiyordu. Aşağıdaki kısımlar bu siyasi büronun pragmatizminin hareketin liderinin pragmatik tutumunu nasıl yansıttığını tartışacaktır. Bu pragmatik eğilim aynı zamanda hareketin faaliyet ve ittifaklarının da ayırt edici bir özelliğidir.

III. Muğlak Bir İdeoloji: Siyasal İslam mı, Cihadi Selefilik mi yoksa Milliyetçilik mi?

Hareketi, geçirdiği dönüşümleri hesaba katmadan sadece retoriği üzerinden sınıflandırmak zordur. Bu dönüşümlerin incelenmesi retoriğinin temel özelliğinin çelişki ve muğlaklık olduğunu ortaya çıkarıyor. Hareketin retoriğinin duruşlarıyla dikkatlice karşılaştırılması da retoriğinin siyasi görüşünün doğrudan bir ifadesi mi yoksa sadece belirli bir siyasi durumdaki bir taktiği mi olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Hareketin kurucusunun siyasi tahayyülü, kimliğinin ve amaçladığı rolün oluşumunda hayati bir rol oynamaktadır. Frazer Egerton'ın Batı'daki militan Selefi hareketleri çalışırken kullandığı şekliyle Benedict Anderson'ın "hayali cemaatler" kavramı hareketin ideolojisini anlamamıza yardımcı olma yeterliğine sahip analitik bir kavramdır. Bu ideoloji muhayyel dünya görüşü, olayları açıklayan ve üyelerinin siyasi kimliğini inşa eden edinilmiş anlatısı ve dünyalarını ve daha geniş anlamda (ulus aşırı hareketler bağlamında) dünyayı anlama araçlarından oluşuyor[26]. Bu örnekte, din ve tarih ile bunları izleyen sembolizmler de hareketi devlet karşısında muhayyel bir cemaat olarak inşa etmeye katkı sağlıyor.

Cemaati devletin karşısında görmek, hareketin oluşum sürecini anlamada kilit role sahiptir çünkü kuruluşunu kolaylaştıran şartlar devrime, rejime karşı direnişe ve devlete karşı hissettiği muhayyel aidiyet duygusu azalmaya başladıktan sonra hareketin doldurmak zorunda kaldığı boşluğa bağlıdır. Bu anlamda hareket, çeperin merkez karşısındaki topluluğu olmaktan çok, merkezin kendi içindeki rekabetin bir parçasıydı. Hareketin artan yerel nüfuzu ve yedi yıldır sürdürdüğü kararlı duruşu, rejime karşı ateşli bir muhalefetin neden ideolojisinin sütunlarından biri olduğunu açıklamaktadır.

Ayrıca hareketin, kuruluşundan itibaren sahip çıktığı ve hâlen sahip olduğu rejim karşısındaki cüretkâr duruşu dışında ittifak ve pozisyonlarında pragmatik ve esnek olduğu gözlemlenmektedir. Başka bir deyişle hareket, protestocuları korumak amacıyla bazı devrimcilerin askerileşmesinin bir sonucu olarak kurulmuştur. Rejimin çekilmesinden sonra hareket, cihadi Selefi hareketlerin yolunu izleyerek sivillerin idaresine izin vermek yerine kendi faaliyet ve rollerini genişleterek oluşan güç boşluğundan nemalanmaya çalıştı. Ayrıca yerel mevcudiyetini sürdürüp geliştirerek halkın çıkarlarını kendi çıkarlarına bağladı ki bu da hareketin hayatta kalmasını sağladı. Bu itibarla rejimin varlığının reddedilmesi hareketin tahayyülünün merkezini oluşturmaktadır. Bu durum, kuruluşunun gerekliliklerine ek olarak sıklıkla hareketin yerel köklerinin vurgulanmasının ve millet bilincinin gerilemesinin bir sonucuydu.

Hareket, başlangıçta barışçıl protestocuları rejime karşı korumak için kuruldu. Diğer hareketler gibi, ilk başlarda herhangi bir siyasi hedefi yok gibiydi. Ancak bu, hareketin kurucusunun dini muhafazakârlığın yaygın olduğu bölgelere hâkim olan Selefi eğilimlerini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla Şeyh'in dini yönelimi hiçbir tepki çekmedi; aksine, başka referansların yokluğunda teminat ve güven kaynağı olan pozitif bir özellik olarak görüldü. Hareketin lideri NDZ Tugaylarının (adı "hareket" olarak değiştirilmeden önce) "ılımlı İslam'ı" temsil eden bir grup olduğunu defalarca dile getirdi: "Bizler ılımlı Müslümanlarız. İlimli demekle iyi ile kötünün arasını değil İslam'ın gerçek ruhunu kast ediyoruz[27]." Tüm gruplar kendilerini çoklu yorumlara müsait muğlak bir terim olan "ılımlı" olarak tanımlıyor. Bu bağlamda Tugayların lideri, grupla cihadi Selefilik arasına mesafe koymaya, grubun diğer İslamcı hiziplerle olan ilişkilerini dengelemeye ve hareketin büyük ölçüde muhafazakâr olan takipçileri arasındaki güvenilirliğini sürdürmeye çalışıyordu.

İntibak toplantılarında hareketin liderinin; “siyasetin dinin bir parçası olduğunu”, bu ikisini ayırmanın “katıksız küfür olduğunu” ve hareketin faaliyetlerinin “Suriyeli Müslüman toplumunu” ıslah etmek için yapılan bir “cihat” olduğunu söylediği belirtilmektedir. Şeyh ayrıca Suriye devrimini ümmetin daha geniş davaları arasına yerleştirerek, “dava sadece Suriyeli Müslüman nüfusun davası değil tüm Müslüman dünyasının davasıdır[28].” demiştir. Bu duruş liderin Selefi eğilimiyle uyumlu olsa da hareketin yerel özellikleri ve kuruluşu için gösterilen motivasyonlarla çelişmektedir. Bu apaçık çelişkiyi anlamak için açıklamanın yapıldığı bağlam ve zamanı değerlendirmek gerekiyor: Tarih, NDZ Tugaylarının büyük oranda Nusra cephesinin öncülüğündeki “Halep Dini Komitesi’nin” bir parçası olduğu 1 Aralık 2012. Bu tarih ayrıca, Suriye’de cihadi Selefililiğin yükseldiği ve hareketin kendisini cihatçılığın yükselişine karşı korumaya çalıştığı bir zamana denk geliyor. Her ne kadar açıklamanın liderin düşüncesiyle uyumlu olduğunu gözlemlese de hareketin gelecekteki istikamet ve davranışı üzerinde çok düşük bir etkisi olduğunu kaydetmemiz gerekir.

Hareket, 2014 başlarında Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ile savaşmak amacıyla Cihatçı Ordusu’nun[29] oluşumuna katkıda bulundu. Bu girişim tam olarak ideolojik değerlendirmelerin değil hareketin Halep kırsalının batısındaki nüfuzuna yönelik her türlü tehdidin önlenmesi girişiminin bir sonucuydu. Bu dönemde İŞİD, Suriye’nin kuzey sınırlarının büyük bir kısmını kontrol ediyordu ve İdlib karayolları ile Halep kırsalındaki Atarib[30] kasabasının kontrolünü ele geçirerek hareketin ikmâl yollarını kesmek üzereydi[31]. Artan İŞİD tehdidi, yerel militan grupları bölgede kendi nüfuzlarını korumak için İŞİD ile savaşmaya zorladı. Bu durum ayrıca Suriyeli nüfus arasında derin bir yerel aidiyet hissiyle, büyük ölçüde yabancıların yönettiği bir gruba (İŞİD) karşı savaşma kararlılığının artmasına yansdı.

İslami NDZ Tugayları ismi ilk kez, hareketin sosyal medya platformlarında paylaşılan kuruluş açıklamasında[32] görülüyor. “İslami” vurgusu daha önce hareketin adında hiç görülmemişti. IŞİD’in yükselişinin ardından hareket, bu yeni tehdit karşısında İslami kimliğini göstermenin bir yolu olarak logosundan Suriye devrim bayrağını çıkardı. Daha da önemlisi grup, 4 Mayıs 2015’te Cihatçı Ordusu’ndan ayrılarak adını İslami NDZ Hareketi olarak değiştirdi[33]. Ancak daha sonra hareket, Askeri Operasyon Merkezi’nden (AOM)[34] gelen mali ve askeri destek söz konusu olduğunda, bilhassa anti-tank TOW füzeleri almaya çalıştığı zaman “İslami” sıfatını tekrar kaldırdı.

IŞİD’e karşı ABD öncülüğündeki koalisyon operasyonlarının başlaması üzerine hareketin başkomutanı İstanbul’daki bir basın toplantısında, o zamanlar Esed rejimini devirmeyi de hedefleyen Amerikan öncülüğündeki koalisyonu desteklediklerini duyurdu. Ayrıca hareketin temel hedefinin rejimin iktidarına son verip “Suriye’yi terörden temizlemek” olduğunu belirtti. Dolayısıyla hareket “bu ulusal görüş ve menfaati paylaşan tüm yabancı güçlerle iş birliği yapacaktı[35].” Hareketin lideri, açıklamasında; ulus olma, adalet, eşitlik ve terörle mücadele kavramları dâhil İslamcı hareketlerin pek kullanmadığı seküler bir tona başvurdu. Grup liderinin seküler-milliyetçi retoriği, muhtemelen somut ideolojik kanaatleri yansıtmıyordu ama bu, daha çok AOM desteğini kazanmak için uluslararası kamuoyuna hitap eden pragmatik bir taktikti.

Ocak 2017 sonlarında hareket mali ve askeri destekten mahrum bırakılarak Astana’daki Suriye Barış görüşmelerine katılmaya zorlandı. Hareket, Nusra Cephesi ve diğer cihadi Selefi grupların öncülük ettiği Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) olarak bilinen Şam’ı Özgürleştirme Heyeti ittifakına katılma kararı aldı. Hareketin ittifaka katılma kararı hareketin ideolojik duruşunu temsil etmekten ziyade pragmatik bir taktik gibi görünüyordu[36]. Bu arada Nusra Cephesi’nin “NDZ hareketinin nüfuz

ve dönüşümünü sürdürüp ÖSO'nun tanklarını kendisine göndermeye zorlamasına ihtiyacı vardı ve NDZ sahada bunu kolaylaştırabilecek tek gruptu[37].”

Kısa bir süre sonra 20 Temmuz 2017’de hareket HTŞ’den ayrıldı çünkü “Ahraruş Şam Hareketi’ne karşı savaş başlatıp [Halep] Şeriat Komitesi’nin çağrılarını görmezden gelmiş” ve hareketin bir açıklamasına göre “takip edip bağlandıkları ‘ilahi kanuna’ uyulmamıştı.” Hareket ayrıca “isyancı Suriye halkına ve devrim hedeflerinin, suçlu rejimin yenilmesi ve ilahi kanunun Suriye topraklarında tatbik edilmesinin gerçekleştirilmesine[38]” olan bağlılığını teyit etti. Bu itibarla hareketin HTŞ’ye katılma kararının amacı, “ilahi kanunların hâkim olması için Şam bölgesindeki tüm Sünni grupları kapsayan bir Müslüman koalisyonu kurmaktır.” Hiç kuşkusuz açıklamada kullanılan retorik, hareketin Nusra cephesinin dinden çıkma suçlamalarına karşılık olarak kullanmaya çalıştığı cihadi Selefi dildi[39]. Fakat HTŞ’den ayrılma kararının altında yatan gerçek motivasyon hareketin Ahraruş Şam İslami Hareketi ile ilişkileri, diğer hiziplerin bölgelerini ele geçirme potansiyeline sahip Nusra cephesinin artan nüfuzundan duyulan kaygılar ve HTŞ’nin koyduğu, Nusra cephesiyle iş birliğini sürdürdüğü müddetçe NDZ hareketine verilecek tüm desteği engelleyen koşullarla ilgiliydi.

Bu yılın başlarında, NDZ militanlarının rejim yanlısı Filistinli milis gruplardan Kudüs Tuğayı mensubu bir genci infaz ettiği video ABD Başkanı Donald Trump’a gösterildi[40]. Suriye’de ve ABD medyasında öfke uyandıran sahne, militanların Türkiye’nin güneyindeki muhalif askeri gruplara destek programı kapsamında CIA tarafından desteklenen bir hareketin üyesi olmasına rağmen IŞİD’in video ve suçlarını akıllara getirdi. Trump, ABD’nin bu radikal grubu niye desteklediğini bilmek istedi. Bu durum, Nusra cephesi dâhil radikal grupların yanında savaşmaya başlayan ABD destekli diğer militanların

işlediği suçlar konusunda bilgilendirilmiş olan ABD Başkanı ile kıdemli CIA mensupları arasında hararetli tartışmalara konu oldu. Sonuç olarak ABD Başkanı destek programını bitirmeye karar verdi[41].

Değişen davranış, ittifak ve retorikleri ve bunların hareketin çıkarları ile birleştirilmesi göz önüne alındığında NDZ'nin ideolojisini tespit etmek zor bir iştir. Çünkü katı ideolojilerin aksine hareketin ideolojisinin muğlak doğası grubun pozisyon almasında daha geniş bir esnekliğe imkân tanımaktadır.

IV. İstikrarsız Bir Bölgede Yönetmek

Son yedi yıl boyunca Kuzeybatı Suriye, bazı örgütler kurulup bazıları yok olurken her birinin nüfuz alanları ve ittifaklarının değiştiği pek çok yıkıcı savaş ve çatışmaya sahne oldu. Hızla değişen bölge, NDZ hareketini topraklarını genişletip nüfuzunu pekiştirmeye zorladı. Hareket bunu iki faktör sayesinde başardı: Birincisi, askeri ve mali destek temini için kurduğu ittifaklar ve nüfuzunu tehdit edebilecek diğer gruplarla karşı karşıya gelmekten kaçınıp onların bazı üyelerini kendi saflarına alması, ikincisi ise toplumsal ilişkiler ve yerel yönetim üzerinden yerel aidiyeti pekiştirmesidir.

İttifaklar

1 Kasım 2011'de NDZ Tugayları Şeyh Selman, Kubtan el-Cebel ve diğer komşu köylerden militanların oluşturduğu birkaç küçük tugay öncülüğünde kuruldu. Kısa bir süre sonra, Suriye İhvanı tarafından desteklenen ve çoğunlukla Afganistan'dan dönen Suriyeli savaşçılar ile diğer yabancı savaşçılardan oluşan Suriyeli militan grup "Askeri Gençlik Cephesi" üyelerinden oluşan İslami Fecr hareketine katıldılar. Bu bağlamda, NDZ Tugayları liderinin harekete katılmakla grubunun ihtiyaç duyduğu askeri ve mali desteği alacağını düşünmüş olması mümkündür.

Fecr hareketi ile NDZ Tugaylarının ittifakı uzun sürmedi. NDZ, 18 Temmuz 2012’de kurulan ve bölge ülkelerinden destek alan Tevhid Tugayına (kuzey kırsalı dâhil) katıldı. Tevhid Tugayı, kuruluş açıklamasında tugayın hedefinin “rejimi devirmek, halkı ve özel mülkleri korumak, sivillere zarar veren herkesten hesap sormak ve rejim ordusundan ayrılmak isteyen rejim askerlerine yardım etmek için kolektif askeri iş birliği[42]” olduğunu kaydediyordu. Tevhid Tugayı Halep’in kuzey kırsalından çoğu ÖSO mensubu olan gruplardan oluşuyordu. NDZ Tugayları ise batı kırsalından olan tek gruptu. Tevhid Tugayı’nın kurulmasından bir gün sonra Halep savaşının ilan edilmesi üzerine NDZ hareketi şehre girip bazı mahallelerin kontrolünü ele geçiren ilk grup oldu[43]. Ancak 6 Aralık 2012’de NDZ Tugayları Tevhid Tugayı’ndan ayrıldı[44]. NDZ Tugayları, bir yandan nüfuzunu genişletip diğer yandan saflarına daha fazla militan dâhil etmeyi amaçlaması üzerine Tevhid Tugayı ile arasındaki ittifakı devam ettirmenin artık kendi menfaatine olmadığını düşünmüş gibi görünüyordu. Tevhid Tugayı ile olan ittifakını ihmal etmesinden kısa bir süre sonra hareket, tamamı Halep ve şehrin batı kırsalındaki kendi kontrolünde faaliyet gösteren tugayların sayısını yirmiye çıkarabildi[45]. Her tugay bir köyü temsil ettiğinden hareketin nüfuzu da köylere dek genişlemiş oldu.

NDZ Tugayları nüfuzunu arttırmak, topraklarını genişletmek ve yeni destek kaynakları temin etmek amacıyla bir dizi yeni ittifak kurdu[46]. Sözelimi, 19 Aralık 2012’de Halep şehrindeki varlığını sürdürmesine yardımcı olan ÖSO gruplarından oluşan Festakim Kema Umirt Birliği’ni kurdu. 25 Temmuz 2013’te bu gruptan da ayrılarak Suudi Arabistan’dan finansal destek alan İslamcıların ve ÖSO gruplarının oluşturduğu Doğruluk ve Kalkınma Cephesi’ne katıldı. Cephenin Deyr ez-Zor ve Halep’in uzağındaki Suriye çölündeki bölgeleri kontrol ettiğini belirtmek gerekir. Bu yüzden NDZ Tugaylarının bu cephe ile yalnızca askeri ve mali destek almak için iş birliği yaptığı düşünülmektedir. NDZ daha sonra öncesinde hiç duyurmaksızın cepheden ayrıldı.

2 Ocak 2014'te IŞİD ile mücadele etmek üzere Cihatçılar Ordusu kuruldu ve daha önce belirtildiği gibi NDZ bu gruba katıldı. NDZ bu ordudan 4 Mayıs 2014'te ayrılarak Halep'in batı kırsalındaki nüfuzunu genişletip IŞİD tehdidini kaldırdıktan sonra İslami bir hareket hâline geldi. Kısa bir süre sonra hareket, AOM'un desteğini temin etmek amacıyla "İslami" sıfatını kaldırdı.

24 Aralık 2014'te hareket, Halep ve kırsalındaki en büyük İslamcı gruplar ve ÖSO militanlarının bulunduğu bir grup olan Şam Cephesi'ne katıldı. Cephe, Nusra Cephesi'nin Halep'teki nüfuz ve varlığını bertaraf etmek için kurulmuştu. Hedefini gerçekleştirmesinin ardından hareket ve diğer tugaylar çekildi ve cephe 19 Nisan 2015'te feshedildi. Ancak sonrasında daha fazla tugay NDZ hareketine katıldı.

6 Mayıs 2015'e gelindiğinde hareket, Halep'ten on üç askeri tugay ile birlikte "Halep'in Fethi" ortak harekât odasını kurdu. 6 Ekim 2015'te ise Nusra cephesi hareketin Halep'teki kontrol noktalarına saldırdı[47]. Buna rağmen hareket, kentteki varlık ve nüfuzunu hâlâ sürdürmüştü.

24 Eylül 2016'da hareketin askeri kanadı iki ana İslamcı tugay olan Nusra cephesi ile Ahraruş Şam İslami Hareketi'nin oluşturduğu Fetih Ordusu Koalisyonu'na katıldı[48]. Nihayetinde iş birliği, hareket dış desteğini kaybetmesin diye askeri düzeyle sınırlı kaldı. Öte yandan Koalisyon da harekete askeri destekte bulundu.

Ocak 2017'de hareket, HTŞ'ye katıldı. Bu iş birliğine yol açan şartlar ve grubun daha sonra Temmuz 2017'de HTŞ'den ayrılmasından zaten bahsetmiştik. NDZ hareketi dışında Kuzeybatı Suriye'deki tüm diğer askeri tugaylar bölündü[49]. Aksine hareket, bir koalisyona katıldığı veya koalisyondan çekildiği her durumda saflarına yeni tugaylar katmayı başardı. Genel olarak hareket hiçbir zaman diğer grup veya koalisyonlarla olan iş birliğini altı aydan fazla devam ettirmedi ve ne zaman bir koalisyondan ayrılrsa ayrılan diğer tugayları kendisine bağlamada başarılı oldu[50].

Yerel Yönetim Tecrübesi

NDZ hareketi sadece yerel aidiyet duygusunu pekiştirip halkın menfaatlerini kendi menfaati ile özdeşleştirmekle kalmamış, aynı zamanda yerel ilişkilerini toplumsal bütünleşmeye yahut İbn Haldun'un terminolojisiyle bir "asabiyye" dönüştürmeyi de başarmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için hareket şu taktikleri izledi:

- Hareketin unsurlarını korumak ve lider kadrolarını yerel nüfusun içerisinde seçmek.
- Geniş katılıma izin vererek harekete duyulan sadakati pekiştirip ayırım gözetmeden tüm halka hizmet sunmak.
- Rejim güçlerinin ve kurumlarının çekilmesi üzerine doğan boşluğu doldurmak.
- Kent/taşra, rejim/devrim ve dışlama/adalet ikilemleri üzerinden bir siyasi retorik benimsemek.

Hareketin batı kırsalına sağlam ve kalıcı bir siyasi ve toplumsal tahayyül sunabildiğini söylemek doğru olmaz ama geçtiğimiz yedi yılda belirli bir düzeyde toplumsal bütünleşmenin oluştuğunu söyleyebiliriz. Söz konusu kaynaşma, hareketin toplumsal desteğinin de temelini oluşturuyordu ancak bu destek, dört sütunundan herhangi biri yok olursa, çökmeye mahkûm olacaktır. Toplumsal bütünleşme olgusunun anahtarı olan yerel yönetim, başka bir ifadeyle halkın ihtiyaçlarının ve hizmetlerin doğrudan yönetilmesidir. Hareket, tümünü tek seferde olmasa da sahada faaliyet göstermesi sebebiyle edindiği deneyimlerin bir yansıması olarak kademeli bir şekilde asgari düzeyde makul bir hizmet sunabildi.

Kuruluşundan itibaren El Kaide hareketinden ve onun Afganistan'daki deneyimlerinden esinlenen hareket, rejimin yargı sistemini devralmak

için bir “dini komite” kurdu. IŞİD’in kuzey kırsalında yenilgiye uğratılmasından sonra dini mahkemelerin yerini Arap Ligi tarafından düzenlenen ama henüz hiçbir Arap ülkesinde uygulanmamış olan birleşik Arap hukukunu takip eden mahkemeler aldı. Ayrıca hareket kurulur kurulmaz yerel kurtarma büroları ve yerel yönetim komiteleri oluşturdu. Bu komitelerin başlangıçtaki yükü daha sonra hareketin yerel seçimler yapmasını mümkün kılacaktı. Hareketin yürütme komitesi yerel komitelerin faaliyet ve politikalarını denetlemektedir.

Ekonomik düzeyde ise hareket, Halep’in batı kırsalındaki tüccarların mülklerini kontrol ederek bunu, hareket için bir gelir kaynağına dönüştürdü. Bazı fabrikalar (ilaç fabrikaları) faaliyetlerine devam etti. Diğer yandan hareket, denetimindeki topraklar üzerinde faaliyet gösteren sivil kuruluşlara kendisi için önemli bir gelir kaynağı olan bir tür vergi (utavat) uyguladı. Ayrıca arama-kurtarma çalışmalarını kontrol ederek militan ve şehitlerin ailelerine imtiyazlar tanıdı. Bunun yanı sıra hareket, komşu Kürt bölgesi (Afrin) ve rejim kontrolündeki bölge ile olan sınırlarında da gümrük vergisi uyguladı. Böylelikle hareket, kendi kendisine yeter hâle gelip dış yardıma bağımlı kalmamak (ki bu egemenlik daha sonra hareketin kilit öneme sahip güçlü yanlarından biri olacaktı) amacıyla kontrolünü elinde bulundurduğu toprakların stratejik konumundan ve buradaki canlı ekonomik etkinliğin varlığından faydalandı[51]. Öte yandan bölgenin görece istikrar ve güvenliği, ekonomik durumun iyileşmesine katkıda bulunarak sivil örgüt ve arama-kurtarma kuruluşlarına çalışma imkânı verdi ve yerel yönetim komitelerinin kasalarına para akışını da sağlamış oldu.

Lakin sağlık ve eğitim sektörleri, hareketin finansman konusundaki kısıtlı imkân ve kaynakları nedeniyle gelişmedi. Bu yüzden hizmet sektörü birkaç yıl çeşitli zorluklar yaşadı ve sivil kuruluşların kısıtlı kaynaklarına bel bağladı. Geçici Suriye hükümetinin kurulması üzerine hareket, gereken hizmetleri sunabilmek için iş birliği yapmak zorunda

kaldı. Bu iş birliğine rağmen hareket ne hükümetin ne de kurulmasına yardım eden Suriye Ulusal Koalisyonu'nun meşruiyetini kabul etti.

Maaşlı militan sayısının 6.000'e ulaştığı göz önüne alındığında hareket; savaşçılar, aileleri ve şehitlerin aileleri dâhil 30.000 üyeye bakmakla yükümlüydü. Bunlarla birlikte hareketin devlet kurumlarının rollerini tamamen yerine getiremeyeceği ve bunu yapacak yeterli uzmanlığa sahip olmadığı açıktır. Fakat sahada çalışırken kazandığı deneyimi göz önüne aldığımızda, NDZ kontrolü altındaki topraklarda yaşayan nüfus memnun görünmekteydi ki hareket, asgari hizmetleri sunarak halkın kesintisiz desteğini ancak bu yolla temin edebilirdi.

V. Sonuç

2016 yılında Washington merkezli Savaş Çalışmaları Enstitüsü (Institute for the Study of War) Suriye'deki askeri örgütler hakkında bir rapor yayımladı. Rapor NDZ'yi bağımsız bir örgüt olarak niteledi ve ABD'den destek aldığını göstererek hareketi, Nusra Cephesi'nin etiketi olan cihadi Selefilikten ziyade siyasal İslam kolunda yer aldığı anlamındaki "İslamcı" ifadesi ile tasnif etti[52]. Raporun yazarları, hareketin "bölgede büyük bir siyasi aktör olmadığını" ve Abdullah Azzam dâhil tanınmış cihatçıların resimlerini hareketin Halep kırsalının batısındaki ofislerinden birinde asmış olmalarına rağmen üyelerinin sadece küçük bir kısmının cihadi Selefi eğilimler gösterdiğini düşünmektedir[53]. Bu resim asma olayı iki hareketin bölgeyi birlikte kontrol ettiği bir zamanda gerçekleşmişti.

Ancak Aralık 2015'te, Suriye'deki terör gruplarını tasnif etmekle görevli Ürdün istihbaratı NDZ hareketini de listeye ekledi[54]. Bu net olmayan tasnif, hareketin muğlak ideolojisini, retoriğinin açık olmayan doğasını ve siyasal davranışlarındaki çelişkilerini yansıtıyordu. Hareketin muğlak pozisyonu bir kusur ve dezavantaj gibi görünse de aslında bu orta vadede hareketin hayatta kalmasına, çatışan gruplarla iş birliği

yapmasına, alan hâkimiyeti elde etmesine ve nüfuzunu pekiştirmesine yardımcı olmuştur.

Son olarak hareketin, Halep kırsalının batısındaki görece istikrarına rağmen, liderinin bireysel karakteri ve Kuzeybatı Suriye'deki durumun istikrarsızlığı göz önüne alındığında sağlam bir siyasi retorik geliştirebileceği mümkün görünmüyor.*

* Bu bölüm NDZ hareketinin, Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, 4 Ocak 2019 tarihindeki dağılma ilanından önce, Aralık 2018'de kabul edilmiştir (Editörün notu).

Referanslar

[1] İlk hayır kuruluşları Şeyh Mahir Cezairi (öl. 1920) tarafından kurulmuştur. Fransız mandası (1920-1946) döneminde hayır kurumları filizlendi, bunlar: Fransız mandasını eğitim alanında protesto etmek amacıyla Muhammed Haşim Hatib Huseyni liderliğindeki Gira örgütü; önde gelen ismi Kamil Kassar olan İslami Hidayet örgütü (1931) ve aralarında Ahmed Mazhar Azma ve Muhammed Behcet Bitar gibi isimlerin de bulunduğu kadı, imam, hekim ve avukatlar dâhil burjuva sınıfından üyeleri olan İslami Temeddün örgütü (1932). Diğer örgütler: İslami Teavün örgütü, İslami Teveccüh örgütü, İslami A'mal el-birr örgütü, El-birr ve'l ahlak ve daha başkaları. Bu örgütler Şükrü Kuvvetli'nin cumhurbaşkanlığını destekliyordu ama siyasi ittifakları uzun sürmedi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Radwan Ziyadah, Al-İslâm al-siyâsi fî sûriyyâ [Suriye'de Siyasal İslâm] (Dubai: Emirlikler Stratejik Çalışma ve Araştırmalar Merkezi, 2008) 9-11.

[2] Şebab el-Müslimin örgütü, 1936'da Ebu Suud Abdüsselam tarafından 1936'da kurularak Ömer Bahaeddin Emiri tarafından 1936'da kurulmuş olan Halep merkezli Dar-ül Erkam örgütüyle birleşti. Bu birlik 1937'de Humus'ta iki konferans 1938'de Şam'da da üçüncü bir konferans düzenledi. 1941'De Abdulvahhab Ezrak liderliğindeki Lise Öğrencileri Birliği de koalisyona katıldı. 1946'da Şebab Muhammed ve Şebab el-Müslimin örgütleri de Müslüman Kardeşler Cemaati adı altında bu güçlere katıldı. Mustafa Sibai ilk genel sekreter olarak seçilirken yardımcısı da Ömer Bahaeddin Emiri oldu.

A.g.e., 15.

[3] Bkz. Abdulrahman Alhaj, al-tayyar al uşulî fî al-ikhwan al-muslimin: min al-Ṭali'ah al-muqatilah ila qa'idat al-jihad al-'alami [Müslüman Kardeşler Cemaatindeki Köktenci Hareket: İlk Savaşçılardan Uluslararası Cihad Hareketine], Kitab al-Misbar: al-ikhwan al-muslimun fî suriyya.

[4] Bkz. Michel Seurat, Suriyya: al-dawlah al-mutawaḥḥishah [Suriye: Barbar Devlet], 1. Baskı, Çeviren: Amal Sarah ve Mark Bialo, (Beyrut: Arap Yayınevi), 27, 72.

[5] Bkz. Abdulrahman Alhaj, State and Community: The Political Aspirations of Religious Groups in Syria: 2000-2011 (Londra: Stratejik Araştırmalar ve Haberleşme Merkezi: 2011), 42.

[6] Bkz. Ali Beyanuni, mufawaḍat al-ikhwan wa al-sulḥah, juz' 2 [Ali Beyanuni, Rejim ile Müslüman Kardeşler Arasındaki Müzakereler, 2. Bölüm], Kaynak: Sami Kleib ile Özel Ziyaret TV programı, 21 Aralık 2018, <https://www.aljazeera.net/programs/privatevisit/2005/12/5/%D8%B9%D9%84%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%D9%85%D9%81%D8%A7%D9%88%D8%B6%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A9-%D8%AC2>, Erişim Tarihi: 21 Aralık 2018.

[7] Müslüman Kardeşler'in yayımladığı, Milli Selamet Cephesi ile ittifaklarının sonlandırıldığını duyuran 3 Mart 2009 tarihli belgeden.

[8] Şeyh Tevfik Şihabeddin, Taysir Alwani tarafından yapılan mülakat, El Cezire, 14 Mart 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=eeOY8z1YFiY>

[9] Bkz. NDZ Tugayı'nın yayımladığı Liva Tevhid'den çekilme duyurusu, 6 Aralık 2012. Duyuru, "biz Şeyh Tevfik Şihabeddin'in" cümlesiyle başlıyor, NDZ resmi Youtube sayfası, <https://www.youtube.com/watch?v=vArRS2m1LY>

[10] İsminin açıklanmasını istemeyen, NDZ yönetimine yakın bir kaynakla yapılan mülakat. Bu kaynağa göre Şeyh, ilkokul eğitimini tamamlamamıştır, İstanbul 13 Aralık 2018.

[11] İsminin açıklanmasını istemeyen, Şeyh'in ailesine yakın bir kaynakla telefonda yapılan mülakat, Ankara, 13 Aralık 2018.

[12] Bu bilgiyi veren kaynakların hepsi Suriye rejimine yakındır ki bu da devrime karşı direnişinin bir parçası olarak tüm askeri grupları uluslararası cihatçı ağına bağlamak rejimin çıkarına olduğu göz önüne alındığında, bu bilgilerin güvenilirliğini zayıflatıyor. Bkz. mesela, Abdallah Ali, "muḥawalat iḡtiyāl qa'id kata'ib al-Zinki: ta'm aw inḡlash?" [NDZ Liderine Suikast Girişimi], Arabi Press, 13 Nisan 2013.

[13] Tevfik Şihabeddin, Taysir Alwani tarafından yapılan mülakat, 14 Mart 2013.

[14] Munhil Barish, Halep kırsalının batısı konusunda uzman bir saha muhabiri, Yazar tarafından yapılan mülakat, İstanbul, 14 Eylül 2018.

[15] Bkz. Michel Seurat, Suriyya: al-dawlah al-mutawaḥḥishah [Suriye: Barbar Devlet], 36, 241.

[16] Araştırmacı, 20 Ekim 2012'de Batı Halep kırsalına yaptığı bir seyahatte söz konusu kurumların ya dağıtılıp satıldığını ya da askeri noktalara çevrildiğini gözlemlemiştir.

[17] Özel mülkiyete, özellikle de iş yerlerine el koyma askeri hizipler arasında yaygın hâle gelmiştir. Nusra cephesi, Ahraruş Şam İslami Hareketi ve Tevhid Tugayı tarafından 10 Kasım 2012'de kurulmuş, sonra 23 Eylül 2014'te dağılmış olan Halep dini komitesi bu süreci daha da kolaylaştırmıştır. Bkz. Abdulrahman Alhaj, "taqrir al-ḡalah al-rahinah fi al-manatiq al-muḥarrarah fi al-shamal al-suri", wathiqah li al-majlis al-waṭani (ḡhayr mansurah) [Kuzey Suriye'de kurtarılmış bölgelerin mevcut durumu hakkında rapor, Suriye Ulusal Konseyi'ne sunulmuş, yayımlanmamış rapor], 24 Mart 2013, 6.

[18] Hareketin örgütsel yapısı hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Tevfik Şihabeddin, "qa'id al-Zinki li zaman al-waṣl: rafaṭt liqa' al-juraba wa ḡhuraf 'amaliyyat ḡalab shakliyyah" [Zaman el-Vasl dergisine konuşan NDZ lideri: "Korkaklarla" görüşmeyi reddettim ve Halep harekât odası "sadece gösteri amaçlıydı"], Zaman el-Vasl dergisi tarafından yapılan mülakat, 22 Haziran 2014, <https://www.zamanalwsl.net/news/article/50980/>

[19] Bkz. Muhammed Hayr el-Vezir, tawazzu' faṣa'il al-thawrah wa al-mu'araḡah al-suriyyah 'ala 'ard suriyya ḡatta nihayat 'am 2016: al-tawajjuh, al-intishar, maṣadir al-tamwil [Suriye'deki devrimci ve muhalif grupların 2016 yılına kadarki dağılımı: Yönelimler, genişleme ve finansal destek kaynakları]

(Cenevre: Syria Inside, 2017), 35.

[20] Şihabeddin Zenki (NDZ lideri), Zaman el-Vasl tarafından yapılan mülakat, Zaman el-Vasl, 22 Haziran 2014.

[21] Munhil Barish, Yazar tarafından yapılan mülakat, İstanbul, 14 Eylül 2018.

[22] Muhammed Seyyid, "ra'is al-maktab al-siyasi li-harakat nur al-din al-zinki: al-ayyam al-qadimah hiblah" [NDZ Hareketi Siyasi Büro Şefi: Önümüzdeki Günler İyi Haberler Getirecek], Muhammed Seyyid Hasan tarafından yapılan mülakat, Orient News, 3 Temmuz 2015, https://www.orient-news.net/ar/news_show/88687/0/%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%83%D8%AA%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D9%86%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%B2%D9%86%D9%83%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%8A%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%AF%D9%85%D8%A9-%D8%AD%D8%A8%D9%84%D9%89

[23] Samir Nashar (Suriye Ulusal Konseyi Eski Mali Büro Şefi ve Suriye Ulusal Koalisyonu eski üyesi), Yazar tarafından yapılan mülakat, İstanbul, 16 Eylül 2018.

[24] Tefvik Şihabeddin, Zaman el-Vasl dergisi tarafından yapılan mülakat, 22 Haziran 2014, <https://www.zamanalwsl.net/news/article/50980/>

[25] Üyeleri arasında komünist siyasi aktivist Bessam Hacı Mustafa ve Alevi askeri öğrencilerin katledildiği Haziran 1979 Medfaiyye Operasyonu'nu yürüten İbrahim Yusuf'un oğlu İslamcı Yasir Yusuf yer almaktadır.

[26] Bkz. Frazer Egerton, Jihad in the West: The Rise of Militant Salafism, Çeviren: Fadi Milhim (Doha, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 2017), 80.

[27] NDZ Tugayları lideri, "Özel Mülakat" programı [NDZ Tugayları lideri ile yapılan özel röportaj], El Cezire kanalı, 14 Mart 2013.

[28] Tefvik Şihabeddin, [diğer tugaylarla yapılan tanıtım toplantısı], NDZ Tugayları Medya Ofisi, YouTube kanalı, 11 Aralık 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=xZKYLkBQv28>

[29] Cihatçılar Ordusu 2 Ocak 2014'te NDZ Tugayları, Festakim Kema Umirt Birliği, Liva Ensar, Nur el-İslamiyye Hareketi, Liva Emced el-İslam, Liva Hurriyye el-İslami, Liva Cund el-Haremeyn, Liva Ensar el-Hilafet ve diğerleri tarafından kurulan devrimci bir askeri ittifaktır. Tefvik Şihabeddin koalisyonun esas lideriydi. Koalisyonun kuruluş açıklaması için bkz. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=RY7mltUQmmY>

[30] Bkz. Hwaida Saad ve Rick Gladstone, "Qaeda-Linked Insurgents Clash With Other Rebels in Syria, as Schism Grows", New York Times, 3 Ocak 2014.

[31] "Kata'ib al-ḥur tashun 'ḥarb taḥrīr' ḡuḡ 'da'ish' fi shamal suriyya" [Özgür Ordu Tugayları Kuzey Suriye'de IŞİD'e karşı "kurtuluş savaşı" başlattı], Asharq Al-Awsat, 4 Ocak 2014, <https://aawsat.com/home/article/16012>

[32] Açıklamanın tam metni için bkz. <https://www.aljumhuriya.net/ar/file/%D8%AC%D9%8A%D8%B4-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%A7%D9%87%D8%AF%D9%8A%D9%86.jpg>

[33] Bkz. Ahmed Ebazeyd, Faṣā'il al-thawrah al-suriyyah fi ḡalab: durus fi al-tashazzi

[34] Türkiye merkezli AOM, Orta ve Kuzey Suriye'deki Suriyeli askeri muhalefeti destekleyen bir askeri harekât merkezidir.

[35] NDZ Hareketi Başkomutanı'nın, 26 Eylül 2014'te YouTube üzerinde yayımlanan İstanbul'daki basın toplantısından alıntı, <https://www.youtube.com/watch?v=j-7Tsk-SC6c>

[36] Munhil Barish, Yazar tarafından yapılan mülakat, 14 Eylül 2018.

[37] A.g.e.

[38] NDZ Hareketinin Suriye Kurtuluş Örgütü'nden çekilme açıklamasından alıntı, 20 Temmuz 2017.

[39] Rapor için bkz. "ḥay'at taḥrīr al-sham taqtul 'anaṣīr ḡarakat nur al-din zinki wa tarmihim bi-al-riddah" [Suriye Kurtuluş Örgütü NDZ Hareketi mensuplarını dinden dönmekle suçlayıp öldürdü], Syria Noor, 31 Ağustos 2017, <https://syrianoor.net/article/11821>

[40] NDZ Hareketi 19 Temmuz 2016'da komuta merkezinin yayımladığı ve hadiseyi sert bir dille kınayıp "suça karışan herkesin o amaçla kurulan soruşturma komitesine teslim edilip cezalandırılacağını" belirten bir açıklama yayımladı, bkz. "ba'dah dhabḥihim li al-ṭifl... Nur al-din zinki tuṣḡir bayan idanah wa ta'id bi-muḡasabatal-fa'ilin" [NDZ çocuğun öldürülmesinden sonra failerin cezalandırılacağını söz veren biraçıklama yayımladı], Alsouria net, 19 Temmuz 2016, <https://www.alsouria.net/content/%D8%A8%D8%B9%D8%AF-%D8%B0%D8%A8%D8%AD%D9%87%D9%85-%D9%84%D9%84%D8%B7%D9%81%D9%84-%D9%86%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%B2-%D9%86%D9%83%D9%8A-%D8%AA%D8%B5%D8%AF%D8%B1-%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86-%D8%A5%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%A9-%D9%88%D8%AA%D8%B9%D8%AF-%D8%A8%D9%85%D8%AD%D8%A7%D8%B3%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%A7%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%86>

[41] Bkz. Joscelyn Thomas, "Trump Got This One Right," The Weekly Standard, 7 Ağustos 2017, <http://www.weeklystandard.com/trump-got-this-one-right/article/2009045>

[42] Tugay Başkomutanı (Abdülaziz Seleme) tarafından okunan ittifak kuruluş açıklamasının video kaydı. NDZ hareketi kurucusu da videoda görünüyor, <https://www.youtube.com/watch?v=0A2mNa1zCpl>

[43] NDZ Tugayları lideri, "Özel Mülakat" programı [NDZ Tugayları lideri ile yapılan özel röportaj], El

Cezire kanalı, 14 Mart 2013.

[44] NDZ Tugaylarının Tevhid Tugayı'ndan çekildiğini duyuran açıklamasından alıntı, NDZ resmi YouTube sayfası, 6 Aralık 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=vArIRS2m1LY>

[45] A.g.e.

[46] Bu ittifaklar hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Ahmed Ebazeyd (2015), 3.

[47] Nusra cephesi El-Ebizmu ve El-Arnık köylerine saldırdı; ayrıntılı bilgi için, bkz. "ishtibakat bayn al-nusra wa al-zinki fi ḥalab" [Halep'te Nusra cephesi ile NDZ arasındaki çatışmalar], Zaman el-Vasl, 6 Ekim 2015, <http://www.zamanalwsl.net/news/article/64774>

[48] Ortak Harekât Odası hakkında NDZ resmi açıklaması, 24 Eylül 2016.

[49] Daha fazla bilgi için, bkz. Ahmed Ebazeyd (2015), 4.

[50] NDZ Hareketinin kuruluşunun ilan edilmesi üzerine 15 Temmuz 2015'te Hareket el-Zahir Bibrus ve Liva Haleb el-Medine dâhil diğer İslamcı gruplar da harekete katıldı. Kısa bir süre sonra Liva Ahfad Hamza (Aralık 2015), Liva Fecr eş-Şüheda (19 Nisan 2016), Tecemmu' Ehl-es Sünne, Ketaib el-Mesni ve Ketaib Zinnureyn (21 Ağustos 2016) gibi diğer örgütler de harekete katıldı. Bu tarihler NDZ hareketinin bir koalisyonla iş birliği yaptığı veya bir koalisyondan çekildiği tarihlere denk geliyor.

[51] Bkz. Tevfik Şihabeddin, Zaman el-Vasl dergisi tarafından yapılan mülakat, 22 Haziran 2014, <https://www.zamanalwsl.net/news/article/50980/>

[52] Jennifer Cafarella ve Genevieve Casagrande, Syrian Armed Opposition Forces in Aleppo (Washington: Savaş Çalışmaları Enstitüsü, 13 Şubat 2016), 5.

[53] A.g.e., 8.

[54] Albin Szakola ve Ullin Hope, "CIA-vetted Aleppo rebels lash out at Jordan", NOW, 12 Aralık 2015, <https://now.mmedia.me/lb/en/NewsReports/566390-cia-vetted-aleppo-rebels-lash-out-at-jordan>

7. Bölüm

Arap Baharı Sonrasında İslamcılık: Yemen Örneği*

Nabil Al Bokairi

Yemenli Gazeteci, Araştırmacı ve Siyasi Aktivist

Arap Baharı ve beraberinde getirdiği sonuçlar, özellikle Arap ayaklanmaları ile vizyonları ve inançları şekillenen, politik tahayyülleri sarsılan genç nesil açısından “siyasal İslam” ve “İslamcılık” olarak bilinen ideolojide büyük bir değişime yol açmıştır. Her ne kadar bu dönüşümler yaygınlaşmayıp genç nesil içerisindeki bir elit kesim ile sınırlı kalsa da demokrasi ile şeffaflığın bulunmaması ve İslamcı hareketlerin katı yapılanmaları göz önüne alındığında, bu mesele ciddi ve dikkatli bir araştırmayı hak etmektedir. Böylelikle, bu dönüşümlerin doğası ve niteliği anlaşılabilir.

İslamcı hareketin kalbinde yer alan genç nesil içerisindeki elitler veya İslamcı hareket içerisinde çıkan elit nesil hem kültürel açıdan hem de medyada etkili bir aktördür. Aynı zamanda Arap Baharı’nı başlatan kıvılcımı çakan bu kesim; adalet, hürriyet, onur, eşitlik ve vatandaşlık hakları hakkındaki devrimci sloganlara büyük katkıda bulunmuştur. Dahası, genç elit nesil, İslamcı hareketin merkezinde dönen teorik ve entelektüel tartışmalardan uzak değildir ve İslamcı hareketin politik ve dini alanların çakışması sebebiyle yaşadığı yönünü bulamama sorununa çözüm getirmeyi istemektedir.

Bu bölümde Yemen’deki İslamcı hareketlerin dönüşümleri ve Arap ayaklanmalarının, yaşanan geçiş sürecinde bu hareketleri ne derece etkilediği ele alınacaktır. İdeolojik ve siyasi olarak Müslüman Kardeşler’e bağlı olan El-Tacemmu’l-Yemeni lil-İslah (İslah Partisi olarak bilinen Yemen Reform Topluluğu), daha önce siyasi faaliyetlerden uzak duran ancak son dönemlerde Rönesans Hareketi ve El Reşad Birlik Partisi gibi

*Bu bölümün aslı Arapça yazılmıştır.

siyasi partiler kuran Selefi gruplar ve son olarak, Şii İslamcı harekete katılan Ensarullah (Husi Hareketi) da dâhil olmak üzere birçok Sünni ve Şii gruba odaklanılacaktır.

İslamcılık: Terimin Oluşturduğu Zorluk

İslamcılık, bir ülkenin siyasi sistemine İslam'ın rehber olmasını ve İslam'ın sadece bir din değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal alanı da düzenleyen bir sistem olduğunu savunan hareketleri tanımlamak için Batı'nın ortaya çıkardığı bir kavramdır. Bu itibarla, bu hareketler İslam medeniyetinin ve halifeliğinin yüceliğini yeniden yaşatmak için İslam'ın değerlerine uygun toplumsal, dini ve kültürel reformlar yapılmasını hedeflemektedir[1].

Bu tanım doğrultusunda Batı akademisi; bu hareketleri toplumsal, kültürel ve medeni bağlamlarından ayırarak İslamcı hareketlere yönelik taraflı ve önyargılı bir bakış inşa etmiştir. Ancak, İslamcılık bir bütün olarak çeşitli ve çok yönlüken aynı zamanda bu çeşitlilik ve çok yönlülük kişiden kişiye ve hareketten harekete de değişmektedir. İlginç bir şekilde, her hareket kendi görüşlerini İslam'ın yüce gayelerinin en doğru yorumu olarak görmektedir. Bu da İslamcılık fenomeninin değerlendirilmesini baştan aşağı zorlu bir hâle getirmektedir. Örneğin, Müslüman Kardeşler birbiriyle yarışan iki eğilim tarafından yönetilmektedir: Bir tarafta çoğulcu demokrasi kavramını kabul etmekte zorlanan örgütsel bir eğilim varken, öbür tarafta ise bu değerlerin ciddi bir destekçisi ve savunucusu olan politik ve kültürel bir eğilim mevcuttur.

Bu sebeple, Arap dünyası uzmanı ve siyaset bilimcisi François Burgat, İslamcı hareketin geçici bir evre değil, bir toplumsal kimlik –aynı zamanda sömürgecilik karşıtı direnişin sesi de olan bir kimlik–olduğunu belirterek İslamcılığın daha isabetli ve gerçekçi bir yorumunu sunmaktadır. *“Islamism in the Maghreb: the Voice of the South”* adlı

kitabında, İslamcılığın bölgede muhafaza edilmesi için gerekli olan üç koşulu sıralamaktadır: Birincisi, Arap ve İslam dünyasının devam eden toplumsal ve ekonomik koşulları; ikincisi, İslamcılığın tabanı ikna ettiği görülen modernizme dair söylemi ve üçüncüsü, İslamcılığın tehlikelerini abartan ve bunu kendi gündemleri için kullanan rejimler.

Yemen'deki Reformist Hareketin Kökenleri

Kimileri Yemen'deki mevcut İslami yönelimlerin kökenini gözden kaçırmaktadır. Bu yönelimlerin kökeni, geçmişi M.S. 9. yüzyıla kadar uzanan Yemen reformist hareketinin organik bir uzantısıdır. Söz konusu dönem, ilk Arap-İslami reformist harekete tanıklık edilen dönemdir. Bu hareket, İslam'da hürriyet kavramının giderek yaygınlaşan yanlış yorumuna karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepki, her ikisi de İslam'ı Kureyş Kabilesi'ne indirgeyen Emevi ve Abbasi hanedanları ile birlikte politik Şiiliğin ve Sünniliğin yükselmesiyle ortaya çıkmıştır.

Hicri üçüncü yüzyıldan sonra Yemen, siyasi sahada Şiiliğin yükselişine tanıklık etmiştir. Özellikle de Şiiliğin Zeydiyye ve İsmailiyye kolları, Yemen'de Emeviler'in ve Abbasiler'in tahakkümünden uzak bir şekilde belli bir bağımsızlığa sahip olmuşlardır. Aynı zamanda, Yemenli küçük devletler, Şam ve Bağdat'taki güç merkezlerinden uzak bir şekilde kurulmuştur. Siyasi Şii hareketler için Yemen'i çekici kılan şey de bu devletler olmuştur. En başlarda ise Yemenliler kendi kökenlerine bağlı kalarak ve İslam'ın kendi Yemenli-Kahtani kimlikleri ile uyumlu bir biçimini ortaya çıkararak dışarıdan gelen Şii hareketlere direnç göstermişlerdir.

Yemen ve San'a uzun yıllar boyunca ilim talebeleri ve mezhep liderleri için bir merkez olmuştur. Yemen, Ebubekir el-Humeyri, Abdürrezzak el San'ai (H. 126-221), Muammer bin Raşid el-Basri (H. 154-195) ve birçokları dahil olmak üzere birçok ünlü alime ev sahipliği yapmıştır. İmam Şafii ve Ahmed bin Hanbel gibi fıkıh alanında önde gelen

alimler ilim öğrencisi olmak için Yemen'i ziyaret etmişlerdir. İmam Şafii'nin "yolculuk ne kadar sürerse sürsün, ilim talebesi Yemen'i ziyaret etmelidir" sözü, Yemenli reformist ekolün öncü rolünün ve İslam dünyasının dini ve entelektüel açıdan yenilenmesine daha ilk dönemlerde yaptığı katkının kanıtıdır.

Her ne kadar ilk aşamadaki reformlar Ebubekir el-Humeyri, Abdürrezzak el San'ai, Muammer bin Raşid el-Basri ve diğerlerinin örneğinde olduğu gibi dini motivasyonlarla talep edilse de ikinci aşamada özellikle ilmi hayatına İslam toplumlarının dini ve etnik karakteristikleri arasında net çizgiler çekerek başlayan Muhammed Hüseyin el-Hamadani'nin (d. 336 HS) ekolü ile birlikte Araplığa ve İslam'a dair düşüncelerin birleşiminden oluşan bir fikirle talepler dile getirilmeye başlanmıştır. El-Hamadani, kitabı "Sifat Jazirat al-'Arab"ta (Arap Yarımadası'nın Özelliği) yarımadanın coğrafi özelliklerini ve coğrafya sakinlerinin toplumsal değerlerini analiz etmiştir.

Yemen reformist hareketi, El-Hamadani'nin politik Zeydiliğin mensuplarına, özellikle de Zeydi literatüründe Batınlık doktrini olarak da bilinen İmamet doktrinini esas alan teokratik bir sistem kurmak isteyen Yahya El-Hüseyin El-Rasi'ye karşı yaptığı Lisan'ül-Yemen reddiyesiyle zirveye çıkmıştır. İmamet doktrinine göre, İslam toplumunun meşru siyasi ve ruhani liderleri, Ali bin Ebu Talib'in oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kişilerdir. Yemen reformist hareketi, politik Zeydiliğin teokratik fikirlerine direnmek için ortaya çıkmış ve Yemen'in tüm medeni birikimini tehdit edecek, yüzyıllar boyu süren bir çatışmanın fitilini ateşlemiştir.

Dini, hukuki ve entelektüel yenilenme olgusu, Yemen reformist hareketinin temel özelliklerinden biri olmuş ve politik olan ve entelektüel otoriterliğe meydan okurken o çağın dini ve hukuki normlarını aşmıştır. Bu yapılırken, insani ve medeni gerilemenin iki

yönü olan entelektüel durağanlığa ve politik tiranlığa direnilmiştir. Reşid Rıza ve Muhammed Abduh'un öncülük ettiği 19. yüzyıl reformist ekolleri ve Necd ile Hicaz'daki Vahhabi ekolü dahi Yemen ekolü ile mukayese edilemezdir. Bir başka deyişle, İslam dünyasındaki tüm reformist ekoller, düşüncelerini el-Şavkani ve İbn El-emir el-San'ani'nin hadis ve fıkıh usulü hakkındaki eserlerine borçludur denebilir. Hicret'ten sonra altıncı yüzyılda, tüm içtihad ekollerinin tıkanıklık yaşadığı bir dönemde, Yemen'deki içtihadçı ekol, Zeydi ekolü ile iç içe giren ve onu aşan Mu'tezile ekolünün faaliyetleri sayesinde gelişim göstermekteydi.

Yemen'deki reformist ekolün öncüleri aynı zamanda Yemen ulusal reformist hareketinin liderlerinden de etkilenmişlerdir. Bu hareket, ülke içindeki ve dışındaki adaletsizliğe ve tiranlığa direnmiş, Yemenli şair Abdullah el-Barduni'nin deyişiyle, "sömürgeci işgalcilere ve sömürge milliyetçilerine" karşı direnişe öncülük etmiştir. Bu sebeple, Yemen milliyetçi hareketini, kendisinden sonraki hareketlere yolu açan Yemen reformist hareketinin bir uzantısı olarak görmek gerekir. Yemen reformist hareketi, Yemen'in entelektüel aydınlanmasına büyük katkıda bulunmuş ve tiranlığa karşı devrimci bir ruhu beslemiştir. Yemen'deki devrimlere her zaman entelektüeller ve reformistler tarafından öncülük edilmiştir. Yemen'in merkezindeki Fakih Said Devrimi (1854), el-Muhatirah bölgesindeki Hamidüddin el-Hafzar Devrimi (1920) ve hakiki bir milliyetçi ve reformcu gündem ile yapılan diğer devrimler buna örnek olarak verilebilir.

Yemen reformculuğunun en detaylı siyasi tezahürüne Hikmet Dergisi ve bu derginin kurucusu Ahmed el-Varis öncülük etmiştir. Bu oluşum, Müslüman Kardeşler'e kıyasla çok daha gelişmiş bir reformculuğun temellerini atmıştır. Bu oluşumun peşinden Edebi Reform Kulübü, İyiye Emreden ve Kötüden Men Eden Gençlik, Özgür Yemen Hareketi ve Büyük Yemen Organizasyonu gelmiştir. Bu hareketlere ait tüm

edebi ve entelektüel üretim, direniş hareketleri ve örgütlerinin yanı sıra, Yemen'deki reformculuğun yeni bir politik boyut kazandığı bir evreyi başlatan Şubat 1948 Anayasal Devrimi'nde de kendisini göstermiştir.

Tüm bu gruplar, Yemen'deki reformist projeyi bütünüyle; entelektüel, siyasal, kültürel ve ulusal boyutlarıyla yansıtmıştır. Bu hareketler, İmamet inancına bağlı olan kuzeydeki dini otorite ve güneydeki sömürgeci güç de dâhil olmak üzere ülkedeki tüm sesleri kapsayan bir modern ulusal kimliğin iskeletini oluşturmuştur. 1930'lu ve 40'lı yıllarda Aden ve Kahire sömürge yönetimine karşı direnişin merkezleri hâline gelmiştir.

Bu dönemden sonra 1948 Devrimi'nin gerçekleşmesi de tesadüf değildir. Aynı dönemlerde, Müslüman Kardeşler'ce başı çekilen Mısır reformist hareketi de Kahire'de eğitim alan Muhammed Mahmud el-Zubeyri, Ahmed Numan ve Fazıl El-Vartalani gibi isimler aracılığıyla Yemen'e ulaşmıştır. Hamid Şecerah'ın "Maşra'al-Ibtisamah (Tebessümün Ölümü)" isimli eserinde belgeleriyle ortaya koyduğu gibi, Mısırlı ve Yemenli reformistlerin buluşması, Arap Yarımadası'ndaki ilk anayasal devrimin yapılmasının yolunu açmıştır. Her ne kadar devrim başarısızlıkla sonuçlansa da Yemen'de yeni fakat örtülü bir devrim süreci başlamış ve bu süreç 26 Eylül 1962'deki devrime kadar devam etmiştir.

Yemen Reform Topluluğu'nun Kuruluşu

Yeni Yemen Anayasası, demokratik ve kültürel çoğulculuk hakkının yanı sıra halkın oylarıyla iktidarı değiştirebilme hakkını da güvence altına almıştır. Böylelikle, İslamcı hareket de kurulan yeni siyasal düzene uyum sağlamak durumunda kalmış ve bu doğrultuda ciddi adımlar atmıştır. Örneğin İslamcılar, ülkedeki İslamcı hareketi temsil eden ve ülkenin yeni koşullarına ayak uyduran ilk siyasal parti olan Islah Partisi'ni (Yemen Reform Topluluğu) kurarak siyasi tasavvurlarını yenilemişlerdir.

Bu partinin kuruluşu, Yemen'deki reformistlerin ilkelerinde önemli

bir değişime neden olmuştur. Partinin siyasal aktivizm, demokrasi, çoğulculuk, seçimler ve kadınların siyasete katılımı gibi meselelere dair duruşu hususunda şiddetli entelektüel, kültürel ve dini tartışmalar yaşanmıştır. Yenilikçi söylem; demokratik, siyasi ve kültürel geçiş sürecinin ve bu sürece ait kavramların benimseneceği müzakerelere yolu açmıştır. Yeni söylem, İslamcı hareketin kültürel ve siyasal meseleye dair birçok görüşünde esaslı değişiklikler meydana çıkarmıştır.

Yukarıda belirtilen gelişime rağmen birkaç mesele, özellikle de kadınların oy ve yönetim hakları gibi meselelere dair tartışmalar devam etmiştir. Daha sonraları bu meseleler kadınların lehine olacak bir şekilde çözüme kavuşsa da toplumsal normlar büyük gelişmelerin kat edilmesini engellemiştir. Daha önemlisi, anayasanın İslamleştirilmesi ve hukukun kaynağı konularındaki tartışmalar, İslamcılığın gerçek anlamda dönüşümüne katkıda bulunmuştur.

Belli bir siyasal parti sisteminin benimsenmesine ve siyasi faaliyetler ve aktivizm kisvesi altında İslah Partisi'nin bir yapı olarak kurulmasına rağmen, Yemenli İslamcılarının siyasi görüşlerine dair, özellikle de dini ile dünyevi olan ve siyasi olan ile dini aktivizm arasındaki çekişmeler hususundaki belirsizlikler sürmüştür. Her ne kadar hiçbir tartışma tam anlamıyla çözüme kavuşamamış olsa da İslah Partisi'nin siyasi uygulamaları her daim tartışmalardan önce ortaya koyulmuştur. Bir başka deyişle, İslamcılar içerisindeki bu iki temel eğilim arasındaki ihtilaflar, entelektüel veya teorik pozisyonların alınmasıyla değil, uygulamalar ile çözülmüştür.

Yemen'de birçok parlamento ve başkanlık seçimi gerçekleştirilmiştir. En şeffaf ve demokratik seçim 1993 yılındaki seçimdir. İslamcılar parlamentodaki 301 koltuktan 63'ünü kazanmayı başarmış ve dolayısıyla ülkedeki en etkili ikinci grubu oluşturmushlardır.

1997 seçimlerinin sonrasında ve 1994'ün yazındaki savaştan sonra siyasi ittifakların dağılmasının ardından demokratikleşme süreci sekteye uğramış ve İslamcı reformcular hükümetten çekilmişlerdir. Ancak hemen muhalefetin saflarına katılmayıp rejim ve muhalefet arası bir tampon güç olarak hareket etmişlerdir. Politik ve dini alanları kapsayan muğlak doktrinleri sebebiyle ara bir konumda kalmışlardır. Bir başka deyişle selefi algılayışa göre, açıktan muhalefetin lidere itaatsizlik olacağı inancını taşımışlardır.

Nihayetinde İslamcılar siyasi görüşlerinin birçoğunu yeniden değerlendirmişlerdir. İlk olarak, siyaset konusundaki karşıt görüşlerinin bir sonucu olarak İslah Partisi'nin kuruluşunu ilan etmişlerdir. İkincisi, ellerindeki koltukların bir kısmını kaybettikleri 1997 parlamento seçimlerinin ardından koalisyon hükümetine katılmamışlardır. Öte taraftan, İslah Partisi, daha sonraları sosyalistleri ve Nasırcıları da bünyesinde barındıran Muhalefet Koordinasyon Konseyi'ne katılmıştır. 1999 devlet başkanlığı seçimlerinde, iktidardaki "Halkın Genel Kongresi" partisinin adayını desteklemiştir. Bu birbirine tezat pozisyonlar, İslah Partisi'nin tezat görüşlerini de göstermektedir.

Seçimlerin ardından, İslah Partisi ve sağ partiler, Muhalefet Birliği Koalisyonu'nu kurmuş ve Yemen'deki son parlamento seçimleri olan 2003 seçimlerinde yarışmıştır. Sonuç olarak 40 koltuk kazanmış ve Ali Abdullah Salih rejimine karşı sert bir muhalefet grubu oluşturmuşlardır.

Yemen Reform Topluluğu (İslah Partisi): Devrim Sonrasındaki Zorluklar

İslah Partisi'nin geçirdiği en büyük dönüşüm 2003 parlamento seçimlerinin ardından yaşanmıştır. Parti; Sosyalist Parti, Nasırcı parti ve sağ partilerle birlikte bir muhalefet koalisyonu kurmuştur. Bu koalisyon daha sonra 2006'daki devlet başkanlığı seçiminde tek bir aday, mühendis Faysal bin Şamlan'ı desteklemiştir.

2006'daki devlet başkanlığı seçimleri Yemen'de gerçekleşen son demokratik seçimler olmuştur. Daha sonrasında ülkenin hem güneyinde hem de kuzeyinde birçok siyasi çatışma ortaya çıkmıştır. Bu siyasi kargaşanın sonucunda bir daha seçimler yapılmamıştır. 2011 yılına gelindiğinde, kargaşaya oldukça meyilli olan Yemen'de 11 Şubat Devrimi gerçekleşmiş ve Salih'in iktidarı sona ermiştir. Ancak devrim tamamen başarılı olamamış, çünkü bölgesel ve uluslararası güçlerin müdahalesi devrimcilerin taleplerini sınırlamıştır. Nihayetinde, Salih iktidarda kalarak 2014 yılında, Yemenlilerin 2011 devriminde ortaya koyduğu talep ve umutları sona erdiren 21 Eylül Darbesi'ni planlamıştır.

11 Şubat Devrimi'nin ardından devrimci güçler ve iktidar partisi Halkın Genel Kongresi arasında bir koalisyon hükümeti kurulurken İslah Partisi hükümette beş koltuk kazanmıştır. Parti her zamanki reformist çizgisini korumuştur ancak bu çizgi halkın Yemen politikasında radikal değişiklikler talep ettiği devrim sürecine pek uymamıştır.

Ortaya çıkan durum ise radikal devrimci bir değişiklik yerine kısmi bir siyasi reformun gelmekte olduğunu göstermiştir. Devrime de Yemen'in egemenliğine de son veren 21 Eylül 2014'teki darbeden sonra, eski müesses nizam yeni bir etiketle tekrar kurulmuştur.

İslah Partisi, darbeden sonra saldırılara uğrayan ilk siyasal parti olmuştur. Bölgesel ve uluslararası güçler, Arap Baharı'nın arkasındaki güçleri ve demokratik geçiş sürecini zayıflatmak istemişlerdir. Bunun sonucunda, Yemen bölgesel güçlerin dâhil olduğu şiddetli çatışmaların içerisine çekilmiştir. Yemen, önce darbeyi destekleyip sonra da darbeye karşı çıkan karşı devrimci güçlerin kışkırttığı şiddet sarmalının içinde dört yıl boyunca sıkışmıştır. Politika sahnesi tezatlıklar yumağı hâline gelmiş ve hem devrimci hem de karşı devrimci güçler hem birbirleriyle hem de kendi içlerinde çatışmalar yaşamışlardır. Darbe başarılı olduğunda İslah Partisi, hiçbir müttefiki yokken kendisini darbenin ve

birçok bölgesel gücün hedefinde bulmuştur. Devrim ise, karşı devrimci güçlerin ve Yemen'deki savaşın yansımalarını düzgün bir şekilde değerlendirememiş bazı bölgesel güçlerin saldırılarına uğramıştır.

Bu sebeple Islah Partisi bugün, karmaşık örgütsel yapısı, bünyesindeki hareketlerin birbirine zıt görüşleri ve partinin yönünü kaybedip siyasal anlamda gerilemesine katkıda bulunan yerel ve bölgesel müttefikleri sebebiyle çok kritik bir aşamadan geçmektedir. Buna rağmen Parti, Yemen siyasi sahnesinde önemli bir aktör olarak kalmaya devam etmektedir. Ayrıca, Islah Partisi'nin maruz kaldığı sert eleştiriler ve saldırıların parti mensuplarının beraberlik duygusunu arttırdığı da not düşülmelidir.

Birçok tartışmalı yapısal mesele, örgütsel bütünlüğü ve işlevselliği kötü etkilemekteydi. Bu meselelerden bazıları siyasi ve dini faaliyet alanlarının çakışması ve parti içi demokrasi ve şeffaflık eksikliği idi. Dahası, partinin neredeyse %70'i gençlerden oluşmasına rağmen yönetici kadro eski nesilden oluşmaktaydı.

Islah Partisi'nin gençliği, Yemen'deki trajik durumun, yetersiz bir siyasi sistemin ve iyi hesaplanmamış tercihlerin bir sonucu olduğunu her zamankinden daha iyi bilmektedir. Parti, kuruluşundan bu yana liderlik seçimine gitmemiştir. Dahası, parti içerisindeki sorunlar Yemen'in coğrafi, toplumsal ve kültürel haritasındaki siyasi nüfuzunu da olumsuz etkilemiştir.

Yemen'deki Arap Baharı; politikaya, devlet ve toplum arasındaki ilişkilere ve çoğulculuk ile insan hakları değerlerine dair ilerici görüşleri olan yeni bir neslin yükselişinin önünü açmıştır. Bu yeni nesil, geleneksel İslamcı dünya görüşünü yeni fikirlerle tanıştırmıştır. Yeni neslin önde gelen figürlerinden biri Şura Konseyi üyesi ve Nobel Barış Ödüllü Tevekkül Karman'dır. Bu yeni neslin içerisinde, Islah Partisi üyesi olan siyasi aktivistler ve insan hakları aktivistleri de bulunmaktadır ve bu

gençler 2011 Devrimi öncesinde dahi üniversitelerdeki öğrenci birlikleri üzerinden faaliyetlere başlamıştır.

İslah Parti'sinin bu genç üyelerinin görüşleri ve ideolojileri, "Post-İslamcılık" doktriniyle benzer özellikler taşımaktadır. Bu görüşler İslah Partisi'nin Taiz ve Güney Yemen'deki bazı üyeleri tarafından ortaya konmuş ve "El-Cumhuriye" Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Bu sebeple, Arap Baharı'ndan önceki dönem, İslah Partisi içerisindeki muhafazakâr ve reformist gruplar arasında yapılan kadın hakları, İslam'da bireysel haklar gibi birçok meseleye dair ateşli entelektüel tartışmaların karakterize ettiği bir dönem olmuştur.

İslah Partisi'nin yeni nesli; camilerde, gazetelerde ve sosyal medyada entelektüel tartışmalara öncülük etmiştir. Yorulmaksızın, destekçi kazanmak ve halkı harekete geçirmek için görüşlerini paylaşmışlardır. Barışçıl 11 Şubat Devrimi'nin patlak vermesiyle birlikte; entelektüeller, aktivistler ve sanatçılar da dâhil olmak üzere İslah Partili genç sesler halk hareketini temsil etmenin ve bu harekete öncülük etmenin yollarını aramışlardır. Öte taraftan, muhafazakâr akım daha örgütlü bir şekilde hareket etmiş ve din adamlarının yanı sıra dini liderler ile aşiret liderlerini de bünyesinde bulundurmıştır.

Asef Bayat tarafından ortaya konan "Post-İslamcılık" kavramı ne İslam karşıtlığı ne İslam dışılık ne de sekülerliktir. Bu kavram daha ziyade; dindarlık ile medeni hakları, inanç ve hürriyeti, İslam'ı ve tercih özgürlüğünü bir araya getirme eğilimini yansıtmaktadır. Bir başka deyişle "Post-İslamcılık", yükümlülüklerden ziyade haklara, yetkinin tekelleşmesinden ziyade çoğulculuğa, metnin değişmezliğinden ziyade tarihselciliğe ve şimdiden çok geleceğe önem vererek İslamcılığın ilkelerini değiştirmeyi hedeflemektedir[2].

Bu sebeple vatandaşlık, bireysel özgürlükler ve haklar, düşünce özgürlüğü, medeni ve siyasi haklar meseleleri, aktivizmleri İslamcılık

hareketi içerisindeki en önemli değişime neden olan genç entelektüel elitin benimsediği meseleler hâline gelmiştir. Ancak İmamet doktrinini esas alan bir teokrasiye inanan Husi isyancıların 2014'te gerçekleştirdiği askeri darbeden sonra İslamcı hareketin liderleri, dini alan ve siyasi alanı ayırmanın önemine dair daha fazla bilinçlenmiş ve dini bir yapı arz eden siyasal partilerin tehlikesini fark etmiştir.

Yemen'deki Selefi Hareketin Dönüşümü

İslah Partisi'ne benzer bir şekilde Yemen'deki Selefi hareketler de 11 Şubat Devrimi'nden bu yana önemli entelektüel dönüşümler geçirmiştir. Örneğin, Selefi hareket (veya harekete dahil olan büyük gruplar); anayasa, seçimler, demokrasi ve çoğulculuk konularındaki bazı görüşlerini değiştirmiştir. Devrim, Selefi hareketin siyasi sahaya uyumu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Devrimin ardından güneyde Nahda Partisi, El-Reşad Yemen Partisi ve Barış ve Kalkınma Partisi gibi selefi partiler türemiştir.

Hareketin görüşlerinde, doktrininde ve örgütsel yapısında ortaya konan “Selefi algısının[3]” dönüşümü, Arap Baharı'nın selefiler gibi katı ideolojilere sahip olan gruplar üzerindeki radikal etkisini göstermiştir. Bazı akademisyenler bu fenomeni “selefilerin yenilenmesi” olarak adlandırmıştır. Selefi hareketin geleneksel görüşlerine karşı koyuşunun örneği, ilk olarak El-Sada bölgesindeki Dimaj şehrinde kurulan ve daha sonra Dar Mabrar ve diğer şehirlere yayılan Şeyh Mukbil El-Vadi'nin ekolünde görülebilmektedir. Yeni selefi hareket siyasal ve toplumsal aktivizme inanmakta ve demokrasiye dair çeşitli görüşleri benimsemektedir. Ayrıca, kimi zaman sosyalist ve Nasırcı partilerden bile daha fazla, bir takım yenilikçi ve pragmatik siyasi duruşlar da sergilemektedir. Bir selefi lider, hareketin demokrasiye ve insan haklarına yönelik olumlu tutumunun, 2011 Devrimi'nin ardından gerçekleşen barışçıl politik değişimin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olduğu beyanında bulunmuştur[4].

Bu sebeple, karşı devrimci hareket selefi hareketin dönüşümünü sekteye uğratmıştır. Hatta tüm barışçıl seçenekler tükendiğinde ve mezhepçi şiddet yükselişe geçtiğinde Selefi hareketin bazı destekçilerinin El Kaide ve IŞİD gibi köktenci gruplara katılması teşvik edilmiştir. Aynı dönemde, bölgedeki diktatörlükler Batı'yı kendi taraflarına çekmek ve siyasi hedeflerine ulaşmak için İslamcılara karşı propagandaya başlamıştır.

Devrimler sırasında irtifa kaybetmiş olsa da Arap Baharı'nın ardından cihadi Selefilik yeniden aktifleşmiştir. Genç devrimciler, karşı devrimci askeri kuvvetlere karşı barışçıl mücadelelerini sürdürememiş ve alternatif olarak cihadi Selefi gruplara katılmaya mecbur kalmıştır.

Siyasi Zeydiliğin Dönüşümü

90'ların başlarında Yemen'in birleşmesiyle ve siyasi çoğulculuk ile demokrasiyi güvence altına alan bir anayasanın ilanı ile birlikte Zeydiler birçok siyasi parti kurmuştur. Yukarıda tartışıldığı gibi, Zeydi doktrini, aynı İran'daki 12 İmam doktrinine benzer bir şekilde, İslami topluluğun meşru siyasi ve ruhani liderliğinin Peygamber'in ailesi ile sınırlı olduğunu kabul eden teokratik bir anlayışı esas almaktadır[5]. Zeydi literatüre göre, ilim ve otorite, Peygamber'in ailesine veya Zeydilerin Yemen'deki tanımıyla el-Sada'ya (Onur ifade eden bir tabir) ya da Haşimilere hastır[6]. Bu sebeple, Yemen'in birleşmesinin ardından Zeydilerin siyasi sisteme entegrasyonu, Zeydiler ve Zeydi alimler arasında ciddi tartışmalara yol açmış ve bunların bir kısmı İmamet doktrininin geçmişte kaldığını belirterek demokrasiye yönelik daha ılımlı bir tutum ortaya koyduklarını ifade eden bir belge yayımlamıştır. Öte taraftan, Sa'da Zeydileri bu belgeyi kabul etmemiştir[7].

Yemen'in birleşmesinden sonra siyasi partiler kuran Zeydiler, parlamento seçimlerine katılsalar da genel halk desteğinden yoksun olmaları sebebiyle ciddi bir başarı elde edememişlerdir. Husileri temsil eden El-Hak Zeydi Partisi 1993 parlamento seçimlerinde sadece 2 koltuk kazanabilmiş,

1997 ve 2003 seçimlerinde ise hiç koltuk kazanamamıştır[8]. Art arda gelen moral bozucu yenilgilerden sonra Zeydiler, bu günlerde Husi hareketi olarak bilinen El-Şebab El-Mümin (Genç Müminler) isimli silahlı bir siyasi grup kurmuşlardır. Bu grup, 2004 yılında Yemen’de silahlı bir isyana öncülük etmiş ve bu isyanın neticesinde hareketin kurucusu olan Hüseyin el-Husi suikasta uğramıştır. Husi hareketi 2011’deki barışçıl gösterilere katılım göstermiştir. Gösterileri takip eden ulusal diyalog çabalarına da katılmış ve bu diyalogdan çıkan anlaşmayı imzalamıştır. Ancak kısa bir süre sonra askeri bir darbe yapıp parlamentoyu feshetmiş, devlet başkanını ev hapsine almış, beş üyeli bir başkanlık konseyi kurmuş ve San’a’da yeni bir hükümet oluşturmuştur[9].

21 Eylül 2014’teki olaylar Yemen’in demokratikleşme sürecini önemli derecede sekteye uğratmış ve tehlikeli bir gerilime yol açmıştır. Aynı zamanda, darbeden önce farklı görüşlere sahip olan ve farklı siyasal partilere mensup Zeydi entelektüeller, akademisyenler, gazeteciler ve yazarlar kendi mezhepsel bağlarını önceleyen bir pozisyonu benimsemişlerdir. Bir başka deyişle, Devrim’in başında Husiler kendi ideolojilerini gözden geçirmiş olsalar da kısa bir süre içerisinde, teokrasi ve şiddet yanlısı uygulamalar içeren asıl inançlarına olan bağlılıklarını göstermişlerdir.

Sonuç

Özellikle demokrasiye yönelik ilerici bir yaklaşım geliştiren genç entelektüel elitler başta olmak üzere farklı kesimlerin geçirdiği dönüşümlerin henüz sona ermediği düşünülürken, Yemen'deki ve diğer Arap ülkelerindeki İslami hareketlerin dönüşümlerini değerlendirmek için henüz oldukça erken denebilir. Bu kesimlerin devrimci coşkuları, toplumu silahlandıran ve devrimlerin barışçıl ve sivil mahiyetini değiştiren karşı devrimci güçlerle bir çatışmaya girmelerine sebep olmuştur.

Tüm bunlara rağmen, Yemen'deki İslamcı projenin başarısız olduğunu öne sürmek hatalı bir yargı olacaktır. İslamcı hareketin siyasal, kültürel ve toplumsal vizyonunun da radikal bir değişimden geçtiğini not etmemiz gerekir. Bu dönüşümleri anlamak için, siyasal olarak tarafsız bir metodoloji ve bilimsel bir yaklaşım gerekmektedir. Dahası, İslamcı hareketin karşı karşıya olduğu engeller, ülkedeki İslamcılar arasında emsali görülmemiş derecede bir siyasal bilinçlenmeye yol açmış ve İslamcıları; siyasal sistemleri, uluslararası ilişkileri ve bu hususlar çerçevesinde yaşanan çatışmaları anlamak için konumlarını ve görüşlerini yeniden gözden geçirmeye itmiştir. Mevcut mücadelenin iki ihtimalden birine yol açacağına inanmaktayım: Yasa dışı ve şiddet yanlısı grupların artışı veya mevcut siyasal kargaşaya meydan okuyan barışçıl ve sivil hareketlerin güçlenmesi.

Referanslar

- [1] Jalal Khahobe ve Amal Shanan. "State and Political Islam: Holy Dictates and the Challenges of The Profane". Idrak Center for Research & Consultations, 11 Temmuz 2016, <http://idraksy.net/wp-content/uploads/2016/06/State-and-political-Islam.pdf>
- [2] Asef Bayat, Post-Islamism: The Changing Faces of Political Islam (Oxford: Oxford University Press, 2013).
- [3] Selefilik uzun süre demokrasiye ve siyasal faaliyetlere uzak durmuştur. Süfiler de benzer bir duruş sergilemiş ve bunu meşhur "politikadan uzak durmak siyasi bilgelik gereğidir (mina al-siyasa tarku al-siyasa)" sözüyle ifade etmişlerdir.
- [4] Reşad Partisi Genel Sekreteri Abdülvahab el-Humkani ile yazarın mülakatı.
- [5] Mohamed Vall, "The Rise of Yemen's Houthis", Al-Jazeera English, 26 Mart 2014, <https://www.aljazeera.com/blogs/middleeast/2014/02/98466.html>
- [6] Nabil Al Bokairi, "Zeydi ve Husi Arasında", Arabi 21, 27 Aralık 2017, <http://goo.gl/3PrXq4>
- [7] Nabil Al Bokairi, "Zaidi Political Groups, Houthis" in Encyclopedia of Islamic Movements in the Arab World (Beyrut: Center for Arab Unity Studies, 2013),
- [8] "Genel Arka Plan Bilgisi: Yemen Cumhuriyeti'ndeki Siyasi Partiler", Ulusal Bilgi Merkezi. Yemen, <https://www.yemen-nic.info/sectors/politics/detail.php?ID=8437>
- [9] "Yemen's Houthis Form Own Government in Sanaa", Al-Jazeera English, 2 Şubat 2015, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/02/yemen-houthi-rebels-announce-presidential-council-150206122736448.html>

Sonuç Tespitleri

Değişen Bir Bölgesel Düzendeki Siyasal İslam'ın Dönüşümü: Yeni Dinamikler, Yeni Politikalar?

Galip Dalay

Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu Eş Başkanı

Mohammad Affan

Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu Eş Başkanı ve Editörü

Sonuç olarak; siyasal İslamcı hareketlerin (SİH) tanımlanması, Arap ayaklanmalarını izleyen dönemde SİH'in dönüşümlerini etkileyen değişkenler ve dönüşüm sürecinin bizatihi kendisi hakkında üç temel değerlendirme yapılacaktır:

İlki, siyasal İslam olgusunun tek bir tanıma sığdırılamayacak yahut sabit kategorilere sığdırılamayacak kadar karmaşık ve parçalı bir yapıda olduğudur. Bunun nedeni, sadece selefilik ve cihadi selefilik gibi birbirleriyle bağlantılı olgularla kolayca karıştırılması değil aynı zamanda bu kategoriler arasındaki sınırların sürekli değişiyor olmasıdır. Örneğin bu özel çalışma grubunun başlangıcında ortaya konan tanıma göre, faaliyetleri salt dini olan ilmi selefilik, siyasal İslam kategorisine dâhil edilmemelidir. Yine de Arap ayaklanmalarından kısa bir süre sonra, kamusal alanın siyasete açılıp hızla siyasallaşmasıyla birçok ülkedeki ilmi selefi hareketler ya siyasi parti kurdu ya da sistematik bir şekilde parti siyasetiyle ilgilenmeye başladı. Böylece siyasal İslam kategorisi açısından mükemmel birer örnek oldular. İlginçtir ki çoğu örnekte bu ideolojik, stratejik ve örgütsel değişim alelacele ve plansız bir şekilde, bu grupların önceki duruşlarına yönelik herhangi bir ayrıntılı gözden geçirme yapılmadan gerçekleşti.

Aynı teori Müslüman Kardeşler ile ona bağlı veya onunla benzerlikler taşıyan Arap ayaklanmaları olaylarına farklı türden tepkiler veren

partilere de uygulanabilir. Bunlar, bazen reform yanlısı muhafazakâr tutumlarını sürdürürken (Ürdün, Kuveyt ve Fas örneklerinde olduğu gibi), bazı durumlarda da kısa süreli bir tereddütten sonra değişim gücüne dönüştüler (Mısır ve Tunus örneklerindeki gibi). Dahası, başka yerlerde ise bilhassa Suriye’de iç savaşın patlak vermesiyle birlikte ve Mısır’daki 2013 yılında gerçekleşen kanlı darbeye bir tepki olarak siyasal İslamcı hareketler kapsamlı bir radikalleşme sürecinden geçti. Bu ülkelerdeki hareket şiddet eylemlerinde bulunmaya, silahlı hücreler kurmaya ve Suriye örneğinde görüldüğü gibi baskıcı güçlere karşı gerilla savaşına katılmaya başladılar ki bu hadiseler siyasal İslamcı hareketler ile cihadi selefi hareketler arasında hem ideolojik hem de örgütsel bir ayrım yapmayı daha da zorlaştırdı.

Yaygın bir kabule dayanan tanımlardan yoksun ve sürekli bir mutasyon hâlindeolaraksiyasalİslamcıhareketlerinherhangibirvakaçalışmasında tanımlanması ancak seçici ve tartışmalı olacaktır. Araştırmalarında, yaklaşım ve tasarımına göre sorumlu oldukları vaka çalışmalarında siyasal İslamcı hareketlerin kendilerini nasıl ortaya koyduğunu tespit etmek her bir araştırmacının göreviydi. Bu doğrultuda, bazı örneklerde “siyasal İslamcı hareketler” ifadesi Müslüman Kardeşler’in eş anlamlısı olarak kullanıldı. Diğerlerinde ise ifade, Nureddin Zenki Hareketi örneğindeki gibi siyasi-askeri örgütlenmeleri veya ülkede gaddarca dışlanan ve geçici bir felç durumu yaşayan Müslüman Kardeşler’in mirasına konma girişimi olarak hâlihazırda Mısır devletine karşı görelî özerklik mücadelesi vermekte olan Ezher gibi resmi dini kuruluşları da kapsayacak şekilde genişletildi.

İkincisi, siyasal İslamcı hareketlerin bölgedeki dönüşümü birbiriyle bağlantılı, örtüşen ve sürekli etkileşen yerli, bölgesel ve uluslararası değişkenlerin bir karışımı tarafından tetiklenip şekillenmiştir. Her ne kadar bu kitabın birçok bölümü daha çok her bir vaka çalışmasının yerel siyasi dinamiklerine odaklansa da ara sıra bölgesel ve uluslararası

faktörlerin de hiç kuşkusuz önemli olduğunu vurgulamaktadır. Fakat iç savaş bağlamları hariç, temkinli bir şekilde yerel değişkenlerin bölgesel ve uluslararası faktörlerden daha çok etkiye sahip olduğunu iddia edeceğiz. Bu yerli değişkenlere yapısal ve aktör-merkezli faktörler de dâhildir.

Bu doğrultuda sorulacak soru herhangi bir ülkedeki siyasal İslamcı hareketlerin Arap ayaklanmalarının ters tepmesinin etkilerinden kaçınabilip kaçınamadıkları veya başlıca yapısal etkenler içerisinde diğer yerel aktörlerle ilişkilerinin ne kadar iyi yönetildiğine bağlı olup olmadığıdır. Bu yerel aktörler arasında; diğer siyasal İslamcı hareketler, diğer ideolojik sosyo-politik güçler ve en önemlisi siyasi elit (adı ister rejim, derin devlet, kral, emir isterse başka bir şey olsun) bulunuyor. Mesela Mısır İhvanı bu üç aktörle akıllıca başa çıkamadığında rakiplerinin bazı bölgesel ve uluslararası güçlerin cömert destekleriyle birlikte artan birleşik gücü, Müslüman Kardeşler iktidarını devirebildi. Diğer yandan, bu girift ilişkilerin dikkatle yönetilmesi Tunus'taki Ennahda Hareketi'nin saldırıları kısmen göğüsleyip kayıplarını bir derece azaltmasında yardımcı oldu.

Fakat bu, bölgesel ve uluslararası değişkenlerin göz ardı edilmesi gerektiği anlamına gelmiyor. Aksine iddia, siyasal İslamcı hareketlerin bu faktörler karşısındaki savunmasızlığının, bu hareketlerin siyasal elit ile mutabakata varıp diğer sosyo-politik güçlerle sağlam ittifaklar kurarak yurt içindeki konumlarını koruyamadıkları zaman ciddi şekilde arttığıdır. Üstelik bölgesel ve uluslararası güçler, iç savaş örnekleri dışında, nüfuzlarını büyük ölçüde yerli kurumlar ve siyasi güçler üzerinden kullanabilmiştir.

Üçüncüsü, bizzat dönüşümün doğasına ilişkin olarak, her ne kadar büyük ve etkili olsa da Arap isyanlarından sonra siyasal İslamcı hareketlerin dönüşümünün doğası ve mekanizmalarında yeni hiçbir

şey olmadığı savunulabilir: Siyasete katılım siyasal İslamcı hareketlerin ideolojilerinde ve siyasal davranışlarında bir tür ılımlılığa neden olurken (Fas'ta PJD ve Tunus'ta Ennahda örneklerindeki gibi) şiddetli baskı politikaları ve siyasi dışlama kampanyaları radikalleşmeyi tetiklemiştir (Suriye'de ve 2013 darbesi sonrası Mısır'da olduğu gibi). İlmi selefiliğin aniden siyasallaşması, Ezher kurumunun artan bağımsızlığı yahut beklenmedik rakipler arasındaki ideoloji sınırlarını aşan ittifakların ortaya çıkışında olduğu gibi siyasi fırsatlar, kazanımları arttırmak için siyasal İslamcı hareketleri uyum sağlamaya sevk etmiştir; ciddi siyasi kayıplar ise Ürdün İhvanı ve darbe sonrası Mısır İhvanı örneklerindeki gibi içe yönelmeye, biriken iç anlaşmazlıklara ve artan ayrılıklara neden olmuştur.

Elbette her bir vaka çalışmasının özel durumlarını değerlendirmeden tüm bölgede siyasi dinamikleri belirleyen genel standart kuralların olduğunu iddia etmek indirgemeci bir yaklaşım olur. Yine de burada kastedilen, siyasal İslamcı hareketlerin Arap ayaklanmaları sonrasında yeni dinamiklerinin başlattığı dönüşümün genel anlamda geleneksel olduğu ve olayların kendi şoklarına rağmen ortaya çıkan dönüşümlerin özü ve gidişatının ilginç bir şekilde şaşırtıcı olmadığıdır.

Değişen Bir Bölgesel Düzendeki Siyasal İslam'ın Dönüşümü: Politika Önerileri

Gerçekte Arap ayaklanmalarından beri siyasal İslam olgusu Ortadoğu'da büyük bir fay hattını temsil etmeye başladı. Bu olgu, uluslararası büyük güçler ile bölge arasındaki ilişkilerin doğasını belirlemede önemli bir rol oynadı. Ortadoğu rejimleri kendi otoriter yönetimlerine Batı'dan destek sağlamanın bir yolu olarak on yıllardır "İslamcı tehdidine" gönderme yapıyor. Aynı gerekçelerle uluslararası güçler de bölgeye büyük ölçüde "istisnacılık" perspektifinden yaklaştı. Dolayısıyla Batı, baskıcı rejimleri siyasal sistemlerinde samimiyetle reform yapıp

demokratikleşmeye zorlamadı; bunun yerine bu rejimlerin bölgeyi ve iç siyasi bağlamlarını sunuş biçimlerini doğrudan veya dolaylı olarak benimsedi. Böyle bir okumada, siyasal İslamcı hareketlerin bu rejimlerin karşısındaki daha geniş muhalif hareketler içindeki varlığı ve belirginliği Ortadoğu'da demokratikleşme davasına olan uluslararası siyasi desteği ciddi oranda azalttı.

Otoriter politikalarına uluslararası düzeyde gösterilen bu rızadan nemalanan mezkûr rejimler yalnızca siyasal İslam'ın farklı tezahürlerini ağır bir şekilde bastırmakla kalmadı, aynı zamanda rejimlerine yönelik diğer tüm muhalefet kaynaklarını da İslamcı olarak yaftalayıp böylece gayrimeşru ilan etti. Yakın zamanlı alçakça bir başka örnek de Suudi rejiminin Cemal Kaşıkçı'yı, İstanbul'daki Suudi konsoloslukunda dehşet verici bir şekilde katletmesinden hemen sonra kendisini İslamcı olarak yaftalama girişimidir. Ortadoğu'ya, siyasal İslam olgusuna ve demokratikleşme sürecine yönelik böyle bir yaklaşım kamusal ve siyasal alanda siyasi talep ve şikâyetlerin ifadesinin boğulmasıyla sonuçlandı. Bu durum da aksine radikal grupların ortaya çıkıp bölgesel otoriter rejimlerin demir yumruğu altında yaşayan halkların çürümeye bırakılmış şikâyet ve huzursuzluğundan nemalanması için verimli bir zemin oluşturdu. Sonuç olarak otoriterleşme ile İslamcılık arasındaki ikilem daha baştan yanılttı. Bu ikilemin sonuçları arasında radikalizmin yayılması, iç savaşlar, devletin iflas ederek işlevsiz hâle gelmesi ve milyonlarca mülteci bulunuyor. Bu noktada, radikal ideoloji ve yöntemleri besleyen kriz, huzursuzluk ve diğer şikâyetlerin yokluğunda radikalizmin Ortadoğu'da kazanan bir kart olmadığını hatırlamak gerekir. Bu zemini dikkate alarak uluslararası güçlerin bölgesel dönüşüm süreci ve siyasal İslam olgusuna yönelik yaklaşımlarını yeniden ayarlaması önem arz ediyor. Şöyle ki:

Öncelikle bölgesel dönüşüm aleyhine istikrara ulaşma fikri olgun değildir. Ortadoğu'nun radikal bir dönüşümden geçmeden istikrarlı bir

bölge olması pek muhtemel değildir. Dolayısıyla bu formül, dönüşüm yoluyla istikrar şeklinde olmalıdır. Bu duruş, dönüşüm sürecinin karmakarışık, külfetli ve çetin bir süreç olacağını kabul etmelidir. Buna rağmen bölgesel dönüşümün geçerli tek seçenek olduğunu anlamak, uluslararası güçler ile Ortadoğu arasında sürdürülebilir, uzun vadeli ve öngörülebilir ilişkilerin sağlanmasında yardımcı olabilir.

İkincisi; bu dönüşüm, bölgenin büyük sosyo-politik unsurlarını dışarıda bırakmaya çalışması durumunda eksik kalacaktır. Bu itibarla uluslararası güçler, siyasal İslamcı hareketler de dâhil bölgedeki tüm büyük siyasi aktör ve güç odaklarıyla temas kurup onları kapsayıcı ve çoğulcu bir bölgesel dönüşüm fikrini benimsemeye itmelidir. Böyle ilkeli ve adil bir yaklaşım uluslararası aktörlere, gerektiğinde ideolojik, yapısal ve siyasal anlamda reform yapmaları için siyasal İslamcı hareketlere baskı yapma gücü verecektir.

Üçüncüsü; bölgenin, farklı ideolojik, etnik ve mezhepsel gruplar arasında uzlaşma olmadan bir kriz sonrası duruma ulaşması olası değildir. Bu bağlamda uluslararası aktörlerin İslamcılar ile seküler siyasi gruplar arasında diyalog, temas ve koalisyonlar kurulmasını teşvik etmesi gerekir.

Son olarak bölgede terör ve radikalizmle mücadelenin en etkili yolları siyasi sistemi esneterek demokratikleştirmek ve ana akım siyasal İslamcı hareketleri faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki siyasal yapıya entegre etmektir.

Yazarlar

Abdulrahman Alhaj, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doğu ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde doktor öğretim üyesidir. Çalışmalarında MENA Bölgesi bağlamında din, siyaset ve toplum üzerine odaklanmaktadır. *State and Community: The Political Aspirations of Religious Groups in Syria: 2010-2000* (Londra: Strategic Research and Communications Centre, 2010), *Political Discourse in the Qur'an: Authority, Community and Values System* (Beyrut: Arab Network for Research and Publishing, 2012), *Revival Shiite in Syria: 2007-1919* (İkinci Baskı, Beyrut: Jusoer, 2017) isimli kitapların yanı sıra birçok makale kaleme almıştır.

Amjad Ahmed Jebreel, Arap coğrafyasındaki siyasi meseleler ile bölgesel ve uluslararası politikalar alanında bağımsız bir uzman araştırmacıdır. "New Arab" Gazetesi için düzenli olarak yazılar kaleme almaktadır. Aynı zamanda siyasi analist olarak birçok televizyon programına katılmaktadır. Kahire Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden yüksek lisans derecesine sahiptir. El Cezire Araştırmalar Merkezi tarafından 2014 yılında yayımlanan, *Saudi Policy towards Palestine and Iraq 2010-2001* adlı kitabın yazarıdır. "Arab Future", "Arab Affairs", "Palestinian Studies and Middle Eastern Studies" de dâhil olmak üzere birçok süreli Arap yayın organında makaleleri yayımlanmıştır.

Courtney Freer, Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimi Okulu bünyesindeki Ortadoğu Merkezi'nde araştırmacıdır. Akademik çalışmaları, bilhassa İslamcılık açısından Körfez Arap devletlerinin iç politikalarına odaklanmaktadır. Doktora derecesini 2015 yılında siyaset bilimi alanında Oxford Üniversitesi'nden almıştır. Doktora tezi; Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde Müslüman Kardeşler'e bağlı grupların oynadığı sosyo-politik rolü mercek altına almakta ve bu minvalde

rantiye devlet teorisini incelemektedir. Bu tez çalışması Mayıs 2018’de Oxford University Press tarafından *Rentier Islamism: The Influence of the Muslim Brotherhood in Gulf Monarchies* başlığıyla yayımlanmıştır. Freer daha önce Katar’daki Brookings Doha Center ve Washington DC’deki the U.S.-Saudi Arabian Business Council’da görev yapmıştır.

Ezzeddine Abdelmoula, El Cezire Araştırmalar Merkezi Araştırma müdürüdür. Doktorasını İngiltere’deki Exeter Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında, yüksek lisans derecelerini ise SOAS’ta Uluslararası Politika ve Paris’teki Sorbonne Üniversitesi’nde Siyaset Felsefesi alanında yapmıştır. Kitap çevirileri ve tashihler yapmış, Tunisia Revolution isimli kitabın içerisinde bulunan *The Role of the Media in the Tunisian Revolution* (Beyrut, 2012) ve Routledge Handbook of the Arab Spring içinde yer alan *Al-Jazeera & Televised Revolution* (Routledge 2015) adlı kitap bölümlerini kaleme almıştır. Aynı zamanda çeşitli raporlar da yazmıştır. Eserleri arasında, *Al Jazeera and Democratization* (Routledge, 2015) ve *Arabs and Democracy in the Multi-Screens Era* (Beyrut, 2016) yer almaktadır. Araştırma alanları; uluslararası ilişkiler teorileri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika siyaseti, demokrasi ve demokratikleşme, İslamcılık ve Arap medyasıdır.

Galip Dalay, Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu’nun Eş Başkanı’dır. Hâlihazırda Oxford Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesidir. Daha önce Berlin’deki German Institute for International and Security Affairs’te (SWP) misafir araştırmacı ve Ankara’daki SETA Vakfı’nda politika araştırmacısı olarak çalışmıştır. German Marshall Fund of the United States’in Türkiye’deki siyasi gelişmelere dair araştırmalar serisine düzenli olarak katkıda bulunmakta ve Middle East Eye için köşe yazarlığı yapmaktadır. Araştırma alanları; Türkiye Siyaseti, Türk Dış Politikası, Bölgesel Kürt Siyaseti, Siyasal İslam ve Radikal Hareketlerdir.

Intissar Fakir, Carnegie Ortadoğu Programı'nda araştırmacıdır. Buradaki araştırmaları Fas ve diğer Kuzey Afrika ülkelerindeki siyasi, ekonomik ve güvenlik ile ilgili değişimlere odaklanmaktadır. Araştırmalarında; siyasal İslam'a dair eğilimler, yerel yönetim, toplumsal mobilizasyon ve dış politika meselelerini incelemektedir. Ayrıca, Carnegie Ortadoğu Programı'nın internet dergisi olan Sada'nın genel yayın yönetmenliğini yapmaktadır. Sada'nın önceki versiyonu olan Arab Reform Bulletin'de de idari editörlük yapmıştır. National Endowment for Democracy bünyesinde Strateji ve Politika Bölümü Başkan Yardımcısı'nın özel asistanı olarak görev yapmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da demokrasi ve eğitim desteği programlarının uygulanması üzerine çalışmalar yürütmüş olup, birçok organizasyona ve şirkete de danışmanlık yapmıştır. ABD, Avrupa ve Ortadoğu merkezli birçok yayın organında yazıları yayımlanmıştır.

Lucia Ardovini, İsveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (UI) Ortadoğu ve Kuzey Afrika Programı araştırmacıdır. Araştırmaları siyasal İslam'ın Ortadoğu Bölgesi'ndeki mevcut gidişatına, özellikle de Mısır Müslüman Kardeşleri'ne odaklanmaktadır. Doktora derecesini 2017 yılında, Lancaster Üniversitesi'nden uluslararası ilişkiler alanında almıştır. Aynı zamanda Richardson Institute'da da (İngiltere) araştırmacıdır. Carnegia tarafından finanse edilen SEPAD: Sectarianism, Proxies & De-sectarianisation projesinde görev almaktadır. Araştırma alanları siyasal İslam, rejim-toplum ilişkisi, resmi ve gayriresmî yapılar arasındaki etkileşim, direniş siyaseti ve sonu belirsiz toplumsal dönüşümlerdir.

Mohammad Affan, Al Sharq Forum Siyasal İslam Özel Çalışma Grubu'nun Eş Başkanı ve Editörüdür. Exeter Üniversitesi bünyesindeki Arap ve İslami Çalışmalar Enstitüsü'nde doktora araştırmacısıdır. Kahire Amerikan Üniversitesi'nde karşılaştırmalı siyaset alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Vahhabilik ve Müslüman Kardeşler: Devlet Kavramı ve Meşru İktidar Konusundaki Çatışma" başlığını taşıyan tezi Arapça olarak yayımlanmıştır. Affan, aynı zamanda Kahire Üniversitesi'nden "sivil toplum ve insan hakları" alanında, Arap Araştırmaları ve Çalışmaları Enstitüsü'nden "Siyasi araştırmalar ve çalışmalar" üzerine, Kahire Yüksek İslam Araştırmaları Enstitüsü'nden "İslami Araştırmalar" alanında birer diploma sahibidir.

Nabil al-Bokairi, Yemenli bir gazeteci, araştırmacı ve siyasi aktivisttir. Periodicals Dergisi'nin editörü ve San'a'daki Arab Forum for Studies'in Başkanıdır.

AL SHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeten araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park, A1 Plaza, Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +90 212 603 18 15
Faks: +90 212 603 16 65
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

   / SharqForum

الشرق
مستقر

ALSHARQ FORUM

Değişen Bir Bölgesel Düzendeki Siyasal İslam'ın Dönüşümü

Bu kitap siyasal İslamcı hareketlerin, Arap ayaklanmaları olgusunun farklı biçimler aldığı yedi ülkedeki süregelen dönüşümünü inceleyip, analiz ediyor. Bu biçimler; yönetim değişikliğine neden olan kitle hareketleri (Tunus ve Mısır), reformcu gündemi olan sınırlı gösteriler (Fas, Ürdün ve Kuveyt) ve kanlı iç savaşlardır (Suriye ve Yemen). Bu araştırmanın arkasındaki fikir, siyasal İslamcı hareketlerin Arap ayaklanmalarının farklı bağlamlarda yarattığı zorluk ve fırsatlar karşısında nasıl hareket edip tepki gösterdiğini anlamaktır.